

VOLDSOFFERERSTATNING I VOLDTEKTSSAKER

**En gjennomgang av den statlige
voldsoffererstatningsordningen og praksis ved
Kontoret for voldsoffererstatning**

Kandidatnummer: 214

Leveringsfrist: 12.11.2007

Veileder: Ragnhild Hennem

Til sammen 38 917 ord

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	Oppgavens problemstilling	1
1.2	Oppgavens aktualitet og formål.....	2
1.3	Rettskilder og metodisk tilnærming	3
1.3.1	Lovtekst, forskriftstekst og forarbeider.....	3
1.3.2	Praksis fra Høyesterett.....	4
1.3.3	Praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning. Materialet til grunn for undersøkelsen	5
1.4	Avgrensninger	9
1.5	Videre fremstilling.....	10
<u>2</u>	<u>UTVIKLING. ”FRA RIMELIGHET TIL RETTIGHET”</u>	12
2.1	Innledning.....	12
2.2	Stortingets billighetserstatningsordning.....	12
2.3	Voldsoffererstatning fra staten	13
2.3.1	Hensyn og begrunnelse.....	13
2.3.2	Dagens voldsoffererstatningsordning	16
2.3.3	Forslag til nye endringer i voldsoffererstatningsloven.....	18
2.4	Konvensjonsvern for voldsofre	20
<u>3</u>	<u>VILKÅR FOR Å TILKJENNE VOLDSOFFERERSTATNING OG PRAKTISERINGEN AV DISSE VED KONTORET FOR VOLDSOFFERERSTATNING</u> .	24
3.1	Innledning.....	24

3.2	Voldsoffererstatningsordningens geografiske virkeområde	25
3.3	Krav til den skadevoldende handling	27
3.4	Krav til skadefølgen	33
3.4.1	Personskade	33
3.4.2	Tingsskade	34
3.4.3	Årsakssammenheng	36
3.5	Det skjerpede beviskravet - Klar sannsynlighetsovervekt	41
3.5.1	Innledning	41
3.5.2	Kravets bakgrunn og begrunnelse	42
3.5.3	Kravets innhold	43
3.6	Prosessuelle krav	51
3.6.1	Innledning	51
3.6.2	Anmeldelse	52
3.6.3	Påtalebegjæring	61
3.6.4	Begjæring om pådømmelse av erstatningskravet	63
3.6.5	Utsettelse ved verserende rettssak	67
3.7	Foreldelse	69
3.7.1	Foreldelse etter voldsoffererstatningsloven	69
3.7.2	Foreldelse etter voldsofferforskriften	71
4	<u>UTMÅLINGSREGLER OG PRAKTISERINGEN AV DISSE VED KONTORET FOR VOLDSOFFERERSTATNING.....</u>	<u>72</u>
4.1	Innledning.....	72
4.2	Person- og tingsskadeerstatning	74
4.2.1	Personskadeerstatning.....	74
4.2.2	Særlig om tingsskadeerstatning	79
4.3	Menerstatning	79
4.3.1	Innledning.....	79
4.3.2	Menerstatning etter voldsoffererstatningsloven.....	80

4.3.3	Menerstatning etter voldsofferforskriften	84
4.4	Oppreisning	86
4.4.1	Innledning	86
4.4.2	Samleie ved vold og trusler	90
4.4.3	Samleie hvor fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen	102
4.4.4	Seksuell omgang ved vold og trusler	118
4.4.5	Seksuell omgang der fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen	119
4.4.6	Forsøk	122
4.5	Fradrag	123
4.6	Skadelidtes medvirkning	126
4.6.1	Innledning	126
4.6.2	Medvirkningsregelen i voldsoffererstatningsloven	127
4.6.3	Medvirkningsregelen i voldsofferforskriften	128
4.6.4	Særlig om medvirkningsspørsmålet ved voldtekt	128
4.7	Voldsoffererstatningens øvre og nedre grense	132
4.7.1	Innledning	132
4.7.2	Nærmere om beløpsgrensene	132
4.7.3	Erstatning per skadetilfelle	134
4.8	Oppsummering	136
5	<u>SAKSBEHANDLINGSREGLENE</u>	139
5.1	Innledning	139
5.2	Avgjørelsesmyndighet	139
5.3	Forholdet til forvaltningsloven	140
5.4	Skadevolders partsstatus og spørsmål om regress	143
5.4.1	Innledning	143
5.4.2	Skadevolders partstatus i skadelidtes erstatningssak	143
5.4.3	Regress	144

5.5	Utbetaling av erstatning	148
6	<u>OPPSUMMERINGER OG BEMERKNINGER.....</u>	150
7	<u>LITTERATURLISTE</u>	156
7.1	Norske lover	156
7.2	Norske forskrifter.....	156
7.3	Internasjonale konvensjoner.....	157
7.4	Rettsavgjørelser.....	157
7.5	Norske forarbeider og andre offentlige dokumenter.....	158
7.6	Internasjonale instrumenter	159
7.7	Litteratur	159
7.8	Artikler	160
7.9	Rapporter	161
7.10	Rundskriv	161
8	<u>VEDLEGG 1.....</u>	A
9	<u>VEDLEGG 2.....</u>	B

1 Innledning

1.1 Oppgavens problemstilling

Det overordnede mål med denne oppgaven er å gi en grundig fremstilling og gjennomgang av ordningen med voldsoffererstatning i voldtektssaker. Problemstillingen utgjør en del av det større spørsmålet om kvinners rettigheter etter voldtekt.

To grunnleggende spørsmål springer frem ved en analyse av voldsoffererstatningsinstituttets funksjon i voldtektssaker. For det første må det tas stilling til hvordan regelverket skal tolkes og forstås. Dette innebærer en gjennomgang av reglene på området ved bruk av alminnelig juridisk metode. For det andre er det et sentralt spørsmål hvordan regelverket benyttes i praksis. Dette har nødvendiggjort en gjennomgang av forvaltningspraksis ved det organ som tilkjenner erstatning til voldsofre: Kontoret for voldsoffererstatning.¹

Med dette som utgangspunkt for oppgaven ser man raskt at en rekke konkrete spørsmål melder seg. Hva kreves for å tilkjenne erstatning? Hvordan har Kontoret forstått skjønsmessige ord og begreper? På hvilket nivå ligger erstatningsbeløpene og hvilke momenter legges til grunn i utmålingsvurderingen? Er nivået etter den statlige voldsoffererstatningsordningen i tråd med erstatning som tilkjennes av domstolene? Dette er spørsmål jeg håper å gi svar på i denne oppgaven.

¹ Heretter omtalt som Kontoret for voldsoffererstatning eller Kontoret. Klageinstans i vedtak om voldsoffererstatning er Erstatningsnemnda for voldsofre, heretter Erstatningsnemnda eller Nemnda.

1.2 Oppgavens aktualitet og formål

Voldtekt er en meget grov integritetskrenkelse. Vårt rettssystem har i den senere tid i stadig økende grad anerkjent krenkelsens alvorlige karakter og de omfattende konsekvenser den fører med seg for fornærmede.² Fornærmede kan ha behov for bistand og støtte på en rekke områder etter en voldtekt. Eksempelvis kan det være behov for juridisk eller menneskelig støtte i forkant av og eventuelt under straffesak mot skadevolder, bistand ved sporsikringsundersøkelser og oppfølging av helsevesenet. De tilbud fornærmede har i dag kan være av varierende karakter og omfang. Dette er bakgrunnen for at regjeringen høsten 2006 oppnevnte et utvalg som skal gjennomgå hvilke tilbud kvinner utsatt for voldtekt eller annen seksualisert vold møter. Utvalgets mandat omfatter forslag til tiltak som kan bedre situasjonen for voldtekts ofre dersom utvalget mener dette er nødvendig.³

Et spørsmål utvalget er gitt i oppdrag å vurdere er hvorvidt de erstatningsordninger som finnes i dag i tilstrekkelig grad ivaretar fornærmedes behov for økonomisk bistand etter voldtekt.⁴ Den statlige ordningen med voldsoffererstatning er et av tiltakene som søker å fylle dette behovet.

Til forskjell fra erstatning tilkjent i dom har ikke den statlige voldsoffererstatningsordningen i nevneverdig grad vært gjenstand for undersøkelser. Det foreligger derfor lite informasjon om hvordan regelverket skal forstås og hvordan det praktiseres. Den siste gjennomgangen av praksis som jeg kjenner til ble foretatt av Albert Schønning i 1991. Schønnings undersøkelse tar for seg klagesaksbehandling etter

² Blant annet er straffnivået hevet.

³ Flere rapporter avgitt i år berører fornærmedes stilling i tiden etter en voldtekt. Riksadvokatens utredningsgrupper rapport nr 1/2007 *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v.* av 15.3.2007 (heretter Riksadvokaten (2007)) og Amnesty International Norge og REFORM – ressursenter for menn *Hvem bryr seg? En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner* av 25.4.2007 (heretter Amnesty (2007)) behandler holdninger voldtektsutsatte kvinner møter i henholdsvis rettsystemet og den mannlige delen av Norges befolkning.

⁴ Mandat av 1.9.06.

voldsofferforskriften ved Erstatningsnemnda for voldsofre. Ut over denne undersøkelsen er det hovedsakelig årsrapporter og statistikk utarbeidet av Kontoret for voldsoffererstatning som gir grunnlag for å vurdere ordningens faktiske funksjon. Informasjonen som foreligger om voldsoffererstatningsordningen må derfor anses sparsom og et stykke på vei utdatert.

I tillegg til et beskjedent materiale, har det skjedd endringer i voldsoffererstatningsinstituttet siden Schönning's gjennomgang for drøye 15 år siden. Målet med denne oppgaven er å gi en oppdatert presentasjon av hvordan ordningen med statlig erstatning til voldsofre er utformet, og et forhåpentligvis godt bilde av hvordan regelverket praktiseres i voldtektssaker i første instans. Som gjennomgangen vil vise, mener jeg regelverket og praksis på flere områder har rom for forbedring. I så måte er det min målsetting at oppgaven kan være et verdifullt tilskudd til arbeidet som i dag gjennomføres for å styrke voldtektsfres stilling.

1.3 Rettskilder og metodisk tilnærming

Opgaven består som nevnt av en gjennomgang av gjeldende rett og en empirisk undersøkelse av forvaltningsvedtak. Jeg vil i det følgende gi en kort redegjørelse for hvilke rettskilder oppgaven bygger på. Metodespørsmål tas opp i forbindelse med gjennomgang av den enkelte rettskilde.

1.3.1 Lovtekst, forskriftstekst og forarbeider

Hjemmelen for å tilkjenne voldsoffererstatning følger av voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften.⁵ Regelsettene blir underlagt en fortolkning i tråd med vanlig juridisk metode. Allerede her bør det imidlertid presiseres at forholdet mellom voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften er av spesiell karakter. Loven og forskriften er likestilte regelverk i den statlige erstatningsordningen, noe som innebærer at

⁵ Heretter henholdsvis voldsoffererstatningsloven eller loven, og voldsofferforskriften eller forskriften.

den ordinære rangordningen mellom lov og forskrift er fraveket.⁶ Der regelsettene gir anvisning på ulikt resultat vil derfor loven ikke være styrende for avgjørelser etter forskriften.

Voldsoffererstatningsordningens utmålingsregler bygger i stor grad på skadeserstatningslovens regler. Utmålingsreglene i voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften tolkes slik at de i størst mulig grad harmonerer med skadeserstatningslovens bestemmelser, såfremt loven eller forskriften selv ikke angir særlige regler.

I tillegg til ordlyd er forarbeider en viktig kilde til å klarlegge innholdet i voldsoffererstatningsordningen. De mest relevante forarbeidene er St.prp. nr. 39 (1975-1976) *Om bevilgning under kap. 424 i samband med innføring av en ordning om erstatning fra staten til ofre for straffbare handlinger* og Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) *Om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)*. De to proposisjonene ligger til grunn for henholdsvis voldsofferforskriften og voldsoffererstatningsloven.⁷

1.3.2 Praksis fra Høyesterett

Jeg har i oppgaven vist til et utvalg avgjørelser fra Høyesterett. Av størst betydning er avgjørelsene som på generelt grunnlag tar stilling til behovet for normering av oppreisningsbeløpet i voldtektssaker, samt hvilket nivå normen skal ligge på. Rettspraksis er en relevant rettskilde for Kontoret for voldsoffererstatning. Høyesteretts avgjørelser er

⁶ Avgjørende for om forholdet reguleres av loven eller forskriften er når voldshandlingen fant sted eller opphørte, jf. punkt 2.3.2.

⁷ I St.prp. nr. 39 (1975-1976) er det i tillegg til departementets proposisjon inntatt to forslag til regulering av en statlig erstatningsordning, utarbeidet av to ulike arbeidsgrupper. Det første forslaget er en innstilling avgitt av Den Norske Advokatforening i 1970. Det andre forslaget er et notat utarbeidet av en arbeidsgruppe i Justisdepartementet i 1971. Proposisjonen bygger i hovedsak på forslaget fra Justisdepartementets arbeidsgruppe.

således viktige både for å forstå Kontorets praksis, og for å avgjøre om denne er i samsvar med domstolenes erstatningsutmåling i voldtektssaker.

1.3.3 Praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning. Materialet til grunn for undersøkelsen

Vedtak etter voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften er taushetsbelagt og dermed unntatt innsyn.⁸ For å gjennomføre praksisundersøkelsen ble derfor søknad om dispensasjon fra taushetsplikt og anmodning om innsyn i avgjørelser om voldsoffererstatning sendt til Kontoret for voldsoffererstatning i desember 2006.⁹ Etter positiv uttalelse fra Kontoret og Riksadvokaten, innstilte Rådet for taushetsplikt og forskning i juni 2007 på innsyn på nærmere angitte vilkår. Innstillingen ble tatt til følge av Justisdepartementet senere samme måned, og det ble dispensert fra taushetsplikten.¹⁰

Materialet i undersøkelsen er fullstendig anonymisert og ikke gjenkjennbart, slik det er forutsatt i innsynsvedtaket. Det er verken registrert personlige eller andre identifiserende opplysninger om fornærmede eller skadevolder, ei heller opplysninger om andre personer/institusjoner som kan medføre fare for identifisering. Jeg har undertegnet erklæring om taushetsplikt i tråd med de regler som gjelder for bruk av opplysninger i forskningsøyemed.¹¹

Prosjektet ble meldt Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) som er personvernombud for blant annet studentoppgaver ved universitetene. NSD konkluderte med at prosjektet ikke er meldepliktig etter personopplysningsloven.¹²

⁸ Voldsoffererstatningsloven § 14 første ledd, jf. forvaltningsloven § 13.

⁹ Unntak ble søkt på bakgrunn av at opplysningene skulle benyttes i forskningsøyemed, jf. forvaltningsloven § 13d.

¹⁰ Vedtak av 29.6.07. Vedtak om dispensasjon fra taushetsplikt følger som vedlegg 1.

¹¹ Forvaltningsloven § 13e.

¹² Vedtak av 14.2.07. Vedtak fra NSD følger som vedlegg 2.

Til grunn for undersøkelsen ligger vedtak hvor søknad om voldsoffererstatning ble mottatt ved Kontoret for voldsoffererstatning i løpet av 2005, og som var ferdig behandlet og registrert innen 1.7.07. I utvelgelsen tok jeg utgangspunkt i et registreringskjema som fylles ut av saksbehandlerne når sakene avsluttes. I skjemaene krysses det av for hva slags type voldshandling fornærmede har vært utsatt for, og ett av alternativene var seksuelle overgrep. I alt utgjorde sakene hvor det var registrert at fornærmede var utsatt for seksuelle overgrep 268 saker. Dette materialet ble gjennomgått og sortert slik at kun saker der kvinner over 18 år har vært utsatt for voldtekt etter straffeloven § 192 er med i mitt utvalg. Praksisundersøkelsen består etter dette av til sammen 150 saker.

Ved gjennomgangen av materialet ble det skrevet et kort saksreferat for hvert vedtak.¹³ Informasjonen i sakene ble også registrert i en kodebok.¹⁴ Jeg har blant annet registrert diverse informasjon om fornærmede og skadevolder, slik som alder, beruselsesgrad og forholdet mellom dem. Videre er informasjon om selve overgrepet registrert, blant annet hvilken del av straffeloven § 192 voldtekten er en overtredelse av, i hva slags sosial kontekst og til hvilket tidspunkt den ble gjennomført, og hva slags type voldtekt (samleie eller seksuell omgang) fornærmede har vært utsatt for. Jeg har også sett på hvilke avslagsgrunnlag som anvendes i størst utstrekning, og i hvilke situasjoner adgangen til å gjøre unntak fra et vilkår er benyttet. Der Kontoret har gjort unntak fra et vilkår, har jeg sett på hva slags begrunnelse som er gitt for dette. Hvilken type erstatning fornærmede har søkt om og eventuelt er tilkjent, samt erstatningssum, er også registrert.

¹³ Alle dokumentene som lå ved saksmappen ble gjennomgått, blant annet politidokumenter og legeerklæringer. I en del saker var politidokumentene returnert, slik at det i disse ofte kun var Kontorets egne dokumenter som lå ved saken. Dette medførte at vurderingsgrunnlaget kunne være noe sparsomt i enkelte saker.

¹⁴ Kodeboken og til dels også referatene ligger til grunn for utarbeidelse av variabler i SPSS, et program for datahåndtering og dataanalyse. Variablene er delvis endret og utvidet sett i forhold til den opprinnelige kodeboken. Til sammen består materialet av 94 variabler. Dette er inkludert variablene som er omkodet.

Jeg benyttet meg av SPSS for å registrere og sammenligne vedtakene i undersøkelsen. Det har ikke vært min intensjon å anvende programmet til å utføre avanserte statistiske operasjoner. SPSS har kun vært benyttet som verktøy for å systematisere materialet. Alternativet var å utføre tilsvarende operasjon manuelt, noe som ville vært langt mer tidkrevende og hadde komplisert oversikten betraktelig. Hensikten med å registrere materialet i SPSS var primært å kunne trekke ut frekvenser på en effektiv måte. Frekvensfordelingen gir informasjon om for eksempel hvor mange vedtak som er innvilget eller avslått, hvor mange av voldtektene som subsumeres under henholdsvis straffeloven § 192 første ledd bokstav a og bokstav b, i hvor mange saker skadevolder er ukjent og så videre.

Jeg har videre benyttet meg av SPSS for å lage enkle bivariate krysstabeller. Krysstabeller gir mulighet til å se hvordan to eller flere variabler samvarierer. Det er enklere å oppdage tendenser i materialet ved sammenligning i SPSS enn det ville vært dersom sakene skulle analyseres manuelt. Hovedsakelig har jeg benyttet krysstabellene til å koble to variabler. Som eksempel kan nevnes at jeg har sett på hvilken betydning forholdet mellom fornærmede og skadevolder har for om søknaden blir innvilget eller ikke, og hvor høy oppreisningserstatning fornærmede tilkjennes ut fra hvilken relasjon hun har til skadevolder.¹⁵

Materialet består som nevnt av i alt 150 vedtak. I undersøkelsen har jeg sett på saker avgjort både etter loven og forskriften. I all hovedsak er vedtakene regulert av loven. Disse

¹⁵ Jeg har forsøkt å lage krysstabeller mellom de fleste variabler som kan tenkes å virke inn på hverandre. Det viste seg imidlertid ved sammenligningen at kun et fåtall av variablene hadde betydning for eksempelvis vedtaksresultat og oppreisningsbeløp. På grunn av dette er det begrenset hvor mange slike resultater som presenteres i oppgaven. For oppreisningserstatningens vedkommende henger dette trolig sammen med at denne erstatningsformen er normert i voldtektssaker og at det av denne grunn er lagt føringer både for hvilke momenter som skal vektlegges og på hvilket beløp som skal tilkjennes. Dette kommer jeg tilbake til under punkt 4.4.

utgjør ca. 93 % (140) av alle avgjørelsene i mitt materiale, kun ca. 7 % (10) er avgjort etter forskriften.¹⁶

Det er flere vedtak som er innvilget enn avslått i mitt materiale. Fordelingen er henholdsvis ca. 59 % (89 saker) og 41 % (61 saker).¹⁷ Alle innvilgelsene er imidlertid ikke ”rene” innvilgelser. I ca. 39 % (35) av de 89 innvilgelsene er det gjort unntak fra et eller flere av vilkårene i loven eller forskriften. Ser man alle de 150 sakene under ett, betyr dette at over halvparten av søknadene i utgangspunktet ikke tilfredstilte lovens vilkår (64 %, (96)).

Hovedsakelig gjelder vedtakene i undersøkelsen voldtekt subsumert under straffeloven § 192 første ledd bokstav a eller bokstav b.¹⁸ Disse utgjør til sammen 88 % (132) av materialet. Fordelingen mellom på bokstav a og bokstav b er henholdsvis 85 saker (64 %) og 47 saker (36 %). Ingen av vedtakene gjaldt voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav c. De langt fleste vedtakene gjaldt forsettlig voldtekt. Disse utgjorde til sammen ca. 89 % (134) av sakene i materialet. Av de øvrige sakene gjaldt to saker grov uaktsom voldtekt, og i de siste 14 fremgikk det ikke hva slags voldtekt fornærmede hadde vært utsatt for.

Resultatet av min undersøkelse av de 150 sakene vil bli presentert i sammenheng med gjennomgangen av voldsoffererstatningslovens og voldsofferforskriftens vilkår og utmålingsregler. Først vil jeg imidlertid gi enkelte presiseringer av oppgavens innhold.

¹⁶ I en rapport fra Kontoret for voldsoffererstatning, *Statistikk 2005* (udatert, heretter Statistikk 2005), fremgår at det i 2005 ble truffet 160 vedtak etter loven og 34 vedtak etter forskriften i voldtektssaker, jf. side 15. Fordelingen av saker etter regelverk i min undersøkelse må derfor anses representativ.

¹⁷ Totalt traff Kontoret for voldsoffererstatning 194 vedtak om voldsoffererstatning i voldtektssaker i 2005. Av disse ble 119 søknader innvilget, jf. Statistikk 2005 side 15.

¹⁸ Heretter referert til som blant annet voldtekt etter bokstav a, bokstav a-voldtekt eller bokstav a-sakene hva gjelder voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a. Voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b vil bli referert til blant annet som voldtekt etter bokstav b, bokstav b-voldtekt eller bokstav b-sakene.

1.4 Avgrensninger

Som allerede nevnt, har jeg funnet grunn til å gjøre visse avgrensninger i materialet i undersøkelsen. Oppgaven behandler rettsstillingen til voldtektsutsatte kvinner over 18 år. Dette medfører en avgrensning mot voldtekt av menn og barn. Det er ikke tvilsomt at også menn utsettes for voldtekt. Dette er et viktig og aktuelt problem, og mange av problemstillingene som belyses i oppgaven vil ha relevans også ved voldtekt av menn. Det er imidlertid uomtvistet at de fleste som utsettes for voldtekt og andre seksuelle overgrep er kvinner eller jenter. Basert på denne kjensgjerningen, er undersøkelsen konsentrert til søknader fremmet av kvinner.

Seksuelle overgrep mot barn reiser særlige problemstillinger både strafferettslig og erstatningsrettslig, særlig hvor barnet er under den seksuelle lavalder på 16 år. Også forskningsetisk byr undersøkelser av overgrep mot barn på særlige utfordringer. Det er særlig strenge forskningsetiske regler ved forskning på barn under 18 år. Selv om det ikke er personer, men vedtak, som er grunnlag for min undersøkelse, vil denne grensen ha betydning. Dette er bakgrunnen for at kun søknader fra kvinner som har oppnådd myndighetsalder er med i materialet.

Undersøkelsen er avgrenset til vedtak innkommet til Kontoret i 2005. Begrensningen til en årgang ble gjort av hensyn til hvor omfattende en ettårig studentavhandling kan være. Med tanke på at oppgaven tar sikte på å gi både et bilde av gjeldende rett og hvordan voldsoffererstatningsordningen praktiseres, ville et større materiale sprengte rammene for avhandlingen.

Oppgavens hovedtema er statlig erstatning ved overtredelse av straffeloven § 192. Som det fremgår av problemstillingen er dette en erstatningsrettslig, ikke en strafferettslig oppgave. Innholdet av, og problemstillinger knyttet til, straffeloven § 192 vil derfor ikke bli drøftet. Dette stoffet forutsettes kjent.¹⁹

¹⁹ For en kort innføring i den strafferettslige reguleringen av voldtekt vises det til Ertzeid (2002).

Voldsoffererstatningsordningen gir både fornærmede selv og pårørende til avdød skadelidt rett til erstatning. Denne fremstillingen konsentrerer seg om rettigheter for den direkte skadelidte, altså fornærmede selv. Pårørendes rettigheter vil derfor ikke bli omtalt.²⁰

Voldsoffererstatningsordningen dekker også tap som følge av skade som måtte oppstå ved bistand til politiet, for eksempel ved pågripelse.²¹ Problemstillinger knyttet til dette har ikke direkte relevans for spørsmålet om voldsoffererstatning ved voldtekt, og vil derfor ikke bli gjennomgått i oppgaven.

Voldsofres stilling etter straffbare handlinger er også regulert av internasjonale konvensjoner. Det internasjonale vernet presenteres kortfattet i punkt 2.4. Ut over denne presentasjonen har jeg ikke funnet plass til en gjennomgang av voldsoffererstatningsordningens forhold til internasjonale konvensjoner.

1.5 Videre fremstilling

Jeg har i hovedsak valgt å systematisere fremstillingen etter hovedinndelingen i voldsoffererstatningsloven. Først vil vilkårene for å tilkjenne erstatning bli gjennomgått, deretter utmålingsreglene og til slutt reglene for saksbehandlingen. Praktiseringen av regelverkene ved Kontoret for voldsoffererstatning vil bli redegjort for fortløpende. Denne fremstillingsmåten er valgt fordi jeg mener en løpende presentasjon av praksis ved Kontoret vil gi best inntrykk av hvordan reglene fungerer i praksis. Det er enklere å gi et fullstendig bilde av voldtektsofres rettslige og faktiske stilling dersom reglene og praksis holdes opp mot hverandre.

Vilkårene for å tilkjenne erstatning etter voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften gjennomgås i kapittel 3. Jeg vil her se på blant annet hvilke krav som

²⁰ Erstatning til pårørende er regulert i voldsoffererstatningsloven § 1, jf. § 7, og forskriften § 1 tredje ledd.

²¹ Voldsoffererstatningsloven § 1 andre ledd og forskriften § 1 første ledd andre punktum.

stilles til den skadevoldende handling og skaden, hvilke krav som stilles til bevis, og de prosessuelle vilkår for å tilkjenne voldsoffererstatning. I kapittel 4 gjøres det rede for reglene om utmåling av erstatning. Under dette punkt behandles i tillegg til rettsreglene de lege lata og praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning, viktige avgjørelser avsagt av Høyesterett for nivået på oppreisningserstatning i voldtektssaker. Saksbehandlingsreglene vil bli gjennomgått i kapittel 5.

Underveis i oppgaven vil jeg løpende knytte egne kommentarer til forståelsen av voldsoffererstatningsordningens regler og hvordan disse praktiseres av Kontoret for voldsoffererstatning. Avslutningsvis vil jeg foreta en oppsummering av disse betraktningene.

Ordningen med statlig voldsoffererstatning er et relativt nytt tiltak. Erstatning kunne imidlertid tilkjennes også før vedtakelsen av voldsofferforskriften. Jeg vil derfor i det påfølgende kapittel 2 gi en fremstilling av utviklingen på området for statlig erstatning.

2 Utvikling. "Fra rimelighet til rettighet"

2.1 Innledning

Statlig erstatning som kompensasjon for at noen uforskyldt har havnet i en vanskelig livssituasjon har lenge vært et kjent fenomen i Norge. De første sakene finner vi så langt tilbake som på begynnelsen av 1800-tallet.²² Ordningen har gjennom tiden endret karakter og utviklet seg til det system vi finner i dag. Et grunnleggende prinsipp har imidlertid fulgt ordningen gjennom århundrene. Det anses rimelig at fellesskapet kompenserer uheldige omstendigheter borgerne uforskyldt opplever på områder staten er nærmest å sikre.

2.2 Stortingets billighetserstatningsordning

De første statlige erstatningene ble tilkjent etter en erstatningsordning basert på rimelighet. Søknad ble fremsatt for Stortinget, men avgjørelse av om erstatning skulle tilkjennes var tillagt Kongen. Til tross for Kongens medvirkning ble ordningen ansett å være Stortingets egen erstatningsordning, noe den fortsatt blir i dag.²³ Ordningen med billighetserstatning bærer preg av å være et slags politisk svar på sosial urettferdighet. Der noen etter politikernes oppfatning uforskyldt kom i en vanskelig situasjon, eller samfunnets sikkerhetsnett av en eller annen grunn var utilstrekkelig, kunne det gis erstatning som kompensasjon for dette. De første kjente erstatningssakene er typiske eksempler: Som følge av krig var enkelte grupper blitt særlig skadelidende. Eiendom var ødelagt og tap oppsto som følge av at skip var oppbrakt til utenlandsk havn.²⁴

²² Søknad om billighetserstatning ble behandlet av Det Norske Storting allerede i 1814, jf. Tømmerås (2002) side 68.

²³ Tømmerås (2002) side 26.

²⁴ Tømmerås (2002) side 69-70.

Stortingets billighetserstatningsordning består den dag i dag. Den har gjennomgått flere store og små endringer siden erstatning ble tilstått første gang, men grunntanken bak ordningen er fortsatt den samme. I forhold til seksuelle overgrep mistet ordningen mye av sin betydning ved innføringen av statlig voldsoffererstatning. Det er i dag kun skadetilfeller før 1975 som kommer inn under ordningen med billighetserstatning. Senere inntrådte skadetilfeller reguleres av den statlige voldsoffererstatningsordningen.²⁵

2.3 Voldsoffererstatning fra staten

2.3.1 Hensyn og begrunnelse

Den første regulerte erstatningsordningen for voldsofre ble gitt i forskrift ved kgl. res. 11.3.76. Forskriften ble avløst av en ny forskrift gitt ved kgl. res. 23.1.81 (heretter forskriften), og denne utgjør den ene delen av dagens regelverk for voldsoffererstatning.²⁶

Den statlige voldsoffererstatningsordningen er hovedsakelig begrunnet i tre hensyn. For det første ble sosialpolitiske hensyn vektlagt. Departementet la videre vekt på at den statlige erstatningsordningen kompenserte visse uheldige effekter av datidens kriminalpolitikk. Det siste hensynet er av noe annen karakter enn de to øvrige. Den statlige

²⁵ Til tross for at skade etter billighetserstatningsordningen ligger langt tilbake i tid, opplyser Justissekretariatene til meg 2.11.07 at det fortsatt kommer enkelte søknader om billighetserstatning i saker om seksuelle overgrep.

²⁶ Forskriften fra 1981 medførte hovedsakelig formelle endringer i forskriften fra 1976, eksempelvis hvem som er avgjørelsesmyndighet i første og andre instans. En endring var imidlertid av stor betydning. Regelen i forskriften fra 1976 § 3a om at erstatning ikke skulle tilkjennes til nære slektninger av skadevolder, ble opphevet. Dette fikk store konsekvenser for erstatningsadgangen ved vold i nære relasjoner, jf. Schønning (1991) side 64. Forskriften er senere endret ved kgl. res. 6.12.85 og 26.11.93, jf. Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 7. Endringen fra 1985 medførte ikke store konsekvenser for innholdet i forskriften. Av bestemmelsene som ble endret var reglene om overprøving, regress og ikrafttredelse. Endringen fra 1993 medførte at beløpsgrensen for skadetilfeller etter 1.1.94 ble hevet til kr 200 000.

voldsoffererstatningsordningen er ment å være et sikkerhetsnett hvor skadelidte ikke oppnår erstatning fra skadevolder. Ordningen bygger med andre ord på et prinsipp om subsidiaritet.

Voldsofre fikk ved innføringen av den statlige erstatningsordningen en erstatningsrettslig særstilling sammenlignet med skadelidte på andre områder. Begrunnelsen for å tilstå en slik særstilling var flerdelt. Departementet uttaler i St.prp. nr. 39 (1975-1976) side 11 følgende om bakgrunnen for voldsoffererstatningsordningen:

”[S]ærlig to grunner ... taler for å etablere en særordning om ytelser (erstatning) fra staten til ofre for straffbare handlinger: Det ene er at disse skadevoldere regelmessig har *svært liten evne til å betale erstatning* ... Ofre for straffbare handlinger står derfor erstatningsrettslig i en *særlig ugunstig stilling*.

... det kan også nevnes at mye tyder på at skadelidte i mange tilfelle befinner seg i *trange økonomiske kår*.

Et annet viktig forhold er etter departementets oppfatning at en ordning med statlig erstatning til ofre for straffbare handlinger må kunne ses som et vesentlig ledd i en moderne kriminalpolitikk: Det synes rimelig at fellesskapet (staten) trer inn og er med og avdemper eventuelle uheldige virkninger for befolkningen som helhet av en mild strafferettspleie; det vil trolig også være lettere å få alminnelig tilslutning i samfunnet til en human kriminalpolitikk når staten yter erstatning til offeret.”
(mine uthevinger)

På denne bakgrunn anså departementet det berettiget å tilstå voldsofre en særlig stilling i erstatningsrettslig sammenheng.

Argumentene ble fulgt opp i forarbeidene til voldsoffererstatningsloven. Departementet pekte her på en samfunnsutvikling som har endret forholdet mellom borger og stat, blant

annet ved innføring av mer omfattende velferdsordninger. Trass i stadig flere statlige velferdsordninger er disse ikke alltid tilstrekkelige til å kompensere tap volds ofre kan bli påført som følge av skaden. Departementet pekte også på at det blir ansett lite rimelig at volds ofre selv må bære tap de uforskyldt blir påført som følge av vold. Den økonomiske situasjonen for volds ofrene var ofte dårlig, og tap som følge av volden medførte på grunn av dette ekstra store vanskeligheter for skadelidte. Det ble videre ansett lite rimelig at ofre for vold selv må bære risikoen for inndrivelse av kravet når dette i mange tilfeller ikke ville bli innfridd på grunn av manglende betalingsevne (og ofte også manglende betalingsvilje) hos skadevolder.²⁷

Den kriminalpolitiske delen av begrunnelsen fikk ved vedtakelsen av volds offererstatningsloven en mer prinsipiell karakter. Det ble i tråd med forarbeidene til forskriften vektlagt at en ordning med erstatning ville dempe de negative konsekvensene av en mild strafferettspleie. Videre fremhevet departementet at staten har et spesielt ansvar for å beskytte borgerne mot kriminelle handlinger. Om dette uttales:

”Disse forbrytelsene representerer en direkte trussel mot folks liv og helse og krenker dermed *de mest fundamentale rettsgodet i vårt samfunn.*”²⁸ (min utheving)

Hvor borgerne utsettes for voldskriminalitet ble det på grunn av krenkelsens art ansett som rimelig at fellesskapet kompenserer det tap som oppstår for skadelidte.

Erstatningens subsidiære karakter ble ikke nevnt uttrykkelig i forarbeidene til volds offerforskriften. Subsidiaritet må imidlertid antas å ha vært et vesentlig poeng ved vedtakelsen av denne, noe de relativt strenge fradragsreglene tyder på. I forarbeidene til volds offererstatningsloven kommer hensynet til ordningens subsidiaritet klarere frem. Hva gjelder omfanget av statens ansvar uttaler departementet:

²⁷ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 17.

²⁸ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 17.

”Der samfunnet i det enkelte tilfelle ikke lykkes i å forhindre slike handlinger, bør fellesskapet dekke det tap som personskaaden fører med seg der *dekning for tapet ikke kan oppnås på en annen måte.*”²⁹ (min utheving)

Ordningens subsidiaritet gjør seg gjeldende på to måter. For det første innebærer det en presisering av det ordinære erstatningsrettslige prinsipp om at skadevolder selv skal dekke det tap skadelidte blir påført av hans erstatningsbetingende handling. Det er kun hvor skadevolder ikke kan betale, eller det knytter seg usikkerhet til hvorvidt han vil betale, at erstatning fra staten skal tilkjennes. Videre er ordningen subsidiær ved at andre ytelser skadelidte mottar for samme skade går til fradrag i den statlige voldsoffererstatningen.

Ved lovfestingen av voldsoffererstatningsordningen (jf. neste punkt) ble også hensynet til ivaretagelse av Norges internasjonale forpliktelser fremhevet. Norge hadde i forkant av endringene i den statlig voldsoffererstatningsordningen ratifisert Den europeiske konvensjon av 24.11.83 om erstatning til voldsofre.³⁰ Etter konvensjonen er staten forpliktet til å betale erstatning for voldshandlinger begått på eget territorium såfremt andre ordninger ikke i tilstrekkelig grad kompenserer det oppståtte tap. Lovfesting av den statlige erstatningsordningen ble ansett å bedre ivareta Norges internasjonale forpliktelser enn en ordning gitt i forskrifts form.³¹

2.3.2 Dagens voldsoffererstatningsordning

Vi har i dag tre ulike regelsett for å tilkjenne erstatning fra staten. Hvilket regelverk som kommer til anvendelse avhenger av når voldshandlingen fant sted. Dersom det dreier seg om gjentatte tilfeller av vold som skal regnes som ett skadetilfelle, vil tidspunktet for når handlingene opphørte være avgjørende. Søknader hvor voldshandlingen har funnet sted eller opphørt før 1.1.75 ligger under den statlige billighetsordningen. Er tidspunktet for den

²⁹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 17.

³⁰ Heretter voldsofferkonvensjonen.

³¹ Et kortfattet innblikk i konvensjonens regler blir gitt i punkt 2.4.

skadevoldende handling mellom 1.1.75 og 30.6.01 reguleres forholdet av voldsofferforskriften. Skadetilfeller etter dette tidspunkt reguleres av voldsoffererstatningsloven.³²

Da den statlige voldsoffererstatningsordningen ble innført i 1976, besluttet lovgiver å gjøre dette i forskrifts form. Begrunnelsen for å gi reglene i forskrift fremfor i lov var at dette ville gjøre det enklere å endre regelverket raskt hvis behovet meldte seg.³³ I forbindelse med revisjon av voldsoffererstatningsordningen i 2000 ble imidlertid lovformen foretrukket. Ved vedtakelse av voldsoffererstatningsloven gikk den statlige erstatningsordningen formelt over fra å være en billighetsordning til å bli en rettighetsordning. Karakteristisk for en billighetsordning er at erstatningsmyndighetene foretar en *rimelighetsbasert vurdering* av om erstatning skal tilkjennes i det enkelte tilfelle. En rettighetsordning gir volds ofre *rettskrav* på erstatning dersom lovens vilkår er oppfylt.

Begrunnelsen for å gå fra en rimelighetsordning til en rettighetsordning var flerdelt. Lovfestingen ble ansett å innebære en ytterligere styrking av volds ofres stilling. Lovgiver fikk signalisert viktigheten av at volds ofre holdes skadesløse ved tap som følge av straffbare handlinger. Videre ble lovfesting ansett å harmonere bedre med de krav som ble stilt til Norge etter vedtakelse av den europeiske voldsofferkonvensjonen, jf. punkt 2.3.1.³⁴ Den reelle forskjellen mellom ordningene er imidlertid ikke så stor som endringen kan gi inntrykk av. Praksis etter forskriften var de siste årene mer eller mindre regelbundet, slik at erstatning ble tilkjent dersom vilkårene var oppfylt.³⁵

Vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven medførte foruten en overgang til en rettighetsordning, en delvis videreføring og delvis endring av regelverket under forskriften.

³² Voldsofferforskriften § 13 og voldsoffererstatningsloven § 18.

³³ St.prp. nr. 36 (1975-1976) side 14.

³⁴ Innst.O. nr. 46 (2000-2001) side 5.

³⁵ For en nærmere begrunnelse for hvorfor billighetsordningen og ikke rettighetsordningen ble valgt da forskriften ble gitt, vises det til St. prp. nr. 39 (1975-1976) side 11 og 12.

Blant annet ble utmålingsreglene knyttet tettere opp mot reglene i skadeserstatningsloven. Utmålingsreglene i lovens kapittel 2 er nå i hovedsak i samsvar med bestemmelsene i skadeserstatningsloven, med enkelte modifikasjoner og særlige tilpasninger.³⁶ Det ble videre besluttet å heve den øvre beløpsgrensen for hvert enkelt skadetilfelle, noe som fikk betydning for utmålingsnivået, spesielt i forhold til menerstatning.³⁷ Ved vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven ble det også besluttet å gjøre endringer i skadevolders stilling i søknadsprosessen. Den nye loven medførte til slutt en lovfesting av beviskravet om straffbar handling, og en endring hva gjelder foreldelsesreglene.

2.3.3 Forslag til nye endringer i voldsoffererstatningsloven

Per november 2007 pågår det revisjon av voldsoffererstatningsloven. Justisdepartementet sendte våren 2005 og våren 2007 ut høringsforslag om endringer i voldsoffererstatningsloven.

Det er i høringsnotatene foreslått flere endringer. Jeg finner det hensiktsmessig å kort behandle disse forslagene allerede her, da de er illustrerende for den videre utviklingen av voldsoffererstatningsordningen. For det første er det foreslått å endre beskrivelsen av hvilke straffbare handlinger som gir rett til voldsoffererstatning. Endringen foreslås på bakgrunn av usikkerhet knyttet til praktiseringen av dagens vilkår i forhold til enkelte straffbare handlinger, og fordi departementet ønsker å utvide kretsen av handlinger som skal gi rett til voldsoffererstatning. Handlinger som tidligere falt utenfor, men som departementet nå ønsker skal omfattes av ordningen, er blant annet alvorlige trusler.

³⁶ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 8-9, 28-29. Også forskjellen mellom lovens og forskriftens utmålingsregler er mindre i praksis enn hva man umiddelbart skulle tro. Reglene i forskriften og loven praktiseres i det vesenlige likt, jf. Kontoret for voldsoffererstatning *Årsrapport 2006* side 8 (heretter *Årsrapport (2006)*). Dette vises også i min gjennomgang av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning.

³⁷ Økning fra kr 200 000 etter forskriften § 6, til 20G etter lovens § 11. Per november 07 utgjør dette kr 1 336 240. Beløpsgrensene behandles ytterligere i punkt 4.7.

Det foreslås videre å utvide pårørendes rett til erstatning. Barns rett til erstatning når disse har vært vitne til vold mot nærstående foreslås også lovfestet. Dette begrunnes med at en slik opplevelse vil være meget belastende for barnet. Forslaget medfører blant annet at barn vil få rett til oppreisningserstatning dersom det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for at barnet har vært vitne til vold, og den belastningen barnet har vært utsatt for normalt vil medføre skade. I slike tilfeller vil det bli presumert at skade foreligger. Hva gjelder erstatning til barn vil også spørsmålet om foreldelse reguleres særskilt.

Departementet har også fremmet forslag om å gjøre endringer i reglene om anmeldelse. Det er foreslått å videreføre kravet om at forholdet må anmeldes, men med den endring at tidskravet fjernes. Adgangen til å gjøre unntak fra anmeldelsesvilkåret når særlige grunner foreligger skal videreføres, men vil etter endringen få et noe annet innhold. Blant annet foreslås unntaket noe utvidet i forhold til dagens praksis ved at frifinnende straffedom i tillegg til fellende straffedom skal anses som særlig grunn. Hensynene bak anmeldelsesvilkåret anses i disse tilfellene ivaretatt.

Departementet vurderer videre å fjerne kravet til begjæring om straff. Dette begrunnes med at det avgjørende må være at forholdet er anmeldt, ikke om slik begjæring er fremsatt. Videre gjør hovedregelen om offentlig påtale seg gjeldende i en rekke av forholdene som faller inn under ordningen.

Det foreslås også enkelte endringer i saksbehandlingsreglene. Justisdepartementet vurderer å foreslå at Erstatningsnemnda i saker hvor saksforholdet ikke byr på vesentlig tvil, kan delegere avgjørelsesmyndighet til nemndas leder og Justissekretariatene.³⁸ Det vurderes også om det skal gis frister for saksbehandlingen ved Kontoret for voldsoffererstatning og om Kontoret skal få en skjønnsmessig adgang til å dekke utgifter til innhenting av bevismateriale, for eksempel erklæringer fra sakkyndige.³⁹

³⁸ Justissekretariatene forbereder klagesakene og skriver utkast til vedtak for Erstatningsnemnda for voldsofre.

³⁹ Justisdepartementet foreslår at reglene i voldsoffererstatningsloven § 10 skal presiseres for å gjøre det klart at voldsoffererstatning ikke skal lempes og reduseres etter skadeserstatningsloven §§ 1-1, 1-3 og 5-2, men det

Til slutt er det foreslått endringer i reglene om regress. Den delen av bestemmelsen som tillater Kontoret for voldsoffererstatning å ettergi kravet helt eller delvis er foreslått opphevet. Hensynet til skadevolder anses tilstrekkelig ivaretatt på andre måter, blant annet ved at erstatningen kan lempes av domstolen ved fastsettelsen av kravet.⁴⁰

Høringsrunden er nå avsluttet og Justisdepartementet vil i løpet av høsten 2007 legge frem forslag til endring i voldsoffererstatningsloven.⁴¹ En snarlig endring kan bety at deler av praksisgjennomgangen vil ha mindre relevans om kort tid. Siden det foreløpig ikke er fremlagt forslag til ny lov har jeg likevel valgt å bruke en del plass på å vise hvordan gjeldende regelverk fungerer. På denne måten håper jeg oppgaven kan bidra til å belyse behovet for nye regler.

2.4 Konvensjonsvern for voldsofre

Det er ikke bare i Norge ønsket om å forbedre fornærmedes stilling står og har stått på dagsorden. Også internasjonalt har det de siste tiår vært økt fokus på ofres stilling etter straffbare handlinger, blant annet har fornærmedes mulighet til å få erstattet tap han eller hun er påført som følge av straffbar handling vært gjenstand for oppmerksomhet.⁴² Det økte fokuset på erstatningsadgangen skyldes at fornærmedes mulighet til å få erstatning har vært begrenset i de fleste stater. Fornærmede har riktignok ofte vært sikret rett til erstatning

skal ikke foretas noen realitetsendring. Det vurderes også om det bør lovfestes at Kontoret for voldsoffererstatning ikke kan instrueres i enkeltsaker. Dette følger allerede av praksis, slik at en eventuell lovbestemmelse ikke vil medføre realitetsendring på området.

⁴⁰ Endringene fremgår av Høringsnotat *Utkast til lov om endringer i voldsoffererstatningsloven* av 8. april 2005 (heretter Høringsnotat (2005)) og høringsnotat *utkast til endringer i voldsoffererstatningsloven – blant annet om barn som er vitne til vold* av 4. mai 2007 (heretter Høringsnotat (2007)).

⁴¹ Dette fremkommer i telefonsamtale med Sivilavdelingen 17.10.07.

⁴² I NOU 2006:10 *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter* kapittel 5 er det foretatt en grundig gjennomgang av konvensjoner og anbefalinger på området.

ved at erstatningsansvar kan pålegges skadevolder ved dom, men i realiteten har denne rettigheten ofte vært uten verdi for fornærmede. Hvor skadevolder er ukjent vil det ikke være noen å søke erstatning fra, og hvor skadevolder er kjent vil han i mange tilfeller mangle midler. Fornærmedes rett til erstatning har derfor ofte eksistert mer på papiret enn i realiteten. Dette var bakgrunnen for at Europarådet i 1983 vedtok en konvensjon om statlig erstatning til voldsofre.⁴³

Konvensjonen pålegger medlemsstatene å yte erstatning til ofre som har vært utsatt for forsettlig voldsforbrytelser.⁴⁴ De statlige erstatningsordningene skal følge av medlemsstatenes eget rettsystem, konvensjonen gir ikke grunnlag for direkte rettigheter.⁴⁵ Den norske ordningen med voldsoffererstatning forutsettes å oppfylle kravene som stilles i konvensjonen.⁴⁶ Konvensjonens regler gir uttrykk for minstestandarder,⁴⁷ og den norske ordningen går i noen tilfeller lenger enn hva statene er forpliktet til etter konvensjonen. Som eksempel kan det vises til at den norske voldsoffererstatningsordningen dekker tap som følge av uaktsom skadeforvoldelse. Etter konvensjonen plikter medlemsstatene kun å erstatte tap oppstått som følge av en forsettlig voldsforbrytelse.⁴⁸

⁴³ Nærmere om dette i voldsofferkonvensjonens forklarende rapport (Explanatory Report) del I nr. 1 og 2 og del II A nr. 6 og 8.

⁴⁴ Det slås uttrykkelig fast at voldtekt omfattes av voldsofferkonvensjonen, jf. uttalelsene i særmerknaden til art. 2 i konvensjonens forklarende rapport, del III, I.

⁴⁵ Konvensjonens forklarende rapport del I, i den særlige merknaden til art. 1.

⁴⁶ Dette fremgår av Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 18 hvor det diskuteres om den nye loven skal gi rettskrav på erstatning eller fortsatt være en billighetsordning. Det vises her til St.prp. nr. 44 (1991-1992) side 2 hvor det uttales at forskriften har blitt praktisert tilnærmet regelbundet og dermed ikke utgjør ”noe problem i forhold til konvensjonen”. Dette fremgår også av NOU 1992: 16 *Sterkere vern og økt støtte til kriminalitetsofre* side 64.

⁴⁷ Konvensjonens forklarende rapport del I B nr. 11. Dette gjentas også i særmerknadene til de enkelte artiklene.

⁴⁸ Voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd og forskriften § 1 første ledd og konvensjonen art 2. Slik også i Innst.O. nr. 46 (2000-2001) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)* side 5.

Konvensjonen pålegger medlemsstatene en subsidiær erstatningsplikt. Statene pålegges å yte erstatning til voldsofre som på statens territorium er påført alvorlig fysisk eller psykisk skade, dersom skadevolderen selv ikke kan kompensere skadelidtes tap. Kompensasjon skal gis både hvor skadevolder ikke selv erstatter tapet fordi han er ukjent og hvor han av andre grunner ikke kan straffefølges (art. 2, jf. art. 3).⁴⁹

Konvensjonen gir medlemsstatene anledning til å stille nærmere krav for tilkjennelse og utbetaling av erstatning. Det er anledning til å gi regler om øvre og nedre beløpsgrense for erstatningen (art. 5), at erstatning kan nektes eller reduseres blant annet dersom skadelidte selv har bidratt til skaden (art. 8) og regler om fradrag og tilbakebetaling dersom skadelidte har fått dekket deler av tapet over andre ordninger (art. 9). Videre åpnes det for at adgangen til å søke erstatning begrenses tidsmessig og at staten kan fremme regresskrav mot skadevolder (art. 6 og art. 10).

Det er flere konvensjoner utenom voldsofferkonvensjonen som pålegger statene et ansvar ovenfor voldtektsofre. I følge uttalelser fra FNs kvinnekomité regnes voldtekt som diskriminering av kvinner og omfattes derfor av Kvinnekonvensjonen.⁵⁰ Videre forplikter Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) medlemsstatene å beskytte borgerne mot blant annet voldtekt.⁵¹ Det er imidlertid uklart om disse konvensjonene oppstiller krav til statene om å yte kompensasjon til ofre for voldtekt og annen seksualisert vold.⁵²

⁴⁹ Særmerknaden til art 2 i den forklarende rapporten del I.

⁵⁰ Kvinnekonvensjonen art.1, jf. Kvinnekomiteens Hovedanbefaling nr. 19 (1992). Kvinnekonvensjonen er gjort til norsk lov, jf. likestillingsloven § 1b.

⁵¹ EMK art. 8, jf. NOU 2006:10 side 88-89 og Møse (2002) side 402. EMK er gjort til norsk lov ved menneskerettsloven § 2.

⁵² Kaasin (2006) side 607-610. Artikkelen inneholder en vurdering av de aktuelle bestemmelsene og gjennomgang av uttalelser om erstatningsspørsmålet fra relevante organer.

Folkerettslige avtaler reiser spennende og interessante problemstillinger i forhold til Norges ivaretagelse av internasjonale forpliktelser. Jeg har imidlertid ikke funnet plass i en oppgave som denne til en så grundig gjennomgang som slike problemstillinger fortjener. Oppgavens formål er å gi en fremstilling av hvordan den nasjonale ordningen fungerer i praksis. På bakgrunn av dette nøyer jeg meg med hva jeg her har sagt om hvilke plikter som følger av konvensjonen, uten noen nærmere drøftelse av hvilke konsekvenser eventuell motstrid mellom folkeretten og intern rett vil medføre.

3 Vilkår for å tilkjenne voldsoffererstatning og praktiseringen av disse ved Kontoret for voldsoffererstatning

3.1 Innledning

I ordinær erstatningsrett opereres det med tre hovedvilkår for erstatning. Det må for det første foreligge ansvarsgrunnlag. Ansvarsgrunnlaget knytter seg til den erstatningsbetingende handling, og utgjør det rettslige grunnlaget for at enkelte handlinger medfører erstatningsansvar. Det må videre være årsakssammenheng mellom den erstatningsbetingende handlingen og skaden som har oppstått, og skadefølgen må ikke være upåregnelig. For det tredje er det krav om at det har oppstått et økonomisk tap for skadelidte.

Vilkårene om ansvarsgrunnlag, påregnelig årsakssammenheng og økonomisk tap følger også av voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften. Reglene om ansvarsgrunnlag behandles under punkt 3.3 om krav til den skadevoldende handling. Kravet til årsakssammenheng er omhandlet under kravet til skadefølge i punkt 3.4. Vilkåret om økonomisk tap sorterer naturlig under utmålingsreglene og vil derfor bli gjennomgått senere i punkt 4.2 om person- og tingsskadeerstatning.⁵³

I gjennomgangen av vilkårene etter voldsoffererstatningsordningen har jeg forsøkt så langt det har vært mulig å illustrere innholdet av disse med praksis fra Kontoret for voldsoffererstatning. Særlig under behandlingen av vilkåret om anmeldelse (punkt 3.6.2) er praksis viet rikelig med plass.

⁵³ Hva gjelder menerstatning og økonomisk tap gjør ikke kravet til økonomisk tap seg gjeldende på samme vis, jf. punkt 4.3 og 4.4.

Vilkårene for å tilkjenne erstatning er i det vesentlige like etter voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften, og disse behandles derfor i fellesskap. Reglene om foreldelse er imidlertid ulike, så på dette punkt vil reglene bli gjennomgått hver for seg.

Avgjørende for hvilket regelsett som kommer til anvendelse er som nevnt når det straffbare forholdet fant sted eller opphørte, og vedtak i praksisundersøkelsen er derfor hovedsakelig avgjort etter voldsoffererstatningsloven. På bakgrunn av dette vil lovteksten i voldsoffererstatningsloven bli benyttet for å illustrere rettstilstanden der vilkårene er like etter loven og forskriften.

3.2 Voldsoffererstatningsordningens geografiske virkeområde

Den statlige voldsoffererstatningsordningen retter seg primært mot skadevoldende handlinger begått i Norge. Voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften har begge regler som avgrenser ordningen geografisk, jf. loven § 2 første ledd og forskriften § 3 første ledd. I tillegg til handlinger som er begått på norsk jord, omfattes handlinger begått på norsk skip eller lignende.⁵⁴

Det kan gjøres unntak fra regelen om at handlingen må være begått i Norge, jf. loven § 2 andre ledd og forskriften § 3 andre ledd. Utformingen av unntaksregelen er noe ulik i loven og forskriften, men innholdet må likevel antas å være likt.⁵⁵

Adgangen til å gjøre unntak er skjønnsmessig. Erstatning ”kan ... ytes” selv om handlingen ikke er begått i Norge. Personer utsatt for skade i utlandet har med dette ikke rettskrav på erstatning på samme måte som personer utsatt for skade i Norge. Dette er begrunnet med at

⁵⁴ Også norsk boreplattform, luftfartøy, innretning eller anlegg for utforsking eller utnytting av undersjøiske naturforekomster på norsk sokkel omfattes, jf. loven § 2 første ledd og forskriften § 3 første ledd.

⁵⁵ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 44.

erstatning som hovedregel skal søkes i det land der den skadevoldende handlingen fant sted.⁵⁶

For å gjøre unntak kreves at ”særlige grunner” tilsier dette, og at skadelidte har bopel i Norge på skadetidspunktet. Hva som kan anses som særlige grunner fremgår av enkelte vedtak i praksisundersøkelsen.

I min undersøkelse ble det tatt stilling til om det skulle gjøres unntak fra vilkåret om geografisk virkeområdet i seks av 150 saker. I alle tilfellene ble det gjort unntak. I tre av sakene ble unntakshjemmelen anvendt fordi landet der overgrepet fant sted ikke hadde en egen ordning for statlig voldsoffererstatning eller ikke hadde ratifisert voldsoffererstatningskonvensjonen.⁵⁷

Der skaden er påført utenfor Norge og skadelandet har egen statlig voldsoffererstatningsordning, skal Kontoret bistå fornærmede med å søke erstatning der.⁵⁸ Søknaden sendes til Kontoret, som viderefremidler og følger opp denne ovenfor det aktuelle land. Hvor søknaden ikke følges opp i tilstrekkelig grad, vil det kunne foreligge et særlig tilfelle som gir grunnlag for å gjøre unntak fra kravet om geografisk virkeområde.⁵⁹

⁵⁶ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 8 og Schönning (1991) side 62.

⁵⁷ Voldtektene var begått i Venezuela, Hellas og Tyrkia. Slik også Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 8 og St.prp. nr. 39 (1975-1976) side 21. Dette samsvarer også med praksis ved Erstatningsnemnda for voldsofre, jf. Schönning (1991) side 61.

⁵⁸ Årsrapport (2006) side 13.

⁵⁹ Av sakene i praksisundersøkelsen var denne problemstillingen aktuell i ett tilfelle. Søknaden ble i første omgang avslått av Kontoret fordi fornærmede ikke hadde fremmet erstatningskravet innen den frist som gjaldt i landet voldtekten var begått. Søknaden ble på bakgrunn av fristoversittelsen ikke viderefremidlet til myndighetene i skadelandet. Vedtaket ble imidlertid senere omgjort. Omgjøringen ble begrunnet med at søknadsfristen likevel ikke hadde vært ute da Kontoret mottok søknaden fra fornærmede. Denne misforståelsen/manglende oppfølgingen var å anse som et særlig tilfelle etter voldsoffererstatningsloven § 2 andre ledd, og erstatning ble tilkjent etter den norske ordningen.

I to saker var partenes tilknytning til Norge utslagsgivende for unntaksvurderingen. I den ene saken var både fornærmede og skadevolder norske, og overgrepet fant sted under et kortere ferieopphold. Samlet var dette tilstrekkelig til å oppfylle kravet til særlige grunner. I det andre tilfellet var voldtekten begått på utenlandsk skip. Det ble ansett som særlig grunn at saken ble etterforsket og pådømt i Norge.⁶⁰

Det kunne vært aktuelt å gjøre unntak fra vilkåret om geografisk virkeområde i noen ytterligere saker i mitt materiale. I enkelte vedtak er vilkåret ikke kommentert til tross for at kravet ikke er oppfylt. Den ene saken dette gjelder er avslått på annet grunnlag, noe som kan forklare at vilkåret ikke er vurdert. Uansett om Kontoret kom til at det var grunnlag for å gjøre unntak fra kravet om geografisk virkeområde ville søknaden blitt avslått på annet grunnlag.⁶¹ I de to øvrige sakene er skadevolder domfelt for voldtekt. Domfellelse anses alltid som særlig grunn til å gjøre unntak fra vilkåret.

3.3 Krav til den skadevoldende handling

Voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften stiller også kvalitative krav til den erstatningsbetingende handlingen, jf. loven § 1 første ledd og forskriften § 1 første ledd. Vilkårene er like og det foretas derfor en felles gjennomgang.

Handlingen det søkes erstatning på grunnlag av, må være straffbar. I følge alminnelig strafferettslig teori er det fire vilkår som må være oppfylt for at dette skal være tilfelle. Noe stikkordsmessig angitt er dette krav om at handlingen rammes av et straffebud, at gjerningsmannen er tilregnelig, at det ikke foreligger straffrihetsgrunner, og at gjerningsmannen har utvist tilstrekkelig subjektiv skyld. Som utgangspunkt må alle straffbarhetsbetingelsene være oppfylt dersom erstatning skal tilkjennes etter

⁶⁰ Slik også Schönning (1991) side 61.

⁶¹ Søknaden ble avslått da voldtekten ikke var anmeldt i tide.

voldsoffererstatningsordningen.⁶² Loven og forskriften gjør imidlertid unntak fra dette, jf. loven § 1 første ledd og forskriften § 1 andre ledd. Av lovens § 1 første ledd andre punktum fremgår:

”Voldsoffererstatning ytes selv om gjerningspersonen ikke kan straffes fordi vedkommende var utilregnelig som nevnt i straffeloven § 44 eller under 15 år, eller det foreligger overskridelse av nødverge som er straffri etter straffeloven § 48 fjerde ledd.”

Unntakene knytter seg til forhold som i strafferetten medfører at handlingen er straffri. Grunnen til at reguleringen i disse tilfellene er ulik i strafferetten og erstatningsretten kan forklares ut fra de ulike hensyn regelverkene skal ivareta. Straff er ”et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertredeisen, i den hensikt at han skal føle det som et onde”.⁶³ Ved å straffe viser samfunnet sin misnøye med at lovovertrederen ikke har opptrådt i samsvar med samfunnets normer og regler. Unntakene fra straffansvar er gjort fordi overtrederen i disse situasjonene ikke har utvist den forbryterske vilje som kreves for at samfunnet skal reagere med straff, og straff anses derfor ikke hensiktsmessig eller nødvendig. Slik er det ikke i erstatningsretten. Erstatning bygger på hensyn til risikofordeling og reparasjon, og ileggelse av erstatningsansvar medfører ikke stigmatisering og bebreidelse på samme måte som ileggelse av straffansvar. Formålet er at skadelidte skal settes i samme stilling som hun var i før skaden inntrådte. Når det ikke er den forbryterske vilje som er avgjørende for ansvars plasseringen, men en vurdering av hvor det er mest rimelig at risikoen for skaden skal plasseres, vil ikke hensynene bak de strafferettslige unntaksgrunnene gjøre seg gjeldende med samme styrke.⁶⁴

⁶² Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 7 med henvisning til Schönning (1991) side 25.

⁶³ Andenæs (2004) side 10.

⁶⁴ Reglene i voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd og voldsofferforskriften § 1 andre ledd har paralleller i den ordinære erstatningsrett, jf. skadeserstatningsloven § 1-1 om barns ansvar og 1-3 om sinnsykes ansvar m.v.

På den annen side oppstiller voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften skjerpede krav til den skadevoldende handlingen. Handlingen må være en ”forsettlig legemskrenking eller en annen straffbar handling med preg av vold eller tvang”, jf. loven § 1 første ledd og forskriften § 1 første ledd. Begrepet forsettlig legemskrenking blir i stor utstrekning konsumert av begrepet annen straffbar handling, men har også til en viss grad selvstendig betydning.⁶⁵ Også uaktsomme straffbare voldshandlinger omfattes også av voldsoffererstatningsordningen. Dette har vært lagt til grunn i praksis etter forskriften og ble videreført i voldsoffererstatningsloven.⁶⁶ Begrunnelsen for slike kvalitative krav til krenkelsen finnes i hensynene bak ordningen. Voldsofre er tilstått en særstilling i erstatningsrettslig sammenheng ved at staten erstatter det tap vedkommende er påført, fordi vold representerer en krenkelse av noen av de rettsgoder som settes høyst i vårt samfunn: liv og helse. Særstillingen fordrer at det settes relativt strenge krav til hvilke skadevoldende handlinger som skal gi rett til statlig erstatning.

Innholdet i begrepene vold og tvang følger den strafferettslige definisjonen av disse. I begrepet tvang ligger at en person ved bruk av makt eller trussel om bruk av makt påvirker noen til å tåle eller unnlate noe. Tvang følges ofte av vold når den medfører personskade, men tvang kan også medføre slik skade alene. Skaden som oppstår vil da ofte være av psykisk art. For at tvang skal medføre personskade må det trolig foreligge ”en temmelig bastant form for tvang”.⁶⁷ Slik tvang vil for eksempel kunne foreligge der skadevolder truer fornærmede med kniv eller skytevåpen.⁶⁸

⁶⁵ I forarbeidene nevnes ildspåsetting og forgiftning som eksempler på forsettlige legemskrenkelser som ikke har preg av vold eller tvang, jf. Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 7.

⁶⁶ Innst.O. nr. 46 (2000-2001) side 5.

⁶⁷ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 7.

⁶⁸ Schönning (1991) side 43, hvor det fremgår at Erstatningsnemnda har tilkjent voldsoffererstatning som følge av tvang i slike tilfeller.

Med vold forstås ”enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme som utføres med et forsett å overvinne en alvorlig ment motstand”.⁶⁹ Maktanvendelse er et uklart begrep som rammer vidt. Begrepet er relativt, noe som gjør at den nedre grensen kan være vanskelig å trekke. Det er klart at det må foreligge en eller annen form for kraftanstrengelse fra skadevolder for at handlingen skal anses som vold, men hva som nærmere kreves vil kunne variere fra situasjon til situasjon. Det kreves imidlertid ikke at fornærmede settes ut av stand til å gjøre motstand eller at skadevolder ikke makter å gjennomføre handlingen på grunn av motstanden.⁷⁰

I forhold til voldtekt reiser ikke avgrensingen i loven og forskriften særlige problemer. Voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a vil kunne omfattes av både forsettlig legemskrenking og annen straffbar handling som har preg av vold eller tvang. Voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b må regnes som en forsettlig legemskrenking.⁷¹

Voldsoffererstatningsordningens krav til at den erstatningsbetingende handlingen må være straffbar, har en viktig og delvis problematisk side mot den strafferettslige uskyldspresumsjonen i EMK art. 6 nr. 2. I forarbeidene til voldsoffererstatningsloven er det pekt på at særlig i saker hvor skadevolder er kjent, og vedkommende er frifunnet i straffesak, vil vedtak om å tilkjenne erstatning kunne skape problemer.⁷² Høyesterett har imidlertid slått fast at frifinnelse for straffansvar og idømmelse av erstatning ikke i seg selv medfører krenkelse av uskyldspresumsjonen.⁷³ Avgjørende er om det ved idømmelse av

⁶⁹ Bratholm (1995) side 429.

⁷⁰ Bratholm (1995) side 429 og 547-548. På side 429 vises det til et tilfelle der Høyesterett kom til at det forelå vold hvor en mann hadde holdt sin niese på 16 år fast og klemt henne hardt inntil seg.

⁷¹ St.prp. nr. 39 (1975-1976) side 20, jf. Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 7. Slik også Robberstad (2003) side 254. Dette fremgår også av et vedtak i undersøkelsen, hvor det uttales: ”I saka påstår søker seg utsett for ei valdtekt. Det er på det rene at dette er ei handling som omfattast av § 1”.

⁷² Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 21-22.

⁷³ Blant annet Rt-1996-864.

erstatningsansvar foretas en skyldkonstatering som trekker riktigheten av frifinnelsen i tvil.⁷⁴

Departementet trekker på samme måte som Høyesterett frem at avgjørende for om uskyldspresumsjonen trås for nær ved vedtak om voldsoffererstatning, er om det foretas konstatering av straffeskyld. Om dette uttales:

”Rent faktisk foretas det ... i vedtak om voldsoffererstatning ingen strafferettslig skyldkonstatering, ... kun en vurdering av hvorvidt søkeren er berettiget til erstatning fra staten som følge av handlinger av en bestemt karakter.”⁷⁵

At vedtaket for skadevolder sin del likevel kan oppfattes som konstatering av straffeskyld kan etter departementets syn avdempes ved at han ikke identifiseres i vedtaket. Unnlatt identifisering er en konsekvens av at skadevolder er fratatt partsstatus, jf. nedenfor i punkt 5.4.

I vurderingen av hvorvidt den skadevoldende handling har preg av vold eller tvang, foretar Kontoret for voldsoffererstatning i utgangspunktet en selvstendig vurdering. Kontoret vurderer saken på grunnlag av dokumenter fornærmede sender inn, samt de dokumenter Kontoret selv innhenter. Kontoret er ikke bundet av tidligere instansers vurdering av handlingens straffbarhet. Dersom politiet for eksempel har henlagt saken etter bevisets stilling, kan Kontoret etter vurdering av de samme bevis, eventuelt supplert, komme til at den skadevoldende handling oppfyller vilkåret til straffbar handling.⁷⁶ I praksis er det

⁷⁴ Dette var tilfellet i *Y v Norway* av 11.5.03. Norge ble dømt for brudd på uskyldspresumsjonen i EMK art. 6 nr. 2. Norge ble ikke dømt fordi ordningen med idømmelse av erstatning etter frifinnende straffedom i seg selv er i strid med konvensjonen. Det problematiske var formuleringen av sannsynlighetsgraden, noe som medførte at uskyldspresumsjonen var gått for nær da frifinnelsen var trukket i tvil. For en grundigere redegjørelse vises det til Aall (2003) side 252.

⁷⁵ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 22.

⁷⁶ Dette fremgår blant annet av to saker i materialet. Se også Innst.O. nr. 46 (2000-2001) side 2.

imidlertid et skille mellom de saker hvor gjerningspersonen er straffedømt og de saker hvor dette ikke er tilfelle hva gjelder Kontorets selvstendige vurdering. Som den klare hovedregel anses vilkårene oppfylt uten videre prøving hvor det foreligger straffedom.⁷⁷

Der det ikke foreligger domfellelse, beror vedtak om erstatning på en konkret vurdering. Det er som nevnt ikke til hinder for å tilkjenne fornærmede voldsoffererstatning at skadevolder er frifunnet i straffesaken. Voldsoffererstatningsordningen er på dette området ikke unik, det samme følger av alminnelig erstatningsrett. Den norske bevislæren stiller ulike krav til sannsynlighet for å straffedømme og for å ilegge erstatningsansvar. For å ilegge straffansvar kreves det bevist med langt høyere grad av sikkerhet at gjerningsmannen har foretatt den straffbare handling enn hva som kreves for å ilegge erstatningsansvar.⁷⁸

Det noe problemfylte forholdet mellom frifinnelse i straffesak og vedtak om voldsoffererstatning aktualiserte seg i noen få saker i mitt materiale. I ti av sakene hvor det er reist straffesak er skadevolder frifunnet (ca. 17 %).⁷⁹ Av disse har Kontoret tilkjent fornærmede erstatning i hele syv saker. Forholdet til uskyldspresumsjonen ble ikke berørt i vedtakene. Utvalget er sparsomt slik at det er vanskelig å si om denne praksisen er representativ.

Det kan stilles spørsmål ved om Kontorets konstatering av straffbar handling løsrevet fra domstolspraksis er heldig. Dette ble trukket frem av Sivilombudsmannen under høringsrunden til voldsoffererstatningsloven. Ombudsmannen viste til at embetet årlig mottok flere klager vedrørende voldsoffererstatning, ofte i saker hvor erstatningsmyndighetene finner at det foreligger straffbar handling etter at skadevolder er frifunnet i straffesaken.⁸⁰ Justisdepartementet besluttet imidlertid å videreføre kravet til

⁷⁷ Se Schönning (1991) side 22 følgende for redegjørelse for praksis ved Erstatningsnemnda.

⁷⁸ Beviskravet behandles nærmere i punkt 3.5.

⁷⁹ Straffesak er reist i 40 % (60) av sakene i materialet.

⁸⁰ Ot.prp. nr. 4 (2001-2002) side 20.

straffbar handling i voldsoffererstatningsloven. Det ble vist til at vilkåret på grunnlag av omfattende praksis er et forholdsvis ”presist avgrensingskriterium”.⁸¹

I høringsnotat om forslag til endring av voldsoffererstatningsloven fremgår det at Justisdepartementet vurderer å foreslå endringer i kravet til hvilke handlinger som skal gi grunnlag for voldsoffererstatning. Bakgrunnen angis å være at det etter dagens krav, til tross for at dette gir et forholdsvis presist avgrensingskriterium, i forhold til enkelte handlinger har vært tvil om disse skal omfattes. Forslaget medfører at anvendelsesområdet for voldsoffererstatningsloven utvides. I høringsnotatet foreslås ordlyden endret til ”straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten”.⁸² Av nye handlinger som vil omfattes av ordlyden kan nevnes trusler som omfattes av straffelovens § 227 og menneskehandel etter straffeloven § 224.

3.4 Krav til skadefølgen

3.4.1 Personskade

Voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften stiller foruten kvalitative krav til den erstatningsbetingende handling, også krav til handlingens konsekvens. Dette er regulert i loven § 1 første ledd og forskriften § 1 første ledd. Bestemmelsene er i det vesentlig like. Voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd angir følgende anvendelsesområde:

”Den som har lidt personskade som følge av forsettlig legemskrenking eller annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang, ... har rett til voldsoffererstatning fra staten etter reglene i loven her.”

⁸¹ Ot.prp. nr. 4 (2001-2002) side 21.

⁸² Høringsnotat (2005) punkt 3.3.1.

Med personskade forstås både fysisk og psykisk skade.⁸³ I praksisundersøkelsen ble erstatning søkt primært på grunnlag av slik skade. I ca. 70 % (106) av de 150 sakene i materialet gjaldt søknaden psykisk skade. Det var kun i to saker søker oppgav å ha blitt påført fysisk skade alene. Fysisk skade er imidlertid av større betydning enn dette. Ved nesten 21 % (31) av overgrepene var det søkt om erstatning på grunnlag av både psykisk og fysisk skade.⁸⁴

Av psykiske skader er det i materialet oppgitt blant annet søvnvansker, konsentrasjonsproblemer, likegyldighet og posttraumatisk stresslidelse (PTSD). Også meget alvorlige tilfeller av personlighetsforstyrrelser forekom. Av fysisk skade oppgav fornærmede i mange av sakene å ha fått blodutredelser og skrubbsår på kroppen og i ansiktet. I to saker i praksisundersøkelsen var fornærmede påført så alvorlige fysiske skader at operasjon var påkrevd.⁸⁵

3.4.2 Tingsskade

Fornærmede kan også søke om erstatning for tingsskade. Slik skade erstattes imidlertid ikke alene. Tingsskadeerstatning ytes kun dersom det også foreligger personskade.

Erstatning for tingsskade reguleres av voldsoffererstatningsloven § 8 og voldsofferforskriften § 2.⁸⁶ Tingsskadeerstatningen har et relativt snevert

⁸³ Lødrup (2006) side 15.

⁸⁴ I elleve saker (ca. 7 %) fremgikk det ikke hva slags skade fornærmede var påført som følge av voldtekten.

⁸⁵ I det ene tilfellet var søker påført brudd i halsregionen, mens hun i den andre saken måtte opereres på grunn av store skader i anus.

⁸⁶ Tingsskadeerstatning ble innført i voldsofferforskriften etter forslag fra departementet, og medførte en utvidelse av forslaget fremlagt av Justisdepartementets arbeidsgruppe. Arbeidsgruppen kom til at kun personskade burde omfattes av ordningen. Behovet for erstatning ble ansett mindre ved tingsskade, og innlemmelse av dette ville etter arbeidsgruppens syn kunne medføre store kostnader for staten og gi store muligheter for misbruk. Dette ble oppfattet å gjelde også hvor tingsskade kun delvis ble omfattet av ordningen, slik departementet endte opp med å foreslå. Departementet kommenterte ikke hvorfor ordningen

anvendelsesområde. Kontoret har i ett vedtak i praksisundersøkelsen uttalt om anvendelsesområdet for § 8 at ”[t]ing som blir skadet ... [vil] ikke bli erstattet, kun skade på klær eller vanlige bruksting” blir erstattet.⁸⁷

Av sakene jeg har gjennomgått er fornærmede tilkjent erstatning for tingsskade i ni av 150 vedtak (6 %). I fire av sakene ble det søkt om tingsskadeerstatning for ødelagte klær.

Personlige bruksting som faller inn under ordningen er for eksempel klokke og briller.⁸⁸ Enkelte andre bruksting, som for eksempel veske, er det knyttet mer usikkerhet til. Om veske uttales følgende i et av vedtakene i praksisundersøkelsen:

”Når det gjeld tap av veske er ikkje dette noko som treff kjerneområdet av det som omfattast av ordlyden i voerstl. § 8. Det fylgjer likevel av [praksis ved Erstatningsnemda] at tap av veske omfattast av § 8.”

Kontoret kom til motsatt resultat i et vedtak der fornærmede hadde søkt om erstatning for utgifter til ny seng. Søknaden ble begrunnet med at fornærmede ikke lenger greide å ligge i sengen der overgrepene hadde funnet sted. Fornærmede var blitt utsatt for gjentatte seksuelle overgrep, herunder voldtekt, fra sin daværende kjæreste. Avslag på søknad om tingsskadeerstatning fikk fornærmede også i en sak hvor hun søkte om erstatning for utgifter til nytt sengetøy. Begge de over nevnte avslagene er begrunnet med at slike gjenstander ”faller utenfor virkeområdet til voldsoffererstatningsloven”.⁸⁹ Av andre ting

ble utvidet til også å gjelde tingsskade i enkelte tilfeller. Det fremgår imidlertid av arbeidsgruppens innstilling at det ville kunne oppfattes urimelig at bare en del av skaden ble erstattet dersom skadelidte først ble innrømmet erstatning, jf. St.prp. nr. 39 (1975-1976) side 64.

⁸⁷ Bestemmelsene angir virkeområdet til skade på vanlige klær, proteser, samt andre personlige bruksting skadelidte hadde på seg da skaden ble voldt, jf. loven § 8 og forskriften § 2.

⁸⁸ Schönning (1991) side 57.

⁸⁹ Dette er i samsvar med praksis ved Erstatningsnemnda for voldsofre, jf. Schönning (1991) side 58-59.

som faller utenfor ordningen kan nevnes blant annet gulvteppe, kontanter og smykker.⁹⁰ Det samme gjelder gjenstander som ikke er ødelagt, men stjålet i forbindelse med overgrepet.⁹¹

3.4.3 Årsakssammenheng

Ved bruk av begrepet ”som følge av” i voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd og ”voldt ved” i voldsofferforskriften § 1 første ledd, oppstilles et krav til årsakssammenheng mellom den skadevoldende handlingen og skaden. Det er de ordinære erstatningsrettslige reglene om årsakssammenheng det her siktes til. I kravet til årsakssammenheng ligger en betingelseslære. Den aktuelle handling må være en nødvendig betingelse for skaden, det vil si at den må være (en av) årsak(ene) til skaden.

Vurderingen av årsakssammenheng i voldtektssaker er noe forskjellig alt etter hvilken type erstatning fornærmede søker om. For oppreisingserstatning anses kravet til årsakssammenheng mellom voldtekten og den tort og smerte skadelidte normalt opplever etter en voldtekt, oppfylt ved krenkelsen.⁹² Hva gjelder de øvrige erstatningsformene må det foretas en konkret vurdering av årsakssammenhengen mellom voldtekten og de tap eller den medisinske invaliditet fornærmede påstår seg påført.

⁹⁰ Dette fremgår av ett vedtak i praksisundersøkelsen og Schönning (1991) side 57-58. Også mobiltelefoner har blitt ansett å falle utenfor ordningen. Erstatningsnemnda endret imidlertid praksis for mobiltelefoner i 2006 slik at disse nå erstattes etter voldsoffererstatningsloven § 8, jf. Årsrapport (2006), side 14.

⁹¹ Dette var tilfellet i to saker i praksisundersøkelsen. Slik også Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 8 og Schönning (1991) side 57. I en sak i undersøkelsen ble imidlertid fornærmede tilkjent erstatning for veske til tross for at denne ikke var ødelagt, men ”tapt”. I følge Kontoret er praksisen hva gjelder stjålne gjenstander under endring i Erstatningsnemnda. Det er vist til en sak der søker ble tilkjent erstatning for veske hun ble fraranet. Det ble lagt til grunn at ransmannen var ute etter veskens innhold, og at han antakelig ville kaste vesken. Fornærmede ble på dette grunnlag tilkjent tingsskadeerstatning, jf. Årsrapport (2006) side 14-15.

⁹² Rt-1988-532, på side 536.

Det knytter seg en del problemstillinger til kravet om at handlingen må være en nødvendig betingelse for skaden. Dette er gjerne formulert som et spørsmål om konkurrerende og samvirkende årsaker. Hva gjelder voldtekt nevnes de tilfeller der flere skadevoldere *hver for seg utfører et overgrep som alene er tilstrekkelig* til å påføre fornærmede skade. Dette er et spørsmål om konkurrerende årsaker. Illustrerende for samvirkende årsaker er de situasjoner hvor skadelidte *har en skade, eller er disponert for skade, før voldtekten*.⁹³

Skadevolders ansvar der skadelidte før voldtekten har en skade, viste seg å være en relevant problemstilling i praksisundersøkelsen. Av sakene jeg har gjennomgått fremgikk det at fornærmede i ca. 21 % (31) av 150 saker hadde psykiske vansker i forkant av voldtekten.⁹⁴ For søknader som resulterte i innvilgelse (89) er andelen ca. 19 % (17).

Hovedregelen i tilfeller hvor skadelidte har en inngangsskade er at skadevolders ansvar reduseres. Skadevolder skal kun dekke tap hans handlinger er årsak til.⁹⁵ Som eksempel viser jeg til en sak i praksisundersøkelsen hvor fornærmede søkte om erstatning blant annet for utgifter til medisinsk behandling og for tap i fremtidig erverv. Fornærmede søkte om erstatning på grunnlag av gjentatte voldtekter, seksuelle overgrep og trusler fra sin daværende kjæreste. Det var på det rene at fornærmede også før overgrepene hadde hatt et sykdomsbilde som medførte utgifter til blant annet medisiner. Erklæringen fra fornærmedes lege dokumenterte ikke i tilstrekkelig grad at det var skadevolders handling som betinget medisnutgiftene. Søknaden ble avslått på dette punkt. Også søknaden om erstatning for tap i fremtidig inntekt på grunn av utsatt skolegang, ble avslått. Begrunnelsen for dette var

⁹³ Lødrup (2005) side 252 og 258-259 hva gjelder samvirkende årsaker, og 264-265 hva gjelder konkurrerende årsaker.

⁹⁴ Dette fremstår ved første øyekast som et forholdsvis høyt tall (21 %). Undersøkelser har imidlertid vist en sammenheng mellom overgrep i barndommen og overgrep i voksen alder, jf. Pape og Stefansens rapport *Den skjulte volden. En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep* (Rapport nr 1/2004 fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress) side 97. Funnene i undersøkelsen er på denne bakgrunn ikke oppsiktsvekkende. Opplysninger om fornærmedes psykiske helse i forkant av voldtekten fremgikk av vedtakene og erklæringer fra sakkyndig som fulgte søknaden.

⁹⁵ Lødrup (2005) side 260 følgende.

todelt. For det første fremheves at fornærmede før overgrepene var klar over at hun ikke var berettiget til videregående opplæring. For det andre fremgår det av journaler og sakkyndiguttalelser at fornærmedes psykiske problemer er sammensatte og at de eksisterte forut for voldtektene. Før overgrepene var hun i en positiv utvikling og skulle begynt på skole, men orket ikke dette i etterkant av overgrepene. Om årsakssammenhengen uttales:

”Uttalelsene [fra sykehuset] gir ikke grunnlag for å si noe om hvorvidt, eventuelt i hvilken grad, det at søker ikke begynte på skolen skyldtes den skadevoldende handling. Kontoret for voldsoffererstatning kan etter dette ikke se at det ut fra sakens dokumenter er mulig å konkludere med at den skadevoldende handling har vært *en slik sentral årsak* til oppholdet i søkers utdanning, at det er grunnlag for å tilkjenne erstatning fra staten for tapt arbeidsfortjeneste.” (min utheving)

I denne saken var det altså flere mulige årsaker til skaden, og skadevolders handling ble ikke ansett som den mest sannsynlige årsaken til denne.⁹⁶

Situasjoner hvor fornærmede har en skade i forkant av voldtekten må holdes atskilt fra de tilfeller der fornærmede *er disponert for større skade enn hva som er vanlig*. Skadevolder blir i dette tilfellet ansvarlig for hele skaden, han må ta skadelidte som hun er.⁹⁷

Hva gjelder konkurrerende årsaker er det i første rekke de såkalte gjengvoldtektene som aktualiserer spørsmålet om årsakssammenheng. Under en gjengvoldtekt vil fornærmede bli voldtatt av flere menn i løpet av en avgrenset tidsperiode, slik at voldtektene må sies å være foretatt ”samtidig”. Hver enkelt voldtekt vil isolert kunne være tilstrekkelig til å påføre fornærmede skade. Erstatningsmessig kunne man her tenkt seg den løsning at

⁹⁶ I en annen sak ble fornærmedes erstatning redusert på grunn av inngangsinvaliditet. Fornærmede søkte om menerstatning. Hun hadde før voldtekten en invaliditetsgrad på 25 %. Etter voldtekten hadde denne økt til 50 %. Ved utmåling av menerstatning ble inngangsinvaliditeten trukket fra slik at skadevolder kun ble holdt ansvarlig for den invaliditetsgrad han hadde påført fornærmede.

⁹⁷ Lødrup (2005) side 258.

skadevolderne måtte betale fornærmede erstatning hver for seg. Med en slik løsning ville hver skadevolder betalt erstatning for "sitt" overgrep. Dette er imidlertid ikke tilfelle. Den klare hovedregelen er at skadevolderne pålegges solidarisk ansvar for de overgrep de i fellesskap har begått.⁹⁸

Kravet om årsakssammenheng medfører at ikke alle tenkelige skadefølger av handlingen erstattes. Det er ikke tilstrekkelig for å ilegge erstatningsansvar at det i og for seg eksisterer årsakssammenheng mellom handlingen og skaden. Det kreves at skadefølgen ikke er så fjern og avledet at det vil være unaturlig å se skaden som en konsekvens av handlingen.

Å pålegge skadevolder ansvar for handlinger som ikke oppfyller kravet til adekvans ville støte an mot de risikobetraktninger som ligger til grunn for erstatningsansvaret.

Skadevolder skal erstatte skadelidtes tap hvor dette er en følge av en handling skadevolder kan bebreides for, eller hvor det er mer nærliggende at skadevolder bærer ansvaret for skaden enn skadelidte. Det er ikke mange saker i praksisundersøkelsen som er avslått på grunn av manglende adekvat årsakssammenheng. Det finnes imidlertid noen eksempler.

I to tilfeller er det søkt om erstatning for utgifter i forbindelse med henholdsvis salg av bolig og utgifter ved flytting etter overgrepet. Kontoret kom til ulikt resultat i de to sakene. Hva gjaldt saken med salg av bolig var fornærmede tilkjent erstatning for utgifter til dette i retten. Utgiftene ble imidlertid ikke erstattet over voldsoffererstatningsordningen. Dette begrunnes med at det ikke "finnes ... praksis fra Erstatningsnemnda for voldsofre som

⁹⁸ Lødrup (2005) side 264 følgende. Som eksempel kan det vises til en sak i praksisundersøkelsen hvor tre skadevoldere ble ilagt oppreisningsansvar med kr 200 000. Fornærmede blir ofte tilkjent høyere erstatning hvor voldtekten er begått av flere skadevoldere enn der den er begått av en skadevolder. Oppreisningen settes imidlertid ikke så høyt at hun får et beløp som eksempelvis tilsvarer tre enkeltstående voldtekter, jf. punkt 4.7.2.1.

åpner for å erstatte utgifter av denne karakter med hjemmel i voldsoffererstatningsloven § 4. Kontoret for voldsoffererstatning finner kravet fjernt og avledet og avslår søknaden”.⁹⁹

I den andre saken fikk fornærmede erstattet utgifter til flytting. Saksforholdet i dette vedtaket var av spesiell karakter. Fornærmede var en eldre kvinne, og betydelig redusert kroppslig. Om vurderingen uttales:

”Kontoret har lagt vekt på at søker på tidspunktet for handlingene var [gammel]. Skadevolder og søker var naboer. ... Kontoret legger til grunn at handlingen har gjort det svært vanskelig for søker å bli boende i sin daværende bolig. Tapet er påregnelig.”¹⁰⁰

Søkers alder og en nær forbindelse med skadevolder og hans familie, gjør denne saken meget spesiell. Det er derfor ikke grunn til å anta at utgifter til flytting generelt vil bli erstattet.

Fornærmede har selv ansvar for å dokumentere den skade hun er påført. Jeg går derfor i det følgende over til å behandle bevisreglene i voldsoffererstatningsordningen. Dette er regler av stor betydning for voldtektsofres faktiske mulighet til å få tilkjent erstatning.

⁹⁹ Avslaget ble opprettholdt av Erstatningsnemnda. Avslaget begrunnes her med at virkeområdet for voldsoffererstatningsordningen er snevrere enn hva som følger av alminnelig erstatningsrett, jf. voldsoffererstatningsloven § 8.

¹⁰⁰ Fornærmede søkte også om erstatning for tapt feriereise for sin sønn da han måtte avbryte reisen for å bistå henne etter voldtekten. Disse utgiftene ble ikke erstattet da tapet ble ansett å være ”for fjernt og avledet” i forhold til den erstatningsbetingende handlingen.

3.5 Det skjerpede beviskravet - Klar sannsynlighetsovervekt

3.5.1 Innledning

Hovedregelen om beviskrav etter den alminnelige erstatningsrett er simpel sannsynlighetsovervekt. Av dette følger at den løsning som fremstår mest sannsynlig (51 %) skal velges. Beviskravet gjelder også etter voldsoffererstatningsordningen, men med ett unntak. Både voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften oppstiller et skjerpet beviskrav for vilkåret om at fornærmede har vært utsatt for en forsettlig legemskrenking eller annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang. At dette foreligger må fornærmede bevise med *klar sannsynlighetsovervekt*.

Kravet til klar sannsynlighetsovervekt ble formelt innført ved vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven, da noe tilsvarende krav ikke var nedfelt i forskriften. Innføringen medførte imidlertid ikke noen realitetsendring hva gjaldt beviskravet. I praksis etter forskriften ble det også før dette stilt krav til klar sannsynlighetsovervekt for straffbar handling dersom erstatning skulle tilkjennes.¹⁰¹ Kravet i loven er gjort gjeldende også for forskriften, jf. lovens § 19. Gjennomgangen nedenfor har derfor relevans for begge regelsettene. Kravet til klar sannsynlighetsovervekt er regulert i voldsoffererstatningsloven § 3 fjerde ledd.

¹⁰¹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 7 og 23. Kravet til kvalifisert sannsynlighetsovervekt har imidlertid ikke gjort seg gjeldende for forskriften i hele perioden denne har vært virksom. Av Schönning (1991) fremgår det at det i utgangspunktet har vært tilstrekkelig at det *sannsynliggjøres* at skaden har oppstått som følge av en straffbar handling. Beviskravet etter forskriften har imidlertid vært *relativt* slik at det ikke har vært tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt der skadevolder er frifunnet i straffesak eller saken er henlagt. I følge Schönning medførte frifinnelse i straffesak at erstatning ikke ble tilkjent, mens henleggelse av straffesak medførte at kravet til bevis for den straffbare handlingen økte til overveiende sannsynlig. For en nærmere redegjørelse vises det til Schönning (1991) side 26 følgende.

3.5.2 Kravets bakgrunn og begrunnelse

Beviskravet klar sannsynlighetsovervekt har vokst frem i rettspraksis i tilknytning til saker hvor fornærmede er tilkjent erstatning fra skadevolder til tross for at han er frifunnet i straffesaken. Det er i en rekke avgjørelser fra Høyesterett slått fast at dersom fornærmede skal tilkjennes erstatning i slike tilfeller, må det foreligge klar sannsynlighetsovervekt for at den påståtte gjerningsmannen likevel har foretatt den straffbare handlingen.¹⁰²

I rettspraksis blir kravet til klar sannsynlighetsovervekt begrunnet i hensynet til skadevolder. Begrunnelsen har som allerede nevnt en side mot menneskerettighetene. EMK art. 6 nr. 2 knesetter uskyldspresumsjonen. En påstått gjerningsperson har vern mot skyldkonstatering for straffbart forhold utenom ved dom i straffesak. På samme måte som i rettspraksis peker også departementet på hensynet til skadevolder i vurderingen av beviskravets styrke etter voldsoffererstatningsloven. Det vises til at det på grunn av vilkåret om straffbar handling for å tilkjenne voldsoffererstatning, bør kreves høyere grad av bevis enn alminnelig sannsynlighetsovervekt. Argumentet fremsettes ikke med direkte henvisning til hensynet til skadevolder, men det er vanskelig å oppfatte uttalelsene på annen måte.¹⁰³

Beviskravet i voldsoffererstatningsloven er ikke alene begrunnet i hensynet til skadevolder, slik tilfellet er der erstatning idømmes av domstolene etter frifinnende straffedom. Departementet peker også på overordnede hensyn bak ordningen med voldsoffererstatning,

¹⁰² Blant annet Rt-1996-864 (seksuelt overgrep mot barn), Rt-1990-688 (promille) og Rt-1985-22 (skadeverk). Slik også Ot.prp. nr. 4 (2001-2002) side 25. I NOU 2000:33 *Erstatning til ofrene hvor tiltalte frifinnes for straff* er utviklingen, innholdet og konsekvensen av kravet gjenstand for grundig drøftelse.

¹⁰³ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 24. Slik også NOU 2003:31 *Retten til et liv uten vold*, hvor denne innfallsvinkelen blir kritisert. Det anses urimelig at det legges større vekt på hensynet til skadevolder enn på voldsofres mulighet til å få erstatning, jf. side 171. Uheldige konsekvenser for fornærmede fremheves også i NOU 2000:33, men da i noe annen form. En frifinnelse vil kunne virke belastende og få alvorlige konsekvenser for fornærmedes omdømme, slik at hensynene bak kravet også gjør seg gjeldende for fornærmede. Når beviskravene i straffesak prioriterer hensynet til skadevolder kan det ”synes rimelig at hensynet til fornærmede prioriteres ved avgjørelse av erstatningskravet”, jf. side 137-138.

samt økonomiske betraktninger. Det fremheves at dersom det blir stilt lavere krav til bevis i den statlige voldsoffererstatningsordningen enn hva som blir gjort i domstolene, vil dette kunne medføre en ”uønsket kanalisering av erstatningsansvaret bort fra den prinsipalt ansvarlige og over på staten”.¹⁰⁴ Voldsoffererstatningsordningen er en subsidiær erstatningsordning, og så langt det er mulig skal skadevolder dekke tap skadelidte er påført. På bakgrunn av dette, og av hensyn til skadevolder, ble kravet til klar sannsynlighetsovervekt for at straffbar handling har funnet sted, lovfestet.

Som det fremgår av hva jeg har sagt over, er kravet til klar sannsynlighetsovervekt i voldsoffererstatningsloven tilsynelatende tuftet på to relativt ulike hensyn. Jeg finner det imidlertid ikke helt enkelt å følge departementets argumentasjon når det fremheves at uskyldspresumpsjonen er så vidt tungtveiende i forhold til skadevolder, samtidig som man har fratatt skadevolder partsrettigheter i fornærmedes erstatningssak. Som begrunnelse for å frata skadevolder partsrettigheter fremhevet departementet blant annet at dette ville skape renere linjer til EMK art. 6 nr. 2. Som jeg kommer til senere (punkt 5.4) synes lovgiver å mene at vedtak om voldsoffererstatning ikke medfører skyldkonstatering ovenfor skadevolder dersom han ikke identifiseres i vedtaket. Dersom vedtak om voldsoffererstatning ikke medfører skyldkonstatering, fremstår kravet om klar sannsynlighetsovervekt av hensyn til skadevolder etter mitt syn som et mindre relevant argument i denne sammenheng. Dette er et viktig poeng å fremheve når jeg nå skal se nærmere på kontorets praktisering av kravet til klar sannsynlighetsovervekt og hvilke konsekvenser kravet har for adgangen til å tilkjenne erstatning.

3.5.3 Kravets innhold

Praksisundersøkelsen gir et interessant bilde av hvordan Kontoret for voldsoffererstatning tolker kravet til klar sannsynlighetsovervekt. Som eksempel vises det til en sak i praksisundersøkelsen hvor det uttales:

¹⁰⁴ Innst.O. nr. 46 (2000-2001) side 5. Det samme fremkommer i Ot.prp. nr. 4 (2001-2002) side 26.

”Beviskravet er strengere enn det som kreves etter alminnelig erstatningsrett, men ikke så strengt som for domfellelse i straffesak.”¹⁰⁵

Klar sannsynlighetsovervekt ble gjort gjeldende som avslagsgrunn i nesten 69 % (42) av de 61 avslagene i materiale. Alene var klar sannsynlighetsovervekt avslagsgrunn i ca. 34 % (21) av avslagene. I de øvrige avslagene der klar sannsynlighetsovervekt gjorde seg gjeldende, var vilkåret som oftest avslagsgrunn i kombinasjon med anmeldelsesvilkåret. Denne kombinasjonen ble benyttet i ca. 21 % (13) av avslagene.¹⁰⁶

Vurderingen av om det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for straffbar handling er konkret begrunnet i vedtakene. Jeg har likevel forsøkt å trekke ut noen tendenser i praksisen ved Kontoret for voldsoffererstatning. Som typisk bevistema vektlegges ofte fornærmedes og eventuelt skadevolders forklaring, sakkyndige uttalelser og erklæringer, vitneforklaringer og fysiske funn.

Fire avslag er begrunnet med at søkers forklaring alene ikke er tilstrekkelig til å bevise med klar sannsynlighetsovervekt at straffbar handling har funnet sted. Et slikt utgangspunkt gjør bevissituasjonen meget vanskelig i voldtektssaker, fordi det ved de fleste voldtekter ikke er vitner til overgrepet. Det finnes derfor ikke personer ut over fornærmede og skadevolder som kan uttale seg om hendelsesforløpet. Dersom skadevolder er ukjent, vil det kun være fornærmede som kan redegjøre for overgrepet.

Vedtak hvor dette er en uttalt avslagsgrunn er få. Det er likevel grunn til å kommentere enkelte tendenser i relasjon til denne problemstillingen. Ser man nærmere på sakene hvor

¹⁰⁵ Slik er kravet også forstått i rettspraksis, jf. Rt-1996-864 side 870.

¹⁰⁶ I en sak er det registrert at det er gjort unntak fra kravet om klar sannsynlighetsovervekt. Dette er fordi vedtaket ble påklaget og Erstatningsnemnda for voldsofre tok klagen til følge. Saken ble sendt tilbake til Kontoret for utmåling av erstatning og den er derfor registrert som innvilgelse med bruk av unntakshjemmel. Nemnda gjorde også unntak fra anmeldelsesvilkåret.

skadevolder er ukjent, er innvilgelsesprosenten betraktelig høyere enn avslagene.¹⁰⁷ Hele 77 % (23) av disse 30 sakene ble innvilget. I ni av sakene var skadevolder domfelt, og Kontoret tar derfor ikke stilling til bevisverdien av skadevolders forklaring. I ytterligere ett vedtak var han domfelt i tingretten, men frifunnet i lagmannsretten. I de resterende 13 innvilgelsesvedtakene hadde skadevolder ikke uttalt seg om forholdet. Likevel finner altså Kontoret at det er bevist med klar sannsynlighetsovervekt at fornærmede har vært utsatt for voldtekt.

Den samme tendensen gjør seg gjeldene også hvor skadevolder kun var litt kjent for fornærmede. Av disse 41 sakene ble ca. 69 % (28) av søknadene innvilget.¹⁰⁸ I halvparten av sakene som ble innvilget var skadevolder domfelt for overgrepet. Skadevolder har uttalt seg i tre av de resterende 14 innvilgelsene.

Ser man disse innvilgelsesvedtakene under ett, er det altså en tendens til at fornærmedes forklaring alene anses tilstrekkelig til å bevise med klar sannsynlighetsovervekt at hun har vært utsatt for voldtekt i de sakene der skadevolder ikke har uttalt seg.

Hva gjelder avslagene synes situasjonen å være en noe annen. Hvor skadevolder er ukjent eller litt kjent for fornærmede, er skadevolders forklaring trukket frem i henholdsvis to av syv og åtte av 13 saker. I avslagene har altså skadevolder uttalt seg om voldtekten i betraktelig flere saker enn i innvilgelsesvedtakene. Tendensen ses også i saker hvor fornærmede og skadevolder er bekjente eller har en nær relasjon. I slike situasjoner vil det ikke være tvilsomt at fornærmede har kunnskap om hvem skadevolder er, og det er stor sannsynlighet for at skadevolder har uttalt seg om voldtekten blant annet i politiavhør. I disse sakene viser praksisundersøkelsen at desto nærrere relasjonen er, desto lavere er innvilgelsesprosenten. Hvor skadevolder og fornærmede er bekjente eller de har eller har hatt en nær relasjon som kjæreste, samboer eller ektefelle, er innvilgelsesprosenten henholdsvis ca. 59 % (20 av 34) og 50 % (12 av 24).

¹⁰⁷ Det er ukjent gjerningsmann i 20 % (30) av de 150 sakene i materialet.

¹⁰⁸ Skadevolder var litt kjent i ca. 27 % (41) av sakene i materialet.

Isolert er disse tallene noe påfallende. De trekker i retning av at bevisverdien av fornærmedes forklaring er ulik alt etter om skadevolder er kjent eller ukjent.

Gjennomgangen viser at generelle uttalelser om den beskjedne bevisverdien av fornærmedes forklaring har størst relevans i saker hvor også skadevolder har uttalt seg om forholdet. I saker hvor han ikke har uttalt seg vil det som hovedregel ikke foreligge forklaringer som trekker innholdet av fornærmedes fremstilling i tvil, og denne anses derfor i større grad tilstrekkelig til å oppfylle beviskravet.

Departementet fremhever i Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 24 at det er nødvendig at kravet til klar sannsynlighetsovervekt gjøres gjeldende uansett hva slags relasjon fornærmede har til skadevolder. Blir kravet ikke gjort gjeldende der skadevolder er ukjent, vil dette kunne føre til at fornærmede enklere får tilkjent voldsoffererstatning enn hva tilfelle er der skadevolder er kjent. En slik ulikhet vil kunne virke urimelig. Min undersøkelse tyder på at det likevel eksisterer en slik forskjell i praksis. Gjennomgangen indikerer at det er en fordel for fornærmede om hun ikke vet hvem skadevolder er, eller at han i alle fall ikke har avgitt forklaring til politiet. Som departementet fremhever virker dette lite stimulerende på opprettholdelsen av voldsoffererstatningsordningens subsidiære karakter. En slik praksis vil kunne gi søker insitament til å utelate opplysninger om hvem skadevolder er til tross for at hun har kunnskap om dette.¹⁰⁹

I en del vedtak fremgikk det at vitner har uttalt seg om forholdet i tillegg til fornærmede og skadevolder. Vitneforklaringer vurderes i 14 av 150 saker (ca. 9 %). Vitnene er ikke nødvendigvis noen som har sett selve overgrepet, det kan også være personer som for eksempel befant seg på samme sted da overgrepet fant sted, eller personer som har truffet fornærmede eller skadevolder kort tid etter voldtekten. Vitnene uttaler seg både til fornærmedes gunst og ugunst. At det er andre enn fornærmede og eventuelt skadevolder

¹⁰⁹ Det er imidlertid ikke slik at alle sakene nevnt ovenfor hvor fornærmede ble tilkjent erstatning, kun bygget på fornærmedes forklaring. I alle sakene med unntak av ett vedtak ble det også lagt vekt på fysiske bevis, uttalelser fra sakkyndige og/eller vitneforklaringer.

som kan uttale seg om forholdet synes isolert sett ikke å medføre store utslag på vedtaksresultatet. Litt over halvparten resulterte i innvilgelse, resten i avslag.¹¹⁰ Dette underbygger ytterligere at det i første rekke er hvorvidt skadevolder har uttalt seg eller ei som er avgjørende for vedtaksresultatet.

I enkelte avslag vektlegges i fornærmedes disfavør at hun ikke husker noe om voldtekten og derfor ikke kan redegjøre godt nok for denne.¹¹¹ Sakene gjelder primært voldtekt som rammes av straffeloven § 192 første ledd bokstav b.¹¹² At fornærmede ikke husker mye av slike overgrep er ikke overraskende. I disse sakene er fornærmede ute av stand til å motsette seg handlingen, i mange tilfeller på grunn av beruselse eller søvn, ofte i kombinasjon. Tilsvarende tillegges det tidvis bevismessig vekt i bokstav b-voldtektene at det ikke er funnet tegn på bruk av vold.¹¹³ Vektlegging av manglende vold i disse tilfellene synes å bygge på en bristende forståelse av loven. Det er ikke krav om bruk av vold i bestemmelsen, noe som følger av at det er unødvendig å bruke makt i en slik situasjon. Fornærmede vil ikke kunne motsette seg handlingen på grunn av sin tilstand, og det er utnyttelsen av denne tilstanden bestemmelsen rammer. At det ikke foreligger tegn på vold vil derfor ikke være avgjørende ved vurdering av om fornærmede er utsatt for en voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.¹¹⁴

Vektlegging av disse momentene (manglende evne til å redegjøre for overgrepet og fravær av tegn på vold) ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b er problematisk.

¹¹⁰ Henholdsvis ca. 57 % (8) og 43 % (6).

¹¹¹ Dette fremgår i seks av de 61 avslagene i materialet.

¹¹² I en av sakene i praksisundersøkelsen fremgår det ikke om det er en bokstav a eller bokstav b-voldtekt.

¹¹³ Dette er gjort gjeldende i syv av de 61 avslagene i praksisundersøkelsen.

¹¹⁴ Dette vil også være tilfellet dersom en voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a er gjennomført ved truende atferd og ikke ved bruk av vold. Jeg har ikke funnet eksempler i mitt materiale på at manglende vold vektlegges i disse tilfellene. Manglende fysiske bevis på voldtekt fremheves imidlertid også på annen måte i vedtakene. I en del avslag både hva gjelder voldtekt etter bokstav a og bokstav b, trekkes det frem at medisinske undersøkelser ikke underbygger at søker har vært utsatt for et straffbart forhold. Benyttet på denne måten må manglende fysiske funn anses som et akseptabelt bevistema.

At slike forhold gjør bevisbildet vanskelig er enkelt å forstå. Det er imidlertid bekymringsfullt at karaktertrekk som er en del av handlingens straffverdige side trekkes frem i fornærmedes disfavør på denne måten.¹¹⁵

I noen få saker er fornærmedes livsførsel trukket frem i vurderingen av om det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for voldtekt. I en sak stilles det spørsmål ved om skadene søker er påført like gjerne kan skyldes søkers livsførsel som overgrep fra skadevolder. I en annen sak uttales:

”Vitnet forklarte videre: ’Hun kjente til at hun (søkeren) er veldig overtalende, og har hatt sex med personer hun har blitt med hjem etter fest, ikke bare hjem etter fest, også utenfor festlokaler i bakgården el.’”

Det nevnte sitat er av ømfintlig karakter, og uttalelser av denne typen kan fremstå krenkende for fornærmede. Erstatning etter voldsoffererstatningsordningen skal ikke bygge på en moralsk vurdering av fornærmedes oppførsel og hvorvidt denne berettiger erstatning. Selv om det ikke er grunn til å mistenke Kontoret for å ha en slik agenda, reiser uttalelsene unødvendige spekulasjoner i en slik retning.

I en rekke saker er det vektlagt til søkers fordel at det foreligger fysiske spor eller tekniske funn som underbygger at fornærmede har vært utsatt for voldtekt. Som eksempler kan nevnes ukjent DNA, sædceller, blåmerker og bloduttredelser. Til søkers fordel vektlegges også umiddelbar anmeldelse og uttalelser fra vitner, sakkyndige og undersøkende personell om søkers reaksjoner etter voldtekten. I en rekke saker blir også sakkyndige uttalelser om overgrepets konsekvenser for fornærmede i ettertid vektlagt. Hva gjelder

¹¹⁵ Manglende evne til å redegjøre for voldtekten vektlegges på motsatt vis i ett av vedtakene i mitt materiale. Søknaden ble avslått av Kontoret og påklaget til Erstatningsnemnda. Erstatningsnemnda vektla fornærmedes beruselse til hennes fordel. Fornærmede husket ikke noe fra selve samleiet. Beruselsen benyttes her til å underbygge at det er foretatt et samleie hun ikke kunne motsette seg. Fornærmedes beruselsesgrad medførte at skadevolder måtte anses grovt uaktsom.

sakkyndigerklæringer ser man imidlertid i enkelte saker at disse ikke er av en slik kvalitet at de kan vektlegges i bevisvurderingen. Erklæringene tar ikke selvstendig stilling til spørsmålet om fornærmede har vært utsatt for voldtekt, ei heller om fornærmedes plager i etterkant må anses som et resultat av overgrep. Erklæringene er i stedet av mer refererende karakter. I høringsnotatet til forslag om endringer i voldsoffererstatningsloven uttaler departementet at det vurderes å gi Kontoret for voldsoffererstatning ansvar for å veilede de som utferdiger slike erklæringer.¹¹⁶ Dette vil etter mitt syn være et godt tiltak for å bøte på problemet.

Samlet viser gjennomgangen at vilkåret om klar sannsynlighetsovervekt skaper en rekke utfordringer for fornærmede i voldtektssaker. Kravet gjør det ekstra vanskelig for fornærmede å bevise at hun har vært utsatt for en straffbar handling, noe som gjenspeiles i den høye andelen avslag som begrunnes med at vilkåret om klar sannsynlighetsovervekt ikke er oppfylt. Også for Kontorets konkrete bevisvurdering skaper kravet om klar sannsynlighetsovervekt utfordringer. Det er vanskelig å fastslå hva som kreves etter vilkåret, noe som medfører at bevissituasjonen blir ulik avhengig av om skadevolder er kjent eller ukjent. I en del vedtak fremheves dessuten til dels lite relevante momenter, slik som manglende evne til å redegjøre for overgrepet og fravær av vold.¹¹⁷

Skal man forsøksvis dra slutninger av gjennomgangen over, mener jeg det er forsvarlig å legge til grunn at en del voldtektsutsatte kvinner ikke tilkjennes erstatning på bakgrunn av at overgrepet ikke anses bevist med tilstrekkelig grad av sannsynlighet. Ser man dette i lys av hva jeg tidligere har sagt om kravets manglende reelle begrunnelse i hensynet til skadevolders uskyldsrettigheter (punkt 3.5.2), er det etter mitt syn grunn til å reise spørsmål ved om kravet til klar sannsynlighetsovervekt bør modereres. Et så vidt kvalifisert beviskrav er ikke påkrevd av hensyn til skadevolders rettigheter under

¹¹⁶ Høringsnotat (2005) punkt 3.1.3 siste avsnitt.

¹¹⁷ Det problematiske med å fastslå beviskravets styrke fremheves også i NOU 2000:33, hvor en gjennomgang av rettsavgjørelser i underrettene peker i samme retning, jf. side 132.

voldsoffererstatningsordningen.¹¹⁸ Skadevolder skal ikke identifiseres i erstatningsvedtaket da han ikke er part i saken, og vedtak om voldsoffererstatning vil derfor ikke representere en skyldkonstatering ovenfor ham. At skadevolders partsrettigheter inntreer ved mulig regress og uskyldspresumsjonen derfor vil kunne få anvendelse i denne delen av erstatningssaken, vil i teorien kunne skape problemer for et senket beviskrav. Som det vil fremgå senere i punkt 5.4 er imidlertid adgangen til å søke regress begrenset til de tilfeller der det foreligger skyldkonstatering ved dom, eller ansvar er ilagt ved forelegg eller påtaleunntatelse. Skadevolder vil derfor heller ikke i regressaken oppleve skyldkonstatering ut over de tilfeller der ansvaret allerede er fastslått på annet vis. Hvor skadevolders strafferettslige ansvar er konstatert, synes heller ikke ileggelse av regressansvar å skape problemer i forhold til EMK art. 6 nr. 2.

Etter mitt syn vil et lavere krav til sannsynlighetsovervekt (simpel sannsynlighetsovervekt) kunne forsvarers selv om dette medfører at voldsoffererstatning tilkjennes i større utstrekning enn erstatning i domstolen. At erstatningsansvaret i noen grad blir ”kanalisert” over på staten, vil i så fall måtte aksepteres. Det er et uttalt politisk mål å styrke rettsstillingen til ofre for slike overgrep, og erstatning er en viktig del av dette arbeidet. Et noe svakere beviskrav i forhold til den skadevoldende handling vil innebære en reell og effektiv styrking av voldtatte kvinners rettsstilling.¹¹⁹

¹¹⁸ I følge NOU 2000:33 er et slikt krav heller ikke påkrevd ved ileggelse av erstatningsansvar etter frifinnende straffedom. Det fremheves at et kvalifisert sannsynlighetskrav kan virke mer til skadevolders ugunst enn til hans fordel. Det uttales at ”[e]t strengt beviskrav innebærer en sterkere mistankepåføring om straffbart forhold enn et lavt krav dersom erstatning ilegges”, jf. side 126.

¹¹⁹ Å anvende et ordinært beviskrav i erstatningssaker hvor grunnlaget for kravet er en straffbar handling, anbefales også i NOU 2000:33. Anbefalingen begrunnes her med at det i erstatningsrettlig sammenheng er ”mer uheldig” at skadelidte bærer et tap hvor det foreligger erstatningsgrunnlag enn at skadevolder uriktig blir ilagt erstatningsansvar. Hva gjelder erstatning i saker der skadevolder er frifunnet for straff, pekes det på at ”[e]t strengt beviskrav for erstatning ved frifinnelse vil ... høyst sannsynlig øke antallet gale frifinnelser for erstatning, uten å redusere antallet gale erstatningsileggelser særlig”, jf. side 136. På denne bakgrunn ble det i forkant av vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven anbefalt å *ikke* lovfeste kravet til klar

3.6 Prosessuelle krav

3.6.1 Innledning

I tillegg til reglene som stiller krav til den skadevoldende handling og konsekvensen av denne, oppstiller både voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften ytterligere vilkår for å tilkjenne erstatning. Det legges særskilte aktivitetskrav på fornærmede i etterkant av voldtekten. Kravene er i det vesentlig like etter loven og forskriften. Hva som kreves fremgår av voldsoffererstatningsloven § 3 tredje ledd:

”Erstatning ytes bare når den straffbare handling uten unødig opphold er *anmeldt til politiet med begjæring om straff*, og begjæringen ikke senere er trukket tilbake. Dessuten må søkeren ha krevd at *erstatningskravet tas med i en eventuell straffesak mot skadevolderen.*” (min kursivering)

Bestemmelsenes vilkår om uten unødig opphold knytter seg både til kravet om anmeldelse og til kravet om fremsatt påtalebegjæring. Som gjennomgangen vil vise ligger det i denne formuleringen et strengt tidskrav.

I tillegg til vilkårene om anmeldelse, påtalebegjæring og fremme av borgerlig krav i eventuell straffesak, oppstilles ytterligere et prosessuelt vilkår for å tilkjenne voldsoffererstatning. I motsetning til de øvrige vilkårene knytter ikke dette kravet seg til handlinger fornærmede forventes å utføre. Etter både loven og forskriften kreves det at eventuell straffesak mot skadevolder må være rettskraftig avgjort før vedtak om erstatning treffes. Det samme gjelder dersom skadelidte har anlagt sivil sak angående erstatningskravet. Dette vil bli behandlet i punkt 3.6.8. Jeg vil imidlertid først se på vilkåret om anmeldelse, deretter kravet til begjæring om straff og så vilkåret om at erstatningskravet er begjært tatt med i straffesaken.

sannsynlighetsovervekt, jf. side 139. Også i NOU 2003:31 fremheves det at simpel sannsynlighetsovervekt bør være tilstrekkelig for å tilkjenne voldsoffererstatning, jf. side 171.

3.6.2 Anmeldelse

3.6.2.1 Kravets innhold

Vilkåret om anmeldelse er regulert i voldsoffererstatningsloven § 3 tredje ledd og voldsofferforskriften § 5. Vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven medførte ingen endringer av anmeldelsesvilkåret etter forskriften. Innholdet i kravet er derfor likt etter de to regelsettene.¹²⁰

Hovedregelen etter voldsoffererstatningsordningen er at forholdet *må anmeldes* for at voldsoffererstatning skal tilkjennes. Ved å kreve at anmeldelsen inngis uten unødig opphold, oppstiller ordningen et relativt strengt tidskrav for fornærmede. Kontoret for voldsoffererstatning har i enkelte vedtak redegjort for hva som ligger i begrepet uten unødig opphold. Som eksempel vises det til et vedtak i praksisundersøkelsen hvor det uttales:

”I henhold til praksis vil anmeldelse etter mer enn 4-5 dager normalt være for sent, ... Anmeldelse etter 6-7 dager er i grenseområdet for hva som tillates, men har etter en konkret vurdering blitt akseptert i noen saker...”

I saker hvor voldtekten er anmeldt senere enn dette vil søknaden om voldsoffererstatning som hovedregel bli avslått. Hvor forholdet var anmeldt mellom åtte og ti dager etter voldtekten, ble søknaden avslått i fire av fem saker i praksisundersøkelsen. Var anmeldelse inngitt etter elleve dager eller mer, fikk fornærmede avslag i ca. 69 % av sakene (22 av 32).¹²¹

¹²⁰ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 44.

¹²¹ I en sak omgjorde Erstatningsnemnda et vedtak hvor Kontoret hadde avslått søknaden fordi anmeldelsesvilkåret ikke ble ansett oppfylt. Voldtekten ble anmeldt etter ni dager. Dette ble av nemnda ansett for å være uten unødig opphold selv om det ”ligger i ytterkanten” av hva som godtas.

Vilkåret om at forholdet må være anmeldt uten unødig opphold er ikke absolutt, det kan gjøres unntak både etter loven og forskriften. Etter lovens § 3 tredje ledd tredje punktum kan erstatning tilkjennes selv om vilkåret ikke er oppfylt dersom ”særlige tilfeller” foreligger.¹²²

Av praksisundersøkelsen fremgår det at anmeldelsesvilkåret er vilkåret det gjøres flest unntak fra. I saker hvor søknaden ble innvilget med unntakshjemmel, var anmeldelseskravet klart hyppigst benyttet. I ca. 60 % (21) av disse 35 vedtakene ble det gjort unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold. På den annen side er det også slik at blant avslagene var anmeldelsesvilkåret med i begrunnelsen enten alene eller i kombinasjon med andre vilkår i ca. 52 % (32) av de 61 vedtak. Anmeldelsesvilkåret er således blant de vilkår flest søknader om voldsoffererstatning i voldtektssaker blir avslått på grunnlag av.¹²³

Voldtekt anses som en av samfunnets mest alvorlige integritetskrenkelser. Det kunne derfor tenkes at et slikt overgrep i seg selv berettiger unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold. Om voldtekt som unntaksgrunn uttaler Kontoret for voldsoffererstatning følgende i et vedtak i praksisundersøkelsen:

”Det fyljer av [praksis ved Erstatningsnemnda] at valdtekt mot vaksne ikkje i seg sjølv utgjer eit særleg tilfelle ... Kontoret har forståing for at ei skadevaldande hending av denne art kan gjere det vanskeleg å melde frå om forholdet, men praksis gjev ikkje grunnlag for å kunne gjere unntak...”

Voldtektssaker har altså tross krenkelsens art ingen særlig stilling som unntaksgrunn for anmeldelsesvilkåret. Det må foreligge andre forhold ved voldtekten som oppfyller kravet til

¹²² Slik også forskriften § 5 siste punktum.

¹²³ Kun vilkåret om at fornærmede må bevise med klar sannsynlighetsovervekt at hun har blitt utsatt for en straffbar handling er hyppigere benyttet som avslagsgrunn (69 % (42) av 61 avslag), jf. punkt 3.5.3.

særlige tilfeller dersom det skal gjøres unntak fra vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold. I et vedtak i praksisundersøkelsen fremgår følgende om unntakspraksis:

”Det gjøres sjelden unntak fra kravet om anmeldelse i § 3, unntak er stort sett bare gjort i saker som gjelder overgrep mot barn, fra person som søker har et avhengighetsforhold til eller der skadevolder er straffedømt for handlingene.”

Uttalelsen synes i utgangspunktet å gi unntaksregelen om særlige grunner et snevert anvendelsesområde. Som gjennomgangen vil vise er imidlertid ikke unntakene begrenset til kun disse tilfellene. I det følgende vil jeg se nærmere på hvordan Kontoret praktiserer kravet om særlige grunner for å gjøre unntak fra anmeldelsesvilkåret.

3.6.2.2 Unntak ved avhengighetsforhold

I en del vedtak i praksisundersøkelsen ble det vurdert om det forelå slikt avhengighetsforhold mellom fornærmede og skadevolder at det gav grunnlag for å gjøre unntak fra anmeldelseskravet. I begrepet avhengighetsforhold ligger at fornærmede har en relasjon til skadevolder. Ofte vil relasjonen bestå i at fornærmede og skadevolder er partnere, men det kan også være en annen forbindelse, som for eksempel familie.¹²⁴

Det er ikke alle forbindelser som fører til at fornærmede blir ansett å stå i et avhengighetsforhold til skadevolder. I en av sakene i praksisundersøkelsen hadde fornærmede vært i kontakt med skadevolder for å forsøke å få til en ekteskapsavtale mellom dem. Fornærmede ble i forbindelse med dette voldtatt to ganger. Selv om fornærmede ble ansett å være i en sårbar situasjon fordi hun ikke lenger hadde lovlig opphold i Norge da voldtektene fant sted, ble ikke dette ansett tilstrekkelig til å begrunne

¹²⁴ Fornærmede og skadevolder var kjæreste/ektefelle/samboer i 12 % (18) av de 150 sakene i materialet. I seks saker var fornærmede utsatt for overgrep av tidligere kjæreste/ektefelle/samboer. I fem saker var relasjonen mellom skadelide og skadevolder av familiemessig karakter, da foreldre/søsken eller annen familie som for eksempel onkel.

slikt avhengighetsforhold som gir grunnlag for unntak. En annen sak i praksisundersøkelsen indikerer at det ikke automatisk vil foreligge avhengighetsforhold hvor skadevolder er en del av fornærmedes svigerfamilie. Skadevolder var fornærmedes svoger, noe som ikke ble ansett å medføre et slikt avhengighetsforhold som ga grunnlag for å gjøre unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold.

Avhengighetsforholdet anses å opphøre når søker flytter fra, eller på annen måte bryter kontakten med, skadevolder. Det fremgår av et vedtak i materialet at det ”kreves at søker raskt inngir anmeldelse etter at avhengighetsforholdet er over”. I denne saken var søker og skadevolder samboere da overgrepene fant sted. Overgrepene besto av gjentatte voldtekter, seksuelle overgrep og trusler. I vedtaket er det vist til praksis ved Erstatningsnemnda hvor unntak er gjort i saker der anmeldelse er inngitt 67 og 26 dager etter at avhengighetsforholdet var opphørt. På denne bakgrunn ble det gjort unntak også i saken til avgjørelse hos Kontoret. Overgrepet var her anmeldt 32 dager etter at avhengighetsforholdet opphørte. Dette viser at selv om tidskravet i anmeldelsesvilkåret ”våkner til liv ” når avhengighetsforholdet opphører, er søker tilstått noe lengre tid enn hva som normalt er tilfelle.¹²⁵

I enkelte tilfeller blir avhengighetsforhold ansett å foreligge også etter at fornærmede har brutt med skadevolder. Av praksisundersøkelsen fremgår at dette er tilfelle blant annet hvor søker og skadelidte har felles mindreårige barn.¹²⁶

¹²⁵ I ca. 42 % (5) av innvilgelsene hvor fornærmede og skadevolder hadde en nær relasjon (12 saker) var anmeldelse inngitt etter elleve dager eller mer.

¹²⁶ Om dette uttaler Kontoret i et vedtak i praksisundersøkelsen: ”Når søker og skadevolder har felles, mindreårige barn, er det presumert at det foreligger et slikt avhengighetsforhold.” Det er imidlertid ikke i alle tilfeller felles mindreårige barn medfører at avhengighetsforhold anses å bestå. I en av sakene i materialet hadde fornærmede og skadevolder flere felles barn hvorav ett fortsatt var mindreårig da overgrepene ble anmeldt. Anmeldelse ble inngitt seks år etter at fornærmede flyttet fra skadevolder, og det yngste barnet var da 17 år. Hvorvidt det forelå slikt avhengighetsforhold som berettiget å gjøre unntak, ble ikke vurdert av Kontoret. Erstatningsnemnda stadfestet avslagsvedtaket uten å ta stilling til spørsmålet. Avhengighetsforhold ble derimot ansett å bestå i en sak der fornærmede hadde flyttet på krisesenter etter overgrepet. Voldtekten ble

3.6.2.3 Unntak hvor hensynene bak vilkåret er ivaretatt

I tillegg til å gjøre unntak fra vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold ved avhengighetsforhold, fravikes kravet dersom hensynene bak vilkåret er ivaretatt til tross for at anmeldelse ikke er inngitt i tide. Om begrunnelsen for anmeldelsesvilkåret uttaler Kontoret i et av vedtakene i praksisundersøkelsen:

”Hensynet bak anmeldeskriteriet er blant annet det offentliges interesse i å få brakt på det rene om det foreligger en straffbar voldshandling. Videre er det av betydning å avklare om det finnes en skadevolder som er ansvarlig for handlingen.”

Hvor skadevolder er domfelt for voldtekt gjøres det i tråd med disse betraktningene alltid unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold. I disse tilfellene er det fastslått at fornærmede har vært utsatt for en slik krenkelse voldsoffererstatningen er ment å kompensere, og ansvaret for handlingen er plassert hos rett skadevolder. Kontoret har i tillegg til sakene der det foreligger domfellelse gjort unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold i noen tilfeller hvor forholdet er opplyst til politiet og etterforskning er iverksatt. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig å varsle politiet om voldtekten. I et av vedtakene i praksisundersøkelsen fremgår at ”det kreves at søker går til anmeldelse med begjæring om straff”.

Søknaden ble avslått av Kontoret i saken sitert over. Forholdet var opplyst til politiet av søkers far, men etterforskning ble ikke iverksatt på bakgrunn av disse opplysningene.

anmeldt fem måneder etter siste overgrep, og tolv dager etter at fornærmede flyttet ut av felles bolig og inn på krisesenter. Avhengighetsforhold anses å bestå også hvor bruddet mellom fornærmede og skadevolder ikke er formalisert. Dette fremgår av en sak i materialet. Voldtekten var anmeldt nesten ti og en halv måned etter siste overgrep. Kontoret avslø søknaden, men vedtaket ble omgjort av Erstatningsnemnda. Nemnda anså at det fortsatt besto en relasjon mellom fornærmede og skadevolder da de kun var separert, ikke skilt. Dette ble ansett å utgjøre et særlig forhold som berettiget unntak fra anmeldelsesvilkåret.

Etterforskning ble først åpnet da fornærmede anmeldte forholdet tre uker senere. Vedtaket ble påklaget, og Erstatningsnemnda tok klagen til følge.¹²⁷

I ett vedtak i praksisundersøkelsen gjorde Kontoret unntak fra anmeldelsesvilkåret til tross for at søker selv ikke hadde anmeldt forholdet. En venn av fornærmede hadde gitt politiet melding om voldtekten samme dag. I vurderingen av om det skulle gjøres unntak fra anmeldelsesvilkåret la Kontoret vekt på at politiet ble gitt melding om forholdet kort tid etter at det fant sted og at det ble foretatt undersøkelse av søker for å sikre spor. Fornærmede fritok videre helsepersonell for taushetsplikt og hun var med på åstedsbefaring og avhør. Fornærmede hadde med dette bidratt til å opplyse saken, og unntak kunne gjøres fordi hensynene bak anmeldelsesvilkåret var ivaretatt.

Også strafferettens påtaleregler har betydning for vilkåret om anmeldelse. Påtalen i voldtektsaker er ubetinget offentlig. Kontoret uttaler om betydningen av dette i et av vedtakene at "[p]olitiet setje difor i verk gransking av eige tiltak og skadelidde hadde soleis ikkje nokon serskilt oppmoding til å melde saka for å få sett i gong gransking". Kontoret viste i vedtaket til en dom avsagt av Frostating lagmannsrett, hvor lagmannsretten tok stilling til gyldigheten av et vedtak avsagt av Erstatningsnemnda.¹²⁸ Søknaden var avslått fordi forholdet ikke var anmeldt i tide. Anmeldelsen var for sent inngitt grunnet en kommunikasjonssvikt mellom fornærmede og politiet. I vedtaket uttaler Kontoret for voldsoffererstatning:

"Saka var underlagt offentlig påtale og gransking skjedde kort tid etter den skaden vart valda. Retten la vekt på at skadelidde gav forklaring til politiet og han ikkje

¹²⁷ Ved vurderingen fremhevet Erstatningsnemnda at fornærmede kun var 18 år da overgrepet fant sted, og at det ble tatt kontakt med politiet og voldtektsmottaket dagen etter voldtekten. Dette ble ansett å være tilstrekkelig til å oppfylle unntakskravet for vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold. Søknaden ble sendt tilbake til Kontoret for vurdering av de øvrige vilkårene, og ble etter dette innvilget.

¹²⁸ Dommen er publisert i LF-2005-9985. Lagmannsretten opphevet Erstatningsnemndas vedtak på grunn av ugyldighet. Vedtaket bygget på feil faktisk grunnlag ved avgjørelsen av anmeldelsesvilkåret.

hadde nokon serleg oppmoding til å melde saka og kom til at den seine meldinga ikkje kunne stenge for voldsoffererstatning.”

For forhold hvor påtalereglene i strafferetten er ubetinget offentlig, peker altså disse reglene i retning av at det kan gjøres unntak fra anmeldelsesvilkåret. Det vil være tilstrekkelig at fornærmede gir politiet melding om forholdet. Politiet skal da av eget tiltak iverksette etterforskning, og hensynene bak vilkåret anses med dette oppfylt.

Reglene om påtale har ikke bare relevans som unntaksgrunn for anmeldelsesvilkåret. Voldsoffererstatningsordningen oppstiller også et selvstendig krav til påtalebegjæring fra fornærmede for at voldsoffererstatning skal tilkjennes. Denne regelen skal jeg se nærmere på i punkt 3.6.3.

3.6.2.4 Unntak som følge av skade

De fleste fornærmede i voldtektssaker opplever psykiske belastninger som følge av voldtekten. I noen tilfeller har Kontoret for voldsoffererstatning funnet at søkers psykiske vansker er å anse som særlig grunn etter voldsoffererstatningsordningen. Disse har dermed gitt grunnlag for unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold. Det er imidlertid ikke kurant å få unntak på dette grunnlaget. Om psykisk belastning generelt uttaler Kontoret i et vedtak i praksisundersøkelsen:

”Psykiske lidelser er ikke tilstrekkelig til å begrunne unntak fra anmeldelsesvilkåret.”¹²⁹

¹²⁹ Voldtektene var i denne saken ikke anmeldt. Kontoret avsto søknad om erstatning på samme grunnlag i ytterligere tre saker i materialet. Voldtektene var i disse sakene ikke anmeldt, anmeldt etter ti dager og anmeldt etter seks år. I to av sakene tok Erstatningsnemnda søkers klage til følge hva gjaldt anmeldelsesvilkåret.

Hva som nærmere kreves synes å fremgå av et annet vedtak i materialet. Voldtekten ble anmeldt åtte dager etter at den hadde funnet sted. I vurderingen av om det forelå særlige grunner viste Kontoret til et vedtak i Erstatningsnemnda hvor søker anmeldte forholdet så sent at saken var foreldet. Om kravet til psykisk belastning uttales i vedtaket fra Kontoret:

”Nemnda fant at det forelå særlige tilfeller da søker hadde slitt med *betydelige psykiske problemer* etter at hun ble voksen. I vår sak var søker *innlagt på psykiatrisk avdeling*. På denne bakgrunn gjør Kontoret unntak fra anmeldelseskriteriet.”¹³⁰ (min utheving)

Hva som ligger i uttrykket ”betydelige psykiske problemer” fremstår ikke helt klart. Det må imidlertid kunne legges til grunn at det kreves at fornærmede opplever større psykiske belastninger enn det som vanligvis må påregnes i voldtektssaker.

I andre saker i materialet har det ikke blitt ansett tilstrekkelig til å gjøre unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold at fornærmede har vært innlagt på psykiatrisk sykehus. Dette gjaldt blant annet en sak hvor fornærmede ble voldtatt av en medpasient. Saken skiller seg fra den ovenfor siterte ved at anmeldelse ble inngitt om lag ett år etter voldtekten. Det er imidlertid på det rene at fornærmede var innlagt på psykiatrisk sykehus både før, under og etter voldtekten. Om sykehusopphold uttaler Kontoret i dette vedtaket:

”Nemnda har blant annet i sin sak ... slått fast at det ikke gjøres unntak fra kravet om anmeldelse uten unødig opphold fordi søker har vært innlagt på sykehus.”

Begrunnelsen for at sykehusopphold ikke ble anses tilstrekkelig til å gjøre unntak var at fornærmede kunne gå til anmeldelse fra sykehuset, noe hun også gjorde i dette tilfellet.

¹³⁰ Det var samme fornærmet i denne og en annen sak i materialet. I den andre saken ble det ikke gjort unntak fra anmeldelseskrevet på grunn av psykisk belastning. Problemstillingen ble ikke diskutert i dette vedtaket. Vedtakene ble fattet av samme saksbehandler.

Sykehusopphold av andre grunner enn psykiske belastninger har i enkelte vedtak berettiget unntak fra anmeldelsesvilkåret. Det forventes imidlertid som hovedregel at fornærmede også her anmelder voldtekten selv om hun er innlagt på sykehus. I en av sakene i praksisundersøkelsen ble det gjort unntak fra vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold, og det ble ved vurdering lagt vekt på at ”søkers allmenntilstand [var] betydelig nedsatt ved innleggelse, og det ble foretatt en operasjon i løpet av de første dagene”.

I denne saken var politiet varslet av personell på sykehuset, og fornærmede ble avhørt så fort hun var i stand til å gjennomføre avhør. Dette har trolig hatt stor betydning for vurderingen, jf. redegjørelsen i punkt 3.6.2.3.

Det finnes i tillegg til praksis gjennomgått ovenfor enkelte andre vedtak hvor det gjøres unntak fra anmeldelsesvilkåret. Et forhold som kan berettige unntak er der skadevolder har fremsatt trusler ovenfor fornærmede. Det stilles imidlertid krav til truslenes innhold for at det skal gjøres unntak på dette grunnlag. Det må i følge praksisundersøkelsen foreligge ”alvorlige og konkrete trusler mot søker”.¹³¹ I tre saker i materialet der trusler ble vurdert som unntaksgrunn ble disse ansett å ikke være av en slik kvalifisert art at de berettiget unntak fra anmeldelsesvilkåret.¹³²

I forarbeidene til voldsoffererstatningsloven fremhever departementet at Erstatningsnemnda i saker om blant annet familievold, har vært ”liberal med hensyn til å

¹³¹ Dette fremgår av to vedtak i praksisundersøkelsen.

¹³² I den ene saken fryktet fornærmede blant annet at skadevolder skulle publisere kompromitterende bilder av henne. I den andre saken oppgav søker at forholdet ikke var anmeldt tidligere fordi skadevolder hadde truet med å skade henne og felles barn. I den tredje saken følte søker seg presset av skadevolder og hans kjæreste til ikke å anmelde forholdet. Ingen av disse forholdene ble ansett tilstrekkelig til å gjøre unntak. Det foretas drøftelse av i hvilke tilfeller trusler eller frykt for skadevolder kan berettige unntak i ytterligere en sak i materialet. Det er imidlertid vanskelig å forstå om dette er generelle uttalelser om unntaksregelens anvendelsesområde, eller om søker har påstått at saken ikke er anmeldt på dette grunnlag. Søknaden ble avslått da Kontoret ikke fant grunn til å gjøre unntak.

godta sene anmeldelser”.¹³³ Praksisundersøkelsen indikerer at dette er fulgt opp av Kontoret for voldsoffererstatning. Som nevnt innledningsvis i dette punktet er imidlertid vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold en av avslagsgrunnene som anvendes hyppigst i praksis. Dette viser at det kan være behov for å revurdere vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold. I høringsnotat om forslag til endringer i voldsoffererstatningsloven foreslår departementet at tidskravet sløyfes. Dette begrunnes med at mange ofre i perioden etter den straffbare handling vil ”være i en forfatning som etter omstendighetene gjør det urimelig strengt å avslå erstatning” på grunn av at tidskravet ikke er oppfylt.¹³⁴ På bakgrunn av resultatene i praksisundersøkelsen har jeg ingen vansker med å slutte meg til dette forslaget.

3.6.3 Påtalebegjæring

Voldsoffererstatningsordningen stiller foruten krav til fornærmede om å anmelde forholdet, også krav til at hun fremsetter begjæring om straff. Dette fremgår av loven § 3 tredje ledd og forskriften § 5. Det kreves videre at fornærmede ikke trekker begjæringen tilbake på et senere tidspunkt. I vilkåret om begjæring om straff ligger at anmelder direkte må gi uttrykk for at hun ønsker gjerningspersonen tiltalt og straffedømt.

Som allerede nevnt følger det av straffelovens regler at påtalen i voldtektssaker er ubetinget offentlig, jf. § 77. Ulikheten mellom strafferettens regler om påtalebegjæring og reglene i voldsoffererstatningsordningen kan forklares med at regelsettene opererer på ulike rettsområder. Reglene i voldsoffererstatningsordningen er sivilrettslige, og kravet til påtalebegjæring må særlig ses i sammenheng med ordningens subsidiære karakter. Skadevolder skal så langt mulig dekke skadelidtes tap, og dette må skadelidte bidra til å realisere. Den statlige voldsoffererstatningsordningen er et sikkerhetsnett for skadelidte. Hun skal ikke risikere å bære tapet selv dersom hun har vært utsatt for vold. Ordningen

¹³³ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 8.

¹³⁴ Høringsnotat (2005) punkt 3.1.4.

med voldsoffererstatning fritar henne imidlertid ikke fra å bidra til at ansvaret fordeles etter ordinære risikobetraktninger.

På samme måte som for anmeldelsesvilkåret må begjæring om straff fremsettes uten unødig opphold. Også for dette vilkåret gjøres det imidlertid unntak ved særlige grunner. Av praksisundersøkelsen fremgår at søknad om voldsoffererstatning er avslått i to av 61 saker fordi det blant annet manglet påtalebegjæring. Vilket om påtalebegjæring ble gjort gjeldende som avslagsgrunn i ytterligere tre saker. Kontoret fant imidlertid i disse sakene å kunne gjøre unntak fra påtalekravet, men ikke fra andre vilkår, slik at søknadene likevel ble avslått. I saker hvor innvilgelsen er betinget av bruk av unntakshjemmel, er det gjort unntak fra kravet om påtalebegjæring i to av 35 saker. Samlet betyr dette at det er gjort unntak fra vilkåret om at fornærmede må fremsette begjæring om straff i fem saker i mitt materiale.

Situasjonene hvor det anses å foreligge særlige grunner for å gjøre unntak fra påtalevilkåret faller stort sett sammen med de tilfeller hvor det gjøres unntak fra vilkåret om anmeldelse uten unødig opphold. I tre saker hvor det gjøres unntak fra vilkåret om begjæring om straff begrunnes dette med at hensynene bak vilkåret anses ivaretatt til tross for at slik begjæring ikke er fremsatt. Som eksempel kan det vises til et vedtak hvor Kontoret trekker frem at ”etterforskningen ikke har blitt påvirket av søkers manglende påtale”.¹³⁵ Politiet hadde raskt fått melding om voldtekten og satt i gang etterforskning. Fornærmede hadde videre oppsøkt legevakten for sporsikring. I et annet tilfelle ble det gjort unntak fra påtalevilkåret fordi politiet hadde informert fornærmede om at de kan fremsette begjæring på eget initiativ.

I praksisundersøkelsen ble det også i enkelte vedtak vurdert om det var grunnlag for å gjøre unntak fra påtalevilkåret som følge av avhengighetsforhold mellom søker og skadevolder. Av undersøkelsen fremgår at det på samme måte som for anmeldelse kreves at påtalebegjæring fremsettes relativt raskt etter at avhengighetsforholdet har opphørt.

¹³⁵ Slik begrunnelse ble gjort gjeldende i ytterligere to vedtak.

Gjennomgangen viser at vilkåret om påtalebegjæring fra søker ikke skaper store problemer for fornærmedes mulighet til å få erstatning etter voldsoffererstatningsordningen. Dette er etter mitt syn et positivt tegn, da reglene om påtalebegjæring i voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften gir fornærmede en dårligere stilling enn hva hun ville hatt dersom kravet ble pådømt i straffesaken. Strafferettlig er som nevnt påtalen i voldtektssaker ubetinget offentlig. Det er etter mitt syn uheldig at muligheten for å tilkjenne fornærmede erstatning i voldtektssaker er strengere etter voldsoffererstatningsordningen enn hva tilfellet er der erstatningsspørsmålet avgjøres av domstolen. Voldsoffererstatningsordningen bør i det minste følge straffelovens system slik at det ved forbrytelser som er underlagt ubetinget offentlig påtale ikke kreves påtalebegjæring fra fornærmede. Ved slike forbrytelser vil det være tilstrekkelig å varsle politiet om forholdet. Dersom det anses lite rimelig at voldtekts ofre stilles i en gunstigere stilling enn andre voldsforbrytelser, bør det vurderes om vilkåret kan oppheves for samtlige forbrytelser som berettiger statlig erstatning. Dette ville etter mitt syn vært den beste løsningen. Avgjørende for å få erstatning bør være at politiet har fått kunnskap om forholdet, ikke at fornærmede har fremsatt begjæring om straff. Det bør imidlertid ikke være noe i veien for å skille mellom ulike krenkelser basert på alvorlighetsgrad dersom vilkåret ikke oppheves i sin helhet. I høringsnotatet om forslag til endring i voldsoffererstatningsloven fremgår det at departementet vurderer å foreslå at kravet til påtalebegjæring skal oppheves av over nevnte grunn.¹³⁶ Som det fremgår av mine drøftelser slutter jeg meg til dette.

3.6.4 Begjæring om pådømmelse av erstatningskravet

På samme måte som vilkåret om påtalebegjæring fra fornærmede knytter også det siste vilkåret i voldsoffererstatningsloven § 3 tredje ledd og voldsofferforskriften § 5 seg til voldsoffererstatningsordningens subsidiære karakter. Fornærmede må begjære erstatningskravet tatt med i straffesaken. Etter ordlyden fremstår reglene som noe ulike i loven og forskriften. Etter loven *skal* fornærmede begjære erstatningskravet tatt med i

¹³⁶ Høringsnotat (2005) punkt 3.1.4.

straffesaken. Etter forskriften er vilkåret at kravet ”normalt” skal tas med i straffesaken.¹³⁷ Forskjellen er imidlertid liten i praksis. Reglen i loven er en videreføring av reglen i forskriften.¹³⁸ Vilkåret etter loven og forskriften vil derfor bli behandlet samlet.

Erstatningskrav som er tatt med i straffesak mot skadevolder vil ofte bli bedre belyst enn der dette ikke er tilfelle. Et godt opplyst krav vil kunne lette behandlingen for erstatningsmyndighetene og øke sikkerheten for korrekte avgjørelser. Dette er en av hovedtankene bak vilkåret om at fornærmede må begjære erstatningskravet tatt med i straffesaken. I tillegg vil eventuell pådømmelse av erstatningskravet lette inndrivelsen av statens regresskrav fordi dom vil være tvangsgrunnlag for kravet. Regresskravet da kan inndrives uten at ytterligere fastsettelse er nødvendig.¹³⁹

På samme måte som for anmeldelse- og påtalevilkåret kan det gjøres unntak fra vilkåret om å begjære erstatningskravet tatt med i straffesaken. Om adgangen til å gjøre unntak uttaler Kontoret i et av vedtakene i praksisundersøkelsen at det ”føres en svært liberal praksis. Det forekommer meget sjelden at nemnda avslår en søknad på dette grunnlag”. Unntakshjemmelen kommer med andre ord ofte til anvendelse hvor vilkåret ikke er oppfylt.

I materialet var det vurdert om det var grunnlag for å gjøre unntak fra vilkåret om at erstatningskravet må være begjært tatt med i straffesaken i 10 % (15) av de 150 sakene. Av disse 15 sakene ble det gjort unntak i ti saker.¹⁴⁰ De resterende fem sakene endte med avslag.

¹³⁷ I følge Schönning (1991) side 75 kom ”normalt” inn i forskriften under behandlingen i justiskomiteen. Ett medlem foreslo en plikt for skadelidte til å fremme kravet i straffesak. Komiteen nøyde seg imidlertid med å gi uttrykk for at det ble antatt at skadelidte benyttet denne muligheten. På bakgrunn av dette ble uttrykket ”normalt” en del av vilkåret.

¹³⁸ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 44.

¹³⁹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 9.

¹⁴⁰ Den ene av disse ti sakene endte likevel med avslag da vilkåret om klar sannsynlighetsovervekt ikke var oppfylt.

Avgjørende for om det skulle gjøres unntak var i de fleste tilfeller hvilke opplysninger fornærmede hadde fått av politiet. For å illustrere dette vises det til et vedtak hvor det uttales:

”Det fremgår ikke klart av politidokumentene om søker er blitt bedt om å ta stilling til om hun ønsker å fremme et krav mot oppgitt skadevolder. Det vises til Erstatningsnemnda for voldsofre sak ... hvor nemnda slår fast at en slik uklarhet gjør det berettiget å fravike hovedregelen.”¹⁴¹

Også i et annet vedtak ble det gjort unntak fra vilkåret om at erstatningskravet må begjæres tatt med i straffesaken da fornærmede ikke var informert om adgangen til å fremme slikt krav. I tillegg til den manglende informasjonen ble også forhold ved fornærmede vektlagt i vurderingen. Fornærmede var 19 år på anmeldelsestidspunktet og det var på bakgrunn av dette ”ikke grunnlag for å forutsette at hun hadde full oversikt over sine rettigheter”. På grunnlag av dette ble det gjort unntak fra kravet.

Vedtaket vist til ovenfor er det eneste der søkers alder vektlegges i vurderingen av om det skal gjøres unntak, både etter dette og øvrige vilkår. Begrunnelsen må imidlertid antas å kunne være relevant for et stort antall søknader etter voldsoffererstatningsordningen. I mitt materiale var litt under halvparten av alle fornærmede mellom 18 og 25 år.

Hvor det på den annen side er klart at fornærmede har blitt informert av politiet om adgangen til å fremme erstatningskravet i straffesaken, gjøres det sjeldent unntak fra vilkåret. Begrunnelsen for dette er i et vedtak angitt å være ”voldsoffererstatningsordningens subsidiaritet”.¹⁴² I denne saken var fornærmede ved to anledninger informert om adgangen til å fremme erstatningskrav i straffesaken. Fornærmede gav uttrykk for at hun ville komme tilbake til dette dersom det ble aktuelt. Fornærmede tok ikke stilling til om hun skulle fremme krav før saken ble henlagt to

¹⁴¹ Unntak på dette grunnlag ble gjort i ytterligere en sak.

¹⁴² Ytterligere to saker er avslått med denne begrunnelsen.

måneder senere. Det ble på bakgrunn av dette ikke ansett å være grunnlag for å gjøre unntak.

Den samme problemstillingen var oppe i ytterligere en sak. Krav om erstatning var ikke fremsatt, men fornærmedes bistandsadvokat hadde tatt forbehold om å legge ned krav på et senere tidspunkt. Kravet til særlige grunner ble ansett oppfylt på grunnlag av dette. Det kan reises spørsmål om fornærmede i saken nevnt i avsnittet over må anses å ha tatt forbehold om å legge ned krav om erstatning da hun sa hun ville komme tilbake til dette. Dersom dette er tilfelle, kan det virke noe underlig at løsningen blir forskjellig i de to sakene. Ulikheten kan muligens forklares med at det anses ekstra urimelig for fornærmede dersom eventuelle feil fra hennes bistandsadvokat skal gå ut over henne. Hvor andre enn fornærmede er skyld i at erstatningskravet ikke er fremmet, vil det derfor kunne være grunn til å være lempeligere med å gjøre unntak fra vilkåret enn hvor fornærmede selv har ansvaret for dette.

Kontoret for voldsoffererstatning har lagt til grunn at også ytterlige forhold kan gi grunnlag for unntak fra vilkåret om begjæring om borgerlig rettskrav. I tre saker i praksisundersøkelsen er forholdet mellom fornærmede og skadevolder vektlagt. Om dette uttaler Kontoret i et av vedtakene:

”Kontoret for voldsoffererstatning bemerker at søker ikke på noe tidspunkt har avstått fra å kreve erstatning fra gjerningsmennene, bare at hun på tidspunktet for avhør ikke hadde tatt stilling til dette. Siden gjerningsmennene *ikke ble identifisert* har søker ikke senere hatt noe grunn til å fremsette slik begjæring ovenfor politiet.”
(min utheving)

På bakgrunn av dette og den liberale praksisen knyttet til vilkåret, fant Kontoret å kunne gjøre unntak. Unntak på grunn av ukjent skadevolder er praktisert konsekvent av Kontoret i

forholdet til vilkåret om borgerlig rettskrav. Ingen saker med ukjent gjerningsmann er avslått på grunnlag av at erstatningskravet ikke er begjært tatt med i straffesaken.¹⁴³

Til slutt vil jeg kort vise til de øvrige tre sakene hvor unntak fra vilkåret om fremme av erstatningskrav har vært aktuelt. I disse sakene ble unntak begrunnet med at fornærmede kun var i ett avhør og da ikke hadde tanker for erstatningskravet, at fornærmede var av den oppfatning at hun hadde fremmet kravet, samt at hennes helsetilstand var dårlig, og at overgrepet ble begått i et land uten ordening for statlig voldsoffererstatning.

Samlet sett gir praksisundersøkelsen inntrykk av at det er få søknader i voldtektssaker som avslås fordi vilkåret om at fornærmede må begjære erstatningskravet tatt med i straffesaken mot skadevolder ikke er oppfylt. Unntaksadgangen praktiseres liberalt ved Kontoret for voldsoffererstatning, slik det ble forutsatt av departementet ved vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven.¹⁴⁴

3.6.5 Utsettelse ved verserende rettssak

Den statlige voldsoffererstatningsordningen oppstiller et siste prosessuelt vilkår for å tilkjenne erstatning. Etter voldsoffererstatningsloven § 14 tredje ledd må forholdet som danner grunnlag for erstatningssøknaden være endelig avgjort strafferettslig og sivilrettslig før vedtak om voldsoffererstatning fattes. Regelen gjelder også for forskriften, jf. voldsoffererstatningsloven § 19.¹⁴⁵ Formelt står regelen i lovens kapittel om saksbehandling. I vedtakene fremsto imidlertid regelen som et vilkår på linje med kravene

¹⁴³ Problemstillingen var aktuell i ytterligere to saker.

¹⁴⁴ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 44, sammenholdt med side 8.

¹⁴⁵ Regelen etter forskriften var før lovendringen at avgjørelsen av erstatningssøknaden kunne utsettes. Selv om det ikke var noe formelt krav ble det ansett som naturlig at forvaltningen avventet avgjørelsen dersom slik ville komme, jf. arbeidsgruppens notat i vedlegg til St.prp. nr. 39 (1975-1976) side 71.

til anmeldelse, påtalebegjæring og borgerlig rettskrav, og den vil derfor bli gjennomgått i dette kapittelet.

I kravet til at forholdet må være endelig avgjort strafferettslig eller sivilrettslig, ligger at der straffesak mot skadevolder eller sivil sak angående erstatningskravet pågår, skal avgjørelsen om voldsoffererstatning utsettes til saken er rettskraftig avgjort. Regelen om at straffesak og sivilsak må være endelig avgjort er imidlertid ikke absolutt, unntak kan gjøres i ”særlige tilfelle”, jf. voldsoffererstatningsloven § 14 tredje ledd.

Det var få saker i praksisundersøkelsen vilkåret om at straffesak eller sivilsak må være endelig avgjort ble berørt. I fire saker ble vilkåret ansett å ikke være oppfylt. Det ble gjort unntak fra kravet i alle tilfellene.

De fire sakene gjaldt unntak fra kravet om at straffesak mot skadevolder må være endelig avgjort. I to av sakene ble det ansett som særlig grunn at straffesaken for erstatningsspørsmålet sin del var rettskraftig avgjort. Sakene var anket, men anken gjaldt i begge tilfeller kun straffutmålingen. En sak gjaldt voldtekt begått i Hellas. Voldtekten var anmeldt både i Hellas og i Norge. Det ble ansett som særlig grunn at forholdet var henlagt i Norge og at Kontoret ikke hadde kunnskap om sakens fremdrift i Hellas.

I det siste vedtaket hvor Kontoret gjorde unntak fra vilkåret om at straffesaken må være endelig avgjort, var saken påanket både for straffekravets og erstatningskravets vedkommende. Skadevolder var domfelt i tingretten og fornærmede var tilkjent oppreisning med kr 100 000. I vurderingen av om det skal gjøres unntak uttales i vedtaket at Kontoret ”finner at søkerens svake helse utgjør en særlig grunn”. Fornærmede hadde en lang og komplisert sykdomshistorie og tilstanden var blitt betydelig forverret etter voldtekten.

Det fremstår i praksisundersøkelsen som om regelen om at forholdet må være endelig avgjort strafferettslig eller sivilrettslig praktiseres liberalt av Kontoret. Praksis er imidlertid meget begrenset, og det er derfor vanskelig å si noe generelt om regelens rekkevidde.

3.7 Foreldelse

3.7.1 Foreldelse etter voldsoffererstatningsloven

Til slutt i dette kapitlet skal jeg behandle foreldelsesreglene som gjør seg gjeldende for søknad om voldsoffererstatning. I tråd med alminnelig pengekravsrett kreves det at erstatningskravet ikke er bortfalt ved passivitet. Voldsoffererstatningsloven opererer imidlertid med et toleddet system for foreldelse, ganske ulikt hva som følger av foreldelsesloven for øvrig. Etter lovens § 3 tredje ledd må søknad om erstatning være fremsatt enten før kravet er foreldet etter reglene i foreldelsesloven eller før skadevolders straffansvar er foreldet etter straffeloven. Dette er alternative frister hvor den til enhver tid lengste fristen utgjør skranken.

Foreldelse av straffansvar er knyttet til strafferammene. For voldtekt inntreer foreldelse ulikt etter hva slags type overgrep fornærmede er utsatt for. Den øvre del av strafferammen for forsettlig voldtekt er fengsel inntil ti år, eller 21 år i spesielle tilfeller.¹⁴⁶ For forbrytelser med strafferamme inntil ti år er fristen for foreldelse ti år, jf. straffeloven § 67 første ledd tredje alternativ. For forbrytelser med strafferamme inntil 21 år er foreldelsesfristen 25 år, jf. straffeloven § 67 første ledd femte alternativ.

Foreldelsesloven § 9 om krav på skadeserstatning opererer på sin side med en generell foreldelsesfrist på tre år etter at skadelidte fikk eller burde skaffet seg kunnskap om skaden og skadevolder, jf. første ledd. I voldtektssaker vil kunnskap om skaden foreligge når

¹⁴⁶ Straffeloven § 192 første ledd og straffeloven § 192 første jf. tredje ledd.

voldtekten har funnet sted, eventuelt på det tidspunkt fornærmede fikk kunnskap om voldtekten dersom det dreier seg om et tilfelle hvor hun selv ikke er klar over overgrepet.¹⁴⁷

I en del voldtektssaker vil fornærmedes manglende kunnskap om skadevolder være en aktuell problemstilling. De fleste voldtekter begås av en person fornærmede kjenner eller har kunnskap om hvem er, slik at dette ikke er problematisk. Ved såkalte overfallsvoldtekter vil imidlertid fornærmede som hovedregel ikke ha kunnskap om hvem skadevolder er. Dette vil hun som oftest heller ikke få med mindre politiets etterforskning fører til at skadevolderen blir identifisert. Legges regelen i foreldelsesloven § 9 første ledd til grunn i slike saker vil resultatet kunne bli at en voldtektssak med ukjent gjerningsmann aldri blir foreldet.

Foreldelse vil imidlertid inntre også i slike saker. Etter foreldelsesloven § 9 annet ledd foreldes kravet uansett 20 år etter at den skadevoldende handlingen opphørte. 20-årsfristen i andre ledd utgjør den absolutte fristen etter foreldelsesloven.¹⁴⁸

Foreldelsesfristen avbrytes ved at det fremsettes søknad om voldsoffererstatning, jf. voldsoffererstatningsloven § 3 andre ledd.

Avslag på grunn av foreldelse vil ikke bli aktuelt i voldtektssaker som reguleres av voldsoffererstatningsloven før om relativt lang tid. Dette følger av regelen om at erstatningskravet ikke foreldes før straffansvaret er foreldet, sammenholdt med det forhold at voldsoffererstatningsloven kun regulerer forhold inntruffet fra 1.7.01. Samlet medfører

¹⁴⁷ I to saker i undersøkelsen tok det noe tid før fornærmede erindret overgrepet.

¹⁴⁸ NOU 2000:33 side 78. Foreldelsesloven opererer også med en tilleggsfrist for krav knyttet til straffbare handlinger, jf. § 11. Etter denne bestemmelsen kan krav som er foreldet etter de ordinære regler, fremsettes inntil ett år etter fellende straffedom eller vedtatt forelegg. Bestemmelsen har sitt anvendelsesområde der erstatningskravet foreldes før straffekravet. I forhold til reglene i voldsoffererstatningsloven er denne bestemmelsen uten betydning. Fornærmede er her gitt en fordel ved at det alltid er den lengste foreldelsesfrist som legges til grunn, uansett om denne følger av straffeloven eller foreldelsesloven.

dette at det blir aktuelt å vurdere foreldelse i voldtektssaker først i 2011, eventuelt 2021 eller 2026 hvis 20 eller 25 års fristen er aktuell. De fleste saker vil derfor i lang tid fremover utvilsomt være innenfor foreldelsesfristen.

3.7.2 Foreldelse etter voldsofferforskriften

Foreldelse fremstår som mer aktuelt for erstatningskrav som faller inn under voldsofferforskriften enn de per dags dato gjør etter voldsoffererstatningsloven. Dette følger av at forskriften regulerer erstatning for overgrep som kan ligge langt tilbake i tid. Forskriften har imidlertid ingen regler om foreldelse. Dette ble opprettholdt til tross for at slike regler ble innført for voldsoffererstatningsloven, jf. lovens § 19 første ledd.

Begrunnelsen for at det ikke ble gitt foreldelsesregler for forskriften var at dette ble ansett unødvendig. Voldsofferforskriften bygger på en rimelighetsvurdering, og etter § 1 har erstatningsmyndighetene anledning til å vektlegge eventuell passivitet fra skadelidte, særlig dersom dette medfører at foreldelsesfristene i foreldelsesloven oversittes.¹⁴⁹ Hensynene bak foreldelsesreglene ble på bakgrunn av dette ansett ivaretatt.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Schönning (1991) side 86.

¹⁵⁰ Det skal presiseres at handlinger før 1975 faller utenfor forskriften. Dette er ikke en foreldelsesfrist, men tidsgrensen medfører at erstatningskrav ikke vil bli behandlet etter den statlige voldsoffererstatningsordningen dersom de i 2007 er 32 år eller eldre. Krav fra før 1975 må fremsettes etter Stortingets billighetserstatningsordning, jf. punkt 2.3.2.

4 Utmålingsregler og praktiseringen av disse ved Kontoret for voldsoffererstatning

4.1 Innledning

Den ordinære erstatningsrett skiller mellom erstatning for økonomisk og ikke-økonomisk tap. Dette skillet finner vi igjen i voldsoffererstatningsloven og i voldsofferforskriften. Erstatning for økonomisk tap retter seg mot tap skadelidte har blitt eller vil bli påført som følge av skaden. Voldsoffererstatningsinstituttet anerkjenner to former for slikt tap: personskadeerstatning og tingsskadeerstatning. Videre gir voldsoffererstatningsloven og forskriften i tråd med den alminnelige erstatningsrett adgang til å tilkjenne erstatning for ikke-økonomisk tap: menerstatning og oppreisningserstatning. Praksis knyttet til de ulike erstatningsformene vil bli behandlet i forbindelse med gjennomgangen av utmålingsreglene. Først vil jeg imidlertid gjøre rede for likheter og forskjeller i de to regelsettene for voldsoffererstatning.

Holder man reglene for utmåling av erstatning i loven og forskriften opp mot hverandre, fremstår det som om disse har ulike utmålingsregler. Forskriften § 6 gir anvisning på et ”toleddet system”:

”Erstatning for skaden ytes med det beløp som finnes *rimelig* i det enkelte tilfelle. For øvrig gjelder de *vanlige regler* for utmåling av erstatning for personskade eller forsørgertap.” (min utheving)

Ved vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven ble rimelighetsvurderingen fjernet. Loven gir ofre for vold rettskrav på erstatning. Dette fremgår av voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd som fastslår at:

”Den som har lidd personskade som følge av en forsettlig legemskrenking eller annen straffbar handling som har preg av vold eller tvang, ... *har rett til* voldsoffererstatning fra staten etter reglene i loven her.”

Utmålingsreglene i voldsoffererstatningsloven gir på bakgrunn av dette en regel om at erstatningen ”skal dekke” utgifter skadelidte blir påført som følge av skaden, jf. voldsoffererstatningsloven § 4 første ledd.

Tilsynelatende gir de to regelsettene altså anvisning på ulike løsninger. Som jeg allerede har vært inne på i kapittel 2 blir imidlertid også forskriften praktisert slik at volds ofre tilkjennes erstatning dersom vilkårene er oppfylt. Dette innebærer at de konkrete utmålingsreglene etter forskriften og voldsoffererstatningsloven til tross for ulikt utgangspunkt i det vesentligste er like.

Forskriften henviser i § 6 til de ”vanlige regler” for utmåling av erstatning. Det er reglene i skadeserstatningsloven det her siktes til.¹⁵¹ Etter voldsoffererstatningsloven § 4 første ledd kommer de ordinære erstatningsregler til anvendelse også ved utmåling av erstatning etter voldsoffererstatningsloven. Dette fremgår ikke ved en henvisning slik som i forskriften, men ved at de materielle reglene i skadeserstatningsloven er inntatt i voldsoffererstatningsloven med enkelte særlige tilpasninger. Det vil likevel fortsatt kunne være ulikheter i utmålingspraksis etter skadeserstatningsloven og voldsoffererstatningsordningen. I følge Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 28 viderefører voldsoffererstatningsloven praksis etter forskriften om at voldsoffererstatningsmyndighetene ikke skal være sterkt bundet verken av skadeserstatningsloven eller domstolenes praksis. Dette medfører blant annet at de statlige erstatningsmyndighetene kan tilkjennes erstatning i saker hvor domstolene frifinner skadevolder for erstatningsansvar, og motsatt. Fristillelsen er primært praktisk begrunnet. Den hindrer at omfattende bevisførsel sprenger alle rammer for ordningen.¹⁵²

¹⁵¹ Skadeserstatningsloven kapittel 3.

¹⁵² Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 9 og 28.

Voldsoffererstatningsmyndighetenes selvstendige stilling medfører imidlertid ikke at praksis etter skadeerstatningsloven mister betydning som tolkningsmoment. Praksis etter skadeserstatningsloven vil ha stor praktisk betydning for vurderinger etter voldsoffererstatningsordningen.

Voldsoffererstatningsordningens oppbygning med utgangspunkt i de alminnelige erstatningsrettslige regler, tilsier en gjennomgang av disse. Det vil imidlertid føre for langt å gi en fullstendig redegjørelse, og av denne grunn vil oppgaven kun kort gjøre rede for de alminnelige erstatningsrettslige regler der dette er påkrevd for forståelsen av reglene i voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften.

Forskriftens regler er fortsatt hjemmel for å tilkjenne statlig erstatning i en rekke tilfeller.¹⁵³ Avgjørende for hvilket regelverk erstatning skal tilkjennes etter, er som tidligere nevnt når den skadevoldende handlingen opphørte. Av vedtakene i praksisundersøkelsen var det imidlertid kun et fåtall saker som ble avgjort etter forskriften (ca. 7 % (10)). Hovedvekten av fremstillingen av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning vil derfor gjelde vedtak fattet etter voldsoffererstatningsloven.

4.2 Person- og tingsskadeerstatning

4.2.1 Personskadeerstatning

Etter voldsoffererstatningsloven § 4 dekkes tap som følger av personskade skadelidte blir påført ved voldshandlingen. Erstatningen skal dekke ”lidt skade, tap i fremtidig erverv og utgifter som personskaden antas å påføre skadelidte i fremtiden”.

¹⁵³ I 2005 traff Kontoret 552 vedtak etter voldsofferforskriften og 1956 vedtak etter voldsoffererstatningsloven, jf. Statistikk (2005) side 3.

Utmålingsreglene for personskade etter forskriften finnes i § 6. Denne bestemmelsen angir ikke like klart sitt anvendelsesområde som bestemmelsen i loven. Forskriften § 6 første ledd benytter betegnelsen ”skaden”. At også denne bestemmelsen dreier seg om erstatning for personskade fremstår imidlertid klart når § 6 sammenholdes med § 1, som regulerer forskriftens saklige virkeområde.

Etter loven og forskriften skal erstatning for tap i inntekt og fremtidig erverv fastsettes særskilt og utmåles etter reglene i skadeserstatningsloven § 3-1 andre ledd.

Personskadeerstatning skal dekke allerede pådratt tap, samt fremtidig tap og utgifter skadelidte vil ha som følge av skaden. Skjæringstidspunktet mellom allerede pådratt tap og fremtidig tap er tidspunktet for når det oppnås enighet om hva skadelidte skal ha erstattet. Oppnås ikke slik enighet mellom partene, er det tidspunktet vedtak om voldsoffererstatning fattes eller dom avsies som utgjør skjæringspunktet. Tap og utgifter frem til dette regnes som lidt tap, mens tap og utgifter etter dette tidspunkt regnes som fremtidige tap og utgifter.¹⁵⁴

Det klare erstatningsrettslige utgangspunkt er at hele det økonomiske tapet skal erstattes. Ved fastsettelsen anlegges en differansebetraktning. Det er differansen mellom skadelidtes økonomiske stilling før og etter skaden som skal erstattes.¹⁵⁵ Skadelidte har ansvaret for å føre bevis for at tap har oppstått: skadelidte har med andre ord bevisbyrden.¹⁵⁶

I voldtektssaker er det primært oppreisningserstatning som tilkjennes. Praksisundersøkelsen viser imidlertid at fornærmede også ofte søker om erstatning for økonomisk tap. Av de 150 sakene i mitt materiale ble det i ca. 35 % (52) av disse søkt om erstatning for økonomisk tap. Dersom man ser på antall søknader som ble innvilget, ble fornærmede i ca. 37 % (33)

¹⁵⁴ Lødrup (2005) side 343 og 346.

¹⁵⁵ Lødrup (2005) side 335.

¹⁵⁶ Lødrup (2005) side 337. Tapet dokumenteres som regel med kvitteringer, legeerklæringer, andre typer uttalelser, erklæringer fra skadelidte selv og så videre.

av de 89 innvilgelsene tilkjent erstatning for økonomisk tap.¹⁵⁷ Gjennomgangen nedenfor illustrerer hvordan Kontoret utmåler erstatning for denne typen tap.

4.2.1.1 Lidt tap

I voldtektssaker kan det oppstå flere typer tap som naturlig hører under posten for lidt tap. Praksisundersøkelsen viser at det særlig er behandlingsutgifter, transportutgifter i forbindelse med slik behandling og utgifter til medisiner som erstattes som lidt tap.¹⁵⁸ Dette er tap som medfører relativt små erstatningsbeløp, de fleste ligger godt under kr 10 000.¹⁵⁹ I enkelte saker er det også tilkjent erstatning for tapt arbeidsinntekt.¹⁶⁰ Erstatning for tapt arbeidsinntekt ble tilkjent med inntil kr 170 000 i praksisundersøkelsen.

4.2.1.2 Fremtidig tap

De øvrige postene som faller inn under personskadeerstatningen består av tap i fremtidig erverv samt fremtidige utgifter. I begrepet tap i fremtidig erverv ligger at skadelidte på grunn av personskaden ikke oppnår et tilsvarende inntektsgrunnlag som hun ville hatt dersom skaden tenkes borte. Både differansen i den lønn skadelidte ville oppnådd med og uten skaden, samt påfølgende forskjell i pensjonsutbetaling, omfattes av begrepet tap i

¹⁵⁷ I praksisundersøkelsen var det som nevnt kun ti saker som ble avgjort etter voldsofferforskriften. I seks av disse ti sakene er det søkt om erstatning for blant annet økonomisk tap. Tre av søknadene ble innvilget, men kun i ett vedtak ble det tilkjent erstatning for økonomisk tap. Isolert fremstår økonomisk tap som en ikke uvesentlig erstatningspost etter forskriften både i forhold til hvilken type erstatning fornærmede søker om og hvilken type erstatning hun tilkjennes. Det lave søknadsantallet gjør det imidlertid vanskelig å trekke generelle slutninger om erstatningsformens relevans i voldtektssaker etter forskriften. Schønning (1991) gjennomgår på side 88 følgende praksis hvor søker er tilkjent økonomisk tap etter forskriften i Erstatningsnemnda.

¹⁵⁸ Se Schønning (1991) side 88 følgende for eksempler fra praksis etter forskriften ved Erstatningsnemnda.

¹⁵⁹ I fire saker ble det tilkjent over kr 10 000. Erstatning ble i disse tilfellene tilkjent med henholdsvis kr 12 105, kr 13 390, kr 15 569 og kr 38 300.

¹⁶⁰ Erstatning for tapt arbeidsinntekt ble tilkjent i seks saker. I tre saker ble søknad om erstatning for slikt tap avslått.

fremtidig erverv.¹⁶¹ Fremtidige utgifter er de merutgifter skadelidte påføres som følge av skaden. Det er intet kvalitativt skille mellom disse utgiftene og utgifter som erstattes som lidet tap. Skillet sier således ikke noe om utgiftens karakter, det er tidspunktet for når den er pådratt som er avgjørende. Det vises derfor til det som er sagt ovenfor.

I et vedtak i undersøkelsen ble fornærmede tilkjent erstatning for tap i fremtidig erverv etter en selvstendig vurdering av Kontoret for voldsoffererstatning, og utmålingen er illustrerende for den differansebetraktning som legges til grunn. Det årlige tapet for fornærmede ble ansett å være litt i underkant av kr 80 000. Fornærmede var i tidligere vedtak tilkjent erstatning for lidet tap, menerstatning og oppreisning. Kontoret tilkjente fornærmede erstatning for tap i fremtidig erverv opp til maksimalerstatningsbeløpet i voldsoffererstatningsloven.¹⁶² Kontoret fant på bakgrunn av spesialisterklæring at det var sannsynliggjort at fornærmede ville ha inntektstap i mange år fremover. Hennes medisinske invaliditet var satt til 40 %. Det var derfor utvilsomt at tapet i fremtidig erverv ville utgjøre mer enn hva som gjensto før maksimalerstatningen var nådd.

To søknader gjaldt tap i fremtidig erverv som følge av utsatt skolegang. I det ene tilfellet var fornærmede i dom tilkjent kr 117 100 for tap i fremtidig erverv. Fornærmede var blitt utsatt for to voldtekter og ytterligere vold av sin daværende kjæreste. Hun var blitt forsinket i sine studier, på domstidspunktet ett år. Retten anså at det var årsakssammenheng mellom mishandlingen og fraværet som førte til at fornærmede ble forsinket i sine studier. Erstatningen ble opprettholdt av Kontoret uten kommentar. I den andre saken ble søknaden avslått av Kontoret da kravet til årsakssammenheng ikke ble ansett oppfylt. Saken er behandlet i punkt 3.4.3 og det vises til redegjørelsen der.¹⁶³

¹⁶¹ Lødrup (2005) side 347 følgende.

¹⁶² Voldsoffererstatningsordningens maksimalbeløp behandles nærmere i punkt 4.7.

¹⁶³ Fra rettspraksis, se Rt-1997-852, hvor det ble tilkjent erstatning for tap i fremtidig erverv på grunn av utsatt skolegang til et barn som var utsatt for voldtekt da hun var 14 år.

For tap og utgifter i fremtiden vil det kunne knytte seg usikkerhet til om disse i det hele tatt vil oppstå, og eventuelt i hvilket omfang. Det kan for eksempel være usikkerhet knyttet til i hvor stor grad skadelidte vil være i stand til å arbeide eller hvor store utgifter skadelidte vil bli påført ved adekvat behandling. I praksis knyttet til voldsoffererstatningsordningen blir fornærmede i slike tilfeller ofte henvist til å søke på nytt på et senere tidspunkt, eventuelt blir avgjørelsen av utmålingsspørsmålet utskutt. Kravet blir da utskilt til egen behandling, og vurderingen utsatt til søker har fremskaffet nødvendig dokumentasjon.¹⁶⁴

4.2.1.3 Skadelidtes tapsbegrensningsplikt

Det er ikke alt tap som følger av personskaden skadelidte kan kreve erstattet. Henvisningen i voldsoffererstatningsloven § 4 til skadeserstatningsloven § 3-1 andre ledd gir anvisning på at den alminnelige erstatningsrettslige regelen om skadelidtes tapsbegrensningsplikt kommer til anvendelse også ved erstatning etter loven. Dette gjelder også forskriften, hvor det i § 6 første ledd vises til de alminnelige regler for utmåling av erstatning. Regelen om tapsbegrensningsplikt pålegger skadelidte å aktivt begrense tap som oppstår.¹⁶⁵ Fra undersøkelsen nevnes som eksempel fornærmedes ansvar for å holde transportutgifter så lave som mulig. I en sak ønsket fornærmede erstattet utgifter til taxi og kollektivtransport. Om slike utgifter uttaler Kontoret:

”Kontoret for voldsoffererstatning legger til grunn at det ikke var nødvendig å bruke taxi i den utstrekning som er gjort, det vises her til den alminnelige tapsbegrensningsplikten i erstatningsretten.”

Reglene om tapsbegrensningsplikt hadde ikke stor praktisk betydning i vedtakene i praksisundersøkelsen. Den overnevnte sak var den eneste som tok stilling til spørsmålet.

¹⁶⁴ Som eksempel vises til en sak der fornærmedes tap i fremtidig erverv var ikke tilstrekkelig dokumentert. Fornærmede ble henstilt til å søke igjen når slik dokumentasjon forelå. Fornærmede ble i senere vedtak tilkjent kr 444 540 i erstatning for fremtidig inntektstap. Se også Schönning (1991) side 100-101.

¹⁶⁵ Lødrup (2006) side 337 og Schönning (1991) side 97.

4.2.2 Særlig om tingsskadeerstatning

I tillegg til personskadeerstatning dekker voldsoffererstatningsordningen også enkelte tilfeller av tap som følge av tingsskade. Erstatning for tingsskade gis hvor klær eller andre personlige bruksting skadelidte hadde på seg under overgrepet blir ødelagt, jf. loven § 8 og forskriften § 2.

Tingsskade erstattes ikke på selvstendig grunnlag. Slik erstatning tilkjennes kun der det også foreligger personskade. Erstatning for tingsskade ble tilkjent i ni saker i praksisundersøkelsen. Beløpene som ble erstattet var små, de fleste var langt under kr 10 000. I fire saker søkte fornærmede om erstatning til dekning av utgifter som følge av ødelagte klær.

I et vedtak ble fornærmede tilkjent kr 2000 i erstatning for klær hun hadde på seg under overgrepet. Utgiftene var ikke dokumentert, men Kontoret ”finder det ... sannsynlig at søker, om hun hadde klærne i behold, ikke ville ønske å bruke disse igjen på grunn av tilknytningen til overgrepet”.

Uttalelsen må kunne tenkes å ha relevans for de fleste saker som gjelder voldtekt. At fornærmede ikke ønsker å beholde klær eller andre gjenstander som kan minne henne på overgrepet hun har vært utsatt for, er nærliggende å anta. Denne saken er imidlertid den eneste i mitt materiale der erstatning er tilkjent med en slik begrunnelse.

4.3 Menerstatning

4.3.1 Innledning

Voldsofre kan tilkjennes erstatning også for ikke-økonomisk skade. Som nevnt gis erstatning for ikke-økonomisk skade i to former: menerstatning på grunnlag av medisinsk invaliditet og oppreisning som kompensasjon for tort og svie. I det følgende behandles reglene for menerstatning, oppreisning behandles i punkt 4.4.

Erstatning for ikke-økonomisk skade har en annen begrunnelse enn erstatning for økonomisk tap. En av hovedtankene i erstatningsretten er at skadelidte skal holdes skadesløs: vedkommende skal settes i samme stilling som hun ville vært i om skaden ikke hadde skjedd. Ikke-økonomisk erstatning er ikke knyttet til økonomisk tap for skadelidte på samme måte som personskadeerstatning. Menerstatning fungerer som en slags kompensasjon for den ulempe skadelidte opplever på grunn av invaliditet. Det anses lite rimelig at begrenset livsutfoldelse skal være uten betydning for erstatningens størrelse alene fordi den ikke oppfyller kravet til økonomisk tap. Lødrup (2005) side 371 formulerer begrunnelsen for menerstatning slik:

”Erstatning for ikke-økonomisk tap bygger på en erkjennelse av at penger i en viss grad kan kompensere de savn en invaliditet fører med seg. Når fysisk utfoldelse blir begrenset eller utelukket, kan man kjøpe andre opplevelser som ikke dekkes av det økonomiske tapet.”

Utmålingsreglene for menerstatning i loven og forskriften er i hovedsak like. Utmålingspraksis er imidlertid noe forskjellig på grunn av ulikheter i regelverkens maksimalerstatning, og reglene gjennomgås derfor hver for seg.

4.3.2 Menerstatning etter voldsoffererstatningsloven

Etter voldsoffererstatningsloven § 5 kan skadelidte tilkjennes menerstatning dersom vedkommende er påført ”varig og betydelig skade av medisinsk art”. Vilkårene i bestemmelsen skal kort kommenteres.¹⁶⁶

Ved krav om at skaden må være av medisinsk art avgrenses menerstatning mot skade som ikke blir påført legeme eller helbred, for eksempel skade på klær eller gjenstander. På den annen side omfattes både fysiske og psykiske skader. Det er videre et krav at det er søker

¹⁶⁶ For en grundigere redegjørelse vises til generell erstatningsrettslig litteratur.

selv som er skadet. I dette ligger at for eksempel en ektefelle ikke har krav på menerstatning som følge av nedsatt forsørgerevne ved invaliditet hos partner.¹⁶⁷

I begrepet varig ligger et krav om at skaden ikke må være raskt forbigående. Skaden må ikke være livsvarig, men den må være langvarig. Det er i rettspraksis og juridisk teori anslått at en varighet på rundt ti år oppfyller kravet.¹⁶⁸

Kravet om at skaden må være betydelig medfører at menerstatning ikke gis for mindre alvorlig skader. Voldsoffererstatningsloven oppstiller selv et krav om minimum 15 % invaliditetsgrad for at menerstatning skal tilkjennes. Kravet om 15 % invaliditetsgrad bygger på reglene om menerstatning ved yrkesskade i folketrygdloven.¹⁶⁹

Ved fastsettelsen menerstatningens størrelse vektlegges menets ”art, størrelse og dens betydning for den personlige livsutfoldelse”. Dette gir anvisning på en objektiv og en subjektiv vurdering. Menets art og størrelse vil være likt for alle, og utgjør den objektive delen av vurderingen. Betydningen for den personlige livsutfoldelse vil imidlertid være individuell. I denne delen av vurderingen er det anledning til legge vekt på om invaliditeten oppleves spesielt begrensende for den enkelte. På dette grunnlag kan menerstatningen justeres opp eller ned.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Lødrup (2005) side 373 og Nygaard (2007) side 125.

¹⁶⁸ Eksempelvis Rt-2003-841 avsnitt 53 følgende og Lødrup (2005) side 373.

¹⁶⁹ I forskrift gitt etter folketrygdloven § 13-17 annet ledd gis menerstatning fra invaliditetsgrad på 15 % og oppover jf. forskrift om menerstatning ved yrkesskade § 3 nr. 1. For en mer detaljert gjennomgang av reglene i folketrygdloven vises det til Lødrup (2005) side 371-372 og Nygaard (2007) side 126 følgende.

Skadeserstatningsloven § 3-2 avgrensner ikke retten til menerstatning på samme måte som voldsoffererstatningsloven. I enkelte tilfeller vil menerstatning kunne tilkjennes etter skadeserstatningsloven også ved invaliditetsgrad under 15 %, jf. Nygaard (2007) side 130-131.

¹⁷⁰ Nygaard (2007) side 132.

Ved utmålingen tas det utgangspunkt i Rikstrygdeverkets tabeller for fastsettelse av yrkesskadeerstatning.¹⁷¹ Utmålingspraksis etter voldsoffererstatningsloven er imidlertid ikke sammenfallende med praksis etter forskriften om yrkesskadeerstatning. Bestemmelsene om menerstatning ved yrkesskade gir grunnlag for å tilkjenne erstatning med opp til 75 % av grunnbeløpet årlig. Dette stiller seg annerledes etter voldsoffererstatningsloven. Her får skadelidte erstattet opp til 100 % av grunnbeløpet i året.¹⁷² I praksis beregnes menerstatning først etter tabellene i folketrygdloven. Dette gir et ”sammenligningsbeløp”. Deretter tillegges en tredel av dette beløpet. Til slutt er det anledning til å justere menerstatningen på bakgrunn av individuelle forhold.¹⁷³

Det tilkjennes sjelden menerstatning i voldtektssaker. Dette begrunnes ofte med at fornærmede ikke er blitt påført skade av en slik størrelse at tilstrekkelig invaliditetsgrad foreligger.¹⁷⁴ Skaden fornærmede påføres i voldtektssaker er som hovedregel av psykisk art. Kravene om varig og betydelig skade kan skape særlige bevismessige problemer ved slik skade. Graden av psykisk skade kan være vanskelig å fastslå, og det knytter seg ofte stor usikkerhet til spørsmålet om muligheter for bedring. Praksisundersøkelsen viser imidlertid at menerstatning tilkjennes i noen tilfeller.

I undersøkelsen ble menerstatning tilkjent i fire saker, tre av disse etter loven.¹⁷⁵ Dette utgjør ca. 5 % av innvilgelsene.¹⁷⁶ Fra undersøkelsen kan det som eksempel vises til en sak

¹⁷¹ Inntatt i forskrift om menerstatning ved yrkesskade, del II.

¹⁷² Slik også etter skadeserstatningsloven, jf. Nygaard (2007) side 125-126. I følge rundskriv G-17/01 punkt 3 legges grunnbeløpet på skadetidspunktet til grunn for beregningen etter voldsoffererstatningsloven. På dette punktet skiller voldsoffererstatningsordningen seg fra den alminnelige erstatningsretten, hvor det er grunnbeløpet på vedtakstidspunktet som legges til grunn, jf. Nygaard (2007) side 133-135.

¹⁷³ Nygaard (2007) side 132-134, med henvisninger til Rt-1977-782 og Rt-1981-138. Slik også etter skadeserstatningsloven.

¹⁷⁴ NOU 2003:31 side 171-173.

¹⁷⁵ I en sak ble fornærmede tilkjent menerstatning ved dom. Kontoret tar ikke selvstendig stilling til grunnlag eller utmåling.

hvor fornærmede ble tilkjent menerstatning for invaliditet som følge av psykisk skade. Fornærmede ble overfalt i nærheten av hjemmet. Voldtekten besto i at skadevolder førte en stor gjenstand inn og ut av fornærmedes vagina. Overgrepet medførte store psykiske konsekvenser for fornærmede, og hun fikk diagnosen paranoid schizofreni. Fornærmede opplever vrangforestillinger, syns- og hørselshallusinasjoner og at andre kan lese hennes tanker og omvendt. Invaliditeten ble av sakkyndig fastslått å være 100 %, uten klare tegn til bedring. Kontoret fant at det var årsakssammenheng mellom overgrepet og de omfattende psykiske lidelsene, og tilkjente menerstatning med 63 % av grunnbeløpet, til sammen kr 939 182.

Et annet eksempel på tilkjent menerstatning gjaldt et tilfelle der fornærmede hadde en inngangsinvaliditet på 25 %. Etter voldtekten økte invaliditeten til 50 %. Fornærmede ble dratt inn i en bil og voldtatt av to ukjente skadevoldere. Det fremgår av spesialisterklæring at skaden er varig, og Kontoret legger til grunn at den vil vare livet ut. Ved utmålingen fastsettes først menerstatning med utgangspunkt i den samlede medisinske invaliditet. Det gjøres deretter fradrag for den menerstatning inngangsinvaliditeten ville gitt. Fornærmede ble etter dette tilkjent menerstatning med kr 188 618.¹⁷⁷

Det ble ikke i noen av de nevnte sakene vurdert om menerstatning skulle justeres etter individuelle forhold. I Rt-1999-887, som blant annet gjaldt menerstatning etter legemskrenkelse og truende atferd, ble redusert sosial livsutfoldelse, vedvarende frykt og problemer i seksuallivet trukket frem som relevante momenter ved individuell tilpasning. Slike omstendigheter bør etter mitt syn tilsi individuell justering også i voldtektssaker, selv om det i slike saker i større grad enn i andre voldssaker må tas høyde for at psykiske belastninger av en viss størrelse er normalt.

¹⁷⁶ Det ble søkt om menerstatning i ca. 9 % (13) av sakene; åtte av disse ble avslått. Dette betyr at søknad om menerstatning ble avslått i ca. 62 % av tilfellene hvor det var søkt om slik erstatning.

¹⁷⁷ Nærmere om erstatning ved samvirkene og konkurrerende årsaker i punkt 3.4.3.

4.3.3 Menerstatning etter voldsofferforskriften

Voldsofferforskriften har regler om erstatning for ikke-økonomisk tap i § 6 nr. 4. I motsetning til voldsoffererstatningsloven skiller ikke forskriften mellom menerstatning og oppreisning. Erstatningsnemnda har imidlertid lagt til grunn at et slikt skille eksisterer også etter forskriften. Schönning (1991) skriver på side 136:

”Menerstatning er således bare tilkjent hvor det foreligger varig og betydelig skade av medisinsk art. ... I andre tilfeller har nemnda brukt betegnelsen ’erstatning for tort og svie’ eller ’erstatning for ikke-økonomisk skade’. Hvor betingelsene foreligger både for å tilkjenne menerstatning og erstatning for tort og svie, har postene ofte vært slått sammen.”

Slik forskriften § 6 nr. 4 er formulert, kan man få inntrykk av at erstatning for ikke-økonomisk tap som hovedregel ikke skal tilkjennes. Bestemmelsen lyder: ”Ikke-økonomisk skade erstattes ikke uten at særlige grunner foreligger”. I tillegg til særlige grunner kreves også at de ordinære vilkår for erstatning for ikke-økonomisk skade må være oppfylt, jf. henvisningen til de ordinære erstatningsrettlige regler i første ledd.¹⁷⁸ De ordinære vilkår er som nevnt at det må foreligge varig og betydelig skade av medisinsk art. Det vises til redegjørelsen i punkt 4.3.2.

Erstatningsnemndas praksis viser at kravet om særlige grunner ikke har selvstendig betydning hva gjelder menerstatning. Særlige grunner anses alltid å foreligge når betingelsene for å tilkjenne menerstatning etter skadeserstatningsloven er oppfylt.¹⁷⁹ På samme måte som etter voldsoffererstatningsloven krever også forskriften i utgangspunktet en minste invaliditetsgrad på 15 %. Dette fremgår ikke direkte av ordlyden, men er lagt til grunn av Erstatningsnemnda. Nemnda har imidlertid tilkjent menerstatning også i tilfeller hvor invaliditetsgraden har vært lavere, samt i tilfeller der det ikke foreligger uttalelser om

¹⁷⁸ Schönning (1991) side 134 og 136.

¹⁷⁹ Ot.prp. nr. 4 (2001-2001) side 9 og Schönning (1991) side 137.

invaliditetsgrad. På den annen side blir søknad om menerstatning normalt avslått dersom det foreligger uttalelse fra lege om at menets grad ikke utgjør 15 %.¹⁸⁰

I en sak i mitt materiale ble fornærmedes søknad om menerstatning avgjort etter forskriftens regler. Søknaden ble avslått da det ikke kunne dokumenteres at fornærmede var påført invaliditet på 15 % som følge av skaden. Fornærmede hadde tidligere fått utbetalt erstatning fra to forsikringsselskap basert på en invaliditetsgrad på 15 %. Dette var etter Kontorets syn imidlertid ikke tilstrekkelig til å bevise at menet var av en slik størrelse.

Utmåling av menerstatning etter forskriften følger i utgangspunktet samme mønster som voldsoffererstatningsloven. Erstatning for men blir imidlertid ikke erstattet fullt ut etter forskriften. Fornærmede tilkjennes omtrent en tredel av det beløp hun ville blitt tilkjent etter loven.¹⁸¹ Begrunnelsen for dette fremgår av det ene vedtaket i mitt materiale som tilkjenner menerstatning. Kontoret uttaler at ”voldsofferforskriften bygger på en rimelighetsordning med et maksimumsbeløp”.

Fornærmede var i denne saken utsatt for seksuelt overgrep der skadevolder førte sine fingre inn i hennes vagina, samt voldtektsforsøk. Skadevolder truet fornærmede med pistol under overgrepet. Av sakkyndig var den medisinske invaliditeten anslått å være 75-85 %. Full menerstatningen ble beregnet til kr 801 712. Da menerstatning etter forskriften som nevnt settes til en tredel, ble erstatningsgrunnlaget beregnet til kr 267 237. Beløpet ble imidlertid satt til kr 50 000, da fornærmede i tidligere vedtak var tilkjent kr 100 000 i oppreisning.¹⁸²

¹⁸⁰ Schönning (1991) side 137-139. Dette kan også gjøres etter skadeserstatningsloven § 3-2, jf. note 169.

¹⁸¹ Schönning (1991) side 155 og Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 29.

¹⁸² Maksimalbeløpet etter forskriften er per i dag kr 150 000 eller kr 200 000. Beløpsgrensene i voldsoffererstatningsordningen gjennomgås nærmede i punkt 4.7.

4.4 Oppreisning

4.4.1 Innledning

I norsk rett finnes som nevnt to former for erstatning for ikke-økonomisk tap. I tillegg til menerstatning kan skadelidte tilkjennes oppreisningserstatning. Karakteristisk for oppreisning er at den ikke knytter seg til skaden som sådan, slik tilfellet er for personskadeerstatning og menerstatning, men til den belastning skadelidte har gjennomgått som følge av handlingen. Oppreisning gis for tort og svie skadelidte har opplevd ved handlingen. Den fungerer som et slags ”plaster på såret”.¹⁸³

Oppreisning har en viktig plass i det norske rettssystemet. Beløpene som tilkjennes er riktignok ofte lave, men oppreisning har likevel en viktig funksjon. Lødrup (2005) skriver på side 378:

”Oppreisningens funksjon er sammensatt. Den har et klart pønalt anstrøk; den skal samtidig virke som en straff og gi skadelidte – som det ligger i ordet – oppreisning for den krenkelse han har vært utsatt for. Det skal også være en kompensasjon for psykiske og fysiske lidelser. Dette viser at oppreisning også har en ideell funksjon ved at den uttrykker samfunnets misbilligelse av handlingen.”

Det finnes regler om oppreisning i voldsoffererstatningsloven § 6. Etter denne bestemmelsen kan erstatning tilkjennes for ”den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art”, dersom dette finnes rimelig.¹⁸⁴ I forskriften reguleres som nevnt oppreisningserstatning og menerstatning av den samme bestemmelsen. Det må etter forskriften § 6 første ledd nr. 4 foreligge ”særlige grunner” for å tilkjenne

¹⁸³ Lødrup (2005) side 378.

¹⁸⁴ Loven trekker frem noen særlige momenter som skal vektlegges ved seksuelle overgrep mot barn. Disse er handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte. Jeg går ikke inn på disse momentene her da denne oppgaven gjelder voldtekt av kvinner over 18 år.

oppreisning. Som slike særlige grunner regner Erstatningsnemnda blant annet voldtekt. Som andre særlige forhold trekkes frem tap av pårørende, ikke ubetydelige ansiktsskader, skader av noe alvorligere karakter påført ved skudd eller knivstikk, andre legemsskader og at eldre mennesker blir skadet ved uprovoserte overfall.¹⁸⁵

Kravet til hvilke handlinger som gir grunnlag for å tilkjenne oppreisning etter voldsoffererstatningsloven skiller seg noe fra vilkårene i skadeserstatningsloven. Etter skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd gir personskade rett til oppreisning. Videre gir påført krenkelse og visse typer spesifikke handlinger, herunder voldtekt, rett til slik erstatning. Oppreisningsbestemmelsen i voldsoffererstatningsloven er ikke avgrenset på samme måte. Etter voldsoffererstatningsloven § 6 er kravet at skadelidte må ha vært utsatt for en legemskrenking eller annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang. Dette kommer ikke direkte til uttrykk i § 6, men må være klart når oppreisningsbestemmelsen sammenholdes med bestemmelsen i § 1 om lovens saklige virkeområde.

Foruten å stille krav til selve den skadevoldende handling, følger det av både den alminnelige erstatningsrett og voldsoffererstatningsloven at skadevolder må ha utvist skyld. Etter skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd er det et krav om at den skadevoldende handlingen må være begått forsettlig eller grovt uaktsomt dersom oppreisningserstatning skal tilkjennes. Slik er det også etter forskriften, jf. § 6 første ledd.

Etter voldsoffererstatningsloven § 6 er skyldkravet at skadelidte må ha vært utsatt for en *forsettlig* legemskrenking eller annen straffbar handling. Heller ikke dette har kommet direkte til uttrykk i § 6, men følger av bestemmelsen sammenholdt med § 1. Ved vedtakelsen av loven var det et viktig poeng å knytte utmålingsreglene tettere opp mot skadeserstatningsloven.¹⁸⁶ Dette må også gjelde oppreisningserstatning.

¹⁸⁵ Schönning (1991) side 140 følgende.

¹⁸⁶ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 29 og Innst.O. nr. 46 (2000-2001) punkt 3.1.8.

Kravet om skyld knytter seg til selve handlingen. Om dette skriver Nygaard (2007) på side 166:

”Både grov aktløyse og forsett går på sjølve handlinga, ikkje nødvendigvis på skadefylgja. ... Forsett betyr at skadevaldaren var klar over handlinga og det skadepotensialet denne innebar. Grov aktløyse betyr i hovudsak at gjerningsmannens handling representerer eit markert avvik frå det forsvarlege.”¹⁸⁷

Skadevolder må altså ikke ha utvist forsett eller grov uaktsomhet hva gjelder de konkrete skadefølgene av overgrepet. For skadefølgene er det reglene om påregnelig årsakssammenheng som setter begrensninger, jf. ovenfor punkt 3.4.3.¹⁸⁸

Erstatning for tort og svie bygger på en mer skjønnspreget vurdering enn hva erstatning for personskade og menerstatning gjør. Erstatningsmyndighetene står noe friere med hensyn til hvorvidt slik erstatning skal tilkjennes, jf. uttrykket ”kan skadelidte tilkjennes”. I praksis er det imidlertid ingen stor forskjell. Er vilkårene for å tilkjenne oppreisning oppfylt, blir slik erstatning som hovedregel tilkjent.¹⁸⁹ Erstatningens skjønsmessige karakter gjør seg også gjeldende med hensyn til hvilket beløp skadelidte tilkjennes. Voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften åpner for en vurdering av hva som er rimelig i det konkrete tilfellet. Det må imidlertid antas at erstatningsmyndighetene søker å følge en relativt ensartet praksis hvor like tilfeller behandles likt. For utmåling av oppreisningserstatning ved voldtekt har det utkrystallisert seg noen momenter for rimelighetsvurderingen i rettspraksis. Om disse uttaler Høyesterett i Rt-1988-532:

”[V]ed utmålingen av oppreisningen må [det] tas utgangspunkt i en bred skjønsmessig vurdering av hva det i det konkrete tilfellet vil være rimelig å

¹⁸⁷ Slik også Lødrup (2005) side 378.

¹⁸⁸ Se straffeloven § 43 for den strafferettslige vurderingen.

¹⁸⁹ Lødrup (2005) side 379. Dette gjør seg særlig gjeldende i voldtektssaker, jf. uttalelser i Rt-1988-532 på side 536.

tilkjenne. I denne vurderingen må både de objektive og de subjektive sider ved forholdet inngå. De sentrale momenter vil måtte være voldtektshandlingens objektive grovhet, graden av skadevolders skyld, fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen og arten og omfanget av de skadevirkninger den har påført fornærmede.”¹⁹⁰

Av praksisundersøkelsen fremgår det at oppreisningserstatning ble tilkjent i samtlige 89 innvilgede søknader. I ca. 60 % (53) av disse sakene ble det kun tilkjent oppreisning. I 36 % (32) av innvilgelsene ble det tilkjent både oppreisning og erstatning for økonomisk tap. Hva gjelder erstatningsutmålingen er det enklere å peke på generelle tendenser ved oppreisning enn det har vært ved de øvrige erstatningsformene. Dette er delvis fordi materialet er større, men også fordi det i rettspraksis er utarbeidet normer for oppreisning i voldtektssaker. Disse normene er viktige veiledende momenter og av stor betydning også for fastsettelse av oppreisningserstatning etter voldsoffererstatningsordningen.¹⁹¹

I så godt som alle vedtakene hvor oppreisningserstatning vurderes henvises det til avgjørelser i rettspraksis. Jeg finner derfor grunn til å gi en kort redegjørelse for de viktigste avgjørelsene. Sakene i mitt materiale gjelder som nevnt voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a eller bokstav b. Da det i praksis er forskjeller i utmåling avhengig av om voldtekten er et overgrep etter bokstav a eller bokstav b, har jeg valgt å redegjøre for disse overgrepstypene hver for seg. Videre er gjennomgangen systematisert etter hva slags type voldtekt fornærmede har vært utsatt for, det vil si voldtekt til samleie og voldtekt til annen seksuell omgang. I hvert punkt vil det først bli gitt en redegjørelse for rettspraksis, deretter praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning. Da reglene for oppreisning etter voldsoffererstatningsloven og forskriften som nevnt i det vesentligste er like, vil det foretas en felles gjennomgang.

¹⁹⁰ Side 536-537. Også skadevolders økonomi samt fornærmedes forhold vil kunne ha betydning for vurderingen.

¹⁹¹ Dette kommer til uttrykk blant annet i vedtak ENV-2004-256 fra Erstatningsnemnda, hvor det uttales at rettens fastsettelse er et ”tungtveiende moment” (sitat fra Lovdata).

4.4.2 Samleie ved vold og trusler

4.4.2.1 Normeringer i rettspraksis

4.4.2.1.1 Den første normeringen

Høyesterett avsa i 1988 en prinsipielt viktig avgjørelse hva gjelder nivået på oppreisningserstatning i voldtektssaker, Rt-1988-532. Avgjørelsen var den første som behandlet spørsmålet om normering av oppreisningsbeløpet i slike saker.¹⁹²

Som nevnt innledningsvis baseres avgjørelser om oppreisning seg normalt på en konkret, skjønsmessig vurdering i det enkelte tilfellet. Dette er utgangspunktet også i voldtektssaker. Høyesterett slår i Rt-1988-532 imidlertid fast at voldtekt er en så alvorlig krenkelse at oppreisning normalt skal gis dersom fornærmede har fremsatt krav om dette.¹⁹³ Årsakssammenheng mellom handlingen og den tort og sveie som er påført er oppfylt som følge av krenkelsen. Avgjørelsen er referert i en rekke senere avgjørelser knyttet til oppreisning i voldtektssaker og har fått stor betydning for senere praksis. Den trekkes blant annet inn ved senere justeringer av erstatningsnivået for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a. Også for vurdering av erstatningsnivået ved overgrep subsumert under straffeloven § 192 første ledd bokstav b, voldtekt i situasjoner hvor fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen, gir avgjørelsen viktige premisser.

I Rt-1988-532 fant voldtekten sted i skadevolders bil. Fornærmede og skadevolder var bekjente og fornærmede var blitt tilbudt transport hjem av skadevolder. Overgrepet besto i at skadevolder førte fingre og/eller penis inn i fornærmedes kjønnsorgan, samt at fornærmede ble tvunget til å onanere skadevolder. Skadevolder presset også penis inn i

¹⁹² For nivået i voldtektssaker inntil dommen avsagt i 1988 vises det til Vollan (1991) side 53 med videre henvisninger.

¹⁹³ Slik også i praksisundersøkelsen. I et vedtak uttaler Kontoret at "[s]økar har vore utsett for ei valdtekt og dette er klart nok eit overgrep som kvalifiserar for oppreisning". Dette fremgår også av praksisen i Erstatningsnemnda for voldsofre, jf. Schönning (1991) side 141-142.

fornærmedes munn, og hadde sædavgang mens dette pågikk.¹⁹⁴ Overgrepet ble gjennomført med begrenset bruk av vold. Skadevolder truet imidlertid med voldsbruk med den følge at fornærmede fryktet for sitt liv og/eller sin helse.

Foruten å fremheve relevante momenter i rimelighetsvurderingen (jf. punkt 4.4.1), tok Høyesterett stilling til behovet for å normere oppreisningserstatningen. Behovet for normering ble først og fremst prosessuelt begrunnet. Høyesterett fremholdt at når et sivil krav behandles etter straffeprosesslovens regler¹⁹⁵ vil det bli dårligere utredet enn hva som ville vært tilfelle dersom kravet ble behandlet i en separat sivil sak. Dette skyldes særlig den manglende bevisføringen en slik prosessform ofte vil medføre for erstatningskravet. Et normert erstatningsbeløp har i slike tilfeller gode grunner for seg.

Ved å fastsette en norm har Høyesterett lagt til dels sterke føringer på utmåling av oppreisningserstatning i voldtektssaker. Det dreier seg imidlertid ikke om en absolutt regel: erstatningsmyndighetene er ikke bundet til å tilkjenne samme beløp i ethvert tilfelle. Det åpnes for å ta hensyn til individuelle omstendigheter, og det skal fortsatt foretas en konkret vurdering. Om dette uttaler Høyesterett på side 537-538:

”Jeg understreker at det beløp som stipuleres skal være *veiledende*; det vil selvsagt måtte være adgang for den domstol som skal pådømme kravet å fastsette både et høyere og et lavere beløp når *særlige forhold* måtte tilsi dette. Men jeg forutsetter, om hensikten med en normering skal oppnåes, at det skal noe til for at dette skal skje.” (mine uthevninger)

Ved å oppstille et krav om særlige forhold for å fravike normen, gir Høyesterett anvisning på at i og for seg ulike tilfeller skal behandles etter samme norm. Det kreves noe mer enn at saksforholdene fremstår som ulike for at normen kan fravikes. Saken pådømt i Høyesterett

¹⁹⁴ Dette ville i dag vært regnet som samleie, men ble ansett som seksuell omgang da dommen ble avsagt. Innføring av penis i munn ble først regnet som samleie etter lovendring i 1992, jf. Bratholm (1995) side 493.

¹⁹⁵ Straffeprosessloven § 3, jf. § 427 annet ledd.

ligger i kjerneområdet for normeringen, og krenkelsen fornærmede var utsatt for ble ikke ansett å være større enn hva som er vanlig i voldtektssaker. Skadevolder hadde ikke benyttet mye vold under gjennomføringen, og fornærmedes ettervirkninger var av normal karakter og styrke. Avgjørende for vurderingen vil derfor være om voldtekten i det store og hele må kunne sies å utgjøre et ”normaltilfelle”. Avviket i saken i stor grad med hensyn til for eksempel alvorlighetsgrad eller skadevirkninger for fornærmede, vil det kunne være aktuelt å fravike normen.

Erstatningen, og det normerte beløp, ble satt til kr 30 000, da dette ble ansett å være i tråd med nasjonal og skandinavisk praksis.

4.4.2.1.2 Normen økes

Oppreisningsnivået for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a ble ikke behandlet på nytt av Høyesterett før i 2003.¹⁹⁶ Dette året var imidlertid to relativt ulike saker til avgjørelse, Rt-2003-1580 og Rt-2003-1586.

Behovet for normering og eventuelt nivå på denne ble diskutert i begge avgjørelsene fra 2003. Rt-2003-1580 ble avgjort først og gir derfor den grundigste behandlingen av spørsmålet. Det er imidlertid interessante uttalelser også i Rt-2003-1586, spesielt i forhold til hva som kreves for å fravike normen.

Saksforholdet i Rt-2003-1580 har mange fellestrekk med Rt-1988-532. Overgrepet foregikk også her i skadevolders bil, men skadevolder og fornærmede kjente hverandre ikke fra før. Skadevolder hadde tilbudt fornærmede skyss hjem etter at hun hadde vært på byen med venninner. Fornærmede var trøtt og beruset. Overgrepet besto i oralt samleie med sædavgang i fornærmedes munn. Fornærmede utførte handlingen under trussel om å

¹⁹⁶ Det finnes imidlertid praksis fra lagmannsrettene. For en gjennomgang av praksis ved Eidsivating lagmannsrett vises det til Volla (1991) side 57 følgende. I Bratholm (1995) side 433 gis også enkelte eksempler på utmålingspraksis i domstolen, med henvisning videre til andre kilder.

bli utsatt for andre overgrep, etter hennes oppfatning da i form av samleie. Voldtekten fikk store konsekvenser for fornærmede. Hun fikk psykiske problemer etter voldtekten, blant annet angst, relasjonsproblemer og spiseforstyrrelser.

Hva gjaldt behovet for en veiledende norm samt betydningen av denne, sluttet førstvoterende seg til begrunnelsen gitt i Rt-1988-532. I tillegg til de nevnte prosessuelle hensyn fremhevet førstvoterende i Rt-2003-1580 hensynet til fornærmede i sin drøftelse. Om dette uttales:

”Jeg vil spesielt fremheve at det normalt er en klar fordel for voldtektsofferet at oppreisningen kan avgjøres i straffesaken etter en noenlunde enkel behandling. Det er en praktisk fremgangsmåte, og hun slipper risikoen for kostnader og risikoen for påkjenninger utover de som allerede ligger i behandlingen av straffesaken.”¹⁹⁷

Etter å ha slått fast at det fortsatt er tjenelig med et normert beløp gikk Høyesterett over til å vurdere nivået, og fant at det var behov for å øke dette i forhold til hva som var tilkjent tidligere. I 2003 lå fortsatt normen fra 1988 på kr 30 000 fast. Beløpet var verken justert for fall i kroneverdi eller av andre grunner.¹⁹⁸ Ved fastsettelsen av normeringsbeløpet så Høyesterett hen til nivået for andre krenkelser, blant annet overgrep mot, og tap av, barn. Høyesterett trakk også frem en avgjørelse avsagt i 2002 hvor det ble tilkjent oppreisning for voldtekt til samleie av to kvinner som ikke var i stand til å motsette seg handlingen, jf. straffeloven § 192 første ledd bokstav b.¹⁹⁹ Kvinnene ble tilkjent kr 50 000 hver i oppreisning. Høyesterett uttalte i Rt-2003-1580 at dette beløpet ble antatt å samsvare med nivået i 1988-avgjørelsen dersom dette hadde vært justert for fall i kroneverdien.²⁰⁰ Kr

¹⁹⁷ Avsnitt 28.

¹⁹⁸ Slik også gjennomgangen av praksis i Eidsivating lagmannsrett hos Vollan (1991). Bratholm mener normen må være fraveket i og med endringen i skadeserstatningsloven § 3-5, jf. Bratholm (1995) side 433.

¹⁹⁹ Rt-2002-1288.

²⁰⁰ At dette skulle gjøres fremgår av uttalelsen ”ut fra dagens pengeverdi” i Rt-1988-532 side 538. Slik også Vollan (1991) side 56.

50 000 kunne derfor vært et passende beløp også i en slik voldtektssak som man her stod ovenfor. Høyesterett fant imidlertid med grunnlag i ”formelle rettskilder og rettfferdsbetraktninger” at det utmålte beløp likevel burde være høyere. Førstvoterende skriver:

”Særlig viktig er det at det i de siste årtiene er kommet frem økt kunnskap om og innsikt i de skadevirkningene en voldtekt ofte vil ha for offeret ikke minst når det gjelder virkningene på noe lengre sikt.”²⁰¹

Dette, sammen med signaler om økt straffverdighet av voldtekt slik dette er uttrykt ved straffskjerpelsen i 2000 og et uttalt ønske fra lovgiver om ytterligere økning av oppreisningsbeløpene, resulterte i at normen ble satt til kr 100 000.

Høyesterett fant ingen grunn til å fravike normen i dette tilfellet. I likhet med overgrepet i dommen fra 1988 ble voldtekten ansett å ligge i kjerneområdet for normeringen. Overgrepet var grovt og skadevirkningene var alvorlige for fornærmede, men dette var ikke tilstrekkelig til å fravike normen. Voldtekt er generelt et overgrep av grov karakter som gir store, spesielt psykiske, skadevirkninger for fornærmede. Om normen skulle fravikes var imidlertid et aktuelt spørsmål i den andre avgjørelsen fra 2003.

Saksforholdet i Rt-2003-1586 var ulikt Rt-2003-1580. I Rt-2003-1586 ble overgrepet gjennomført etter en fest der både fornærmede og skadevolder hadde deltatt. Overgrepet bestod av voldtekt til samleie og ble gjennomført etter vold og trusler. Samleiet var smertefullt for fornærmede.

Førstvoterende sluttet seg til de vurderinger som var gjort i Rt-2003-1580 hva gjelder behovet for normering i voldtektssaker og hvilket nivå denne bør ligge på. Det ble i avgjørelsen stilt spørsmål ved om erstatningen skulle settes under norm til tross for at

²⁰¹ Avsnitt 36.

overgrepet i seg selv var av grov karakter. Blant annet ble det pekt på at skadevirkningene for fornærmede ble ansett å være mindre enn i Rt-2003-1580. Fornærmede opplevde psykiske problemer kort tid etter overgrepet, men fungerte tilsynelatende bra på tidspunktet for domsavsigelse i lagmannsretten. Overgrepet hadde ikke medført seksuelle problemer for henne. Også det moment at gjerningsmannen var kjent for fornærmede ble trukket frem i vurderingen. Fornærmede og skadevolder tilhørte samme miljø og hadde tidligere hatt et kjæresteforhold. De hadde hatt seksuell omgang også etter at dette forholdet tok slutt.

Høyesterett konkluderte imidlertid med at disse forholdene ikke var tilstrekkelige til å fravike normen.²⁰² Kravet til særlige grunner medfører at det må stilles større krav til avvik fra de skadevirkninger som normalt oppleves etter voldtekt enn hva som var tilfellet i denne saken. Fornærmede ble derfor også her tilkjent kr 100 000 til tross for at forholdet ikke ligger i kjerneområdet av normeringen.

Det er verdt å merke seg momentene som trekkes frem i vurderingen av erstatningsfastsettelsen. Vurderingen av hvorvidt erstatningen i dette tilfellet skulle settes ned er gjort meget kort, noe som kan tyde på at det var relativt klart for Høyesterett at denne situasjonen ikke oppfylte kravet til særlige forhold. Det er imidlertid interessant å merke seg innfallvinkelen i Høyesteretts vurdering. For det første peker Høyesterett på at voldtekten har ført til små skadevirkninger for fornærmede. For det andre synes relasjonen mellom fornærmede og skadevolder å bli tillagt vekt. Det faktum at overgrepet bestod i samleie og ble gjennomført etter vold og trusler fremheves ikke som momenter for å tilkjenne normalerstatning. Avgjørende for erstatningsutmålingen er tilsynelatende at de øvrige forhold, at fornærmede og skadevolder tidligere har vært kjærester og at fornærmede

²⁰² Hvorvidt det at fornærmede og gjerningsmannen kjente hverandre fra før utgjør et selvstendig moment for å sette ned erstatningen, eller om det legges til grunn at skadevirkningene for fornærmede på grunn av bekjentskapet blir mindre og at erstatningen av denne grunn settes ned, fremgår ikke klart av dommen.

hadde relativt moderate psykiske problemer i etterkant av voldtekten, *ikke er tilstrekkelig* til å berettige unntak. Erstatning blir derfor tilkjent i samsvar med norm.²⁰³

Skal man trekke slutninger fra avgjørelsene i Rt-2003-1580 og Rt-2003-1586, viser de at normeringen som sådan omfatter ulike tilfeller av voldtekt. Kravet til særlige forhold gir en relativt snever unntaksregel, og medfører at det skal klare avvik til for at normen fastsatt til kr 100 000 skal fravikes. Slike avvik forelå ikke i noen av de ovenfor nevnte avgjørelsene. Den første saken ble betegnet som grov, særlig på grunn av skadevirkningene, men ble likevel ansett å ligge i kjerneområde for normeringen. I den andre saken ble det pekt på enkelte momenter som kan oppfylle kravet til særlige grunner. Avvikene ble imidlertid ikke ansett store nok til å begrunne et lavere beløp, og normalerstatning ble tilkjent også her.

4.4.2.2 Praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning

Av vedtakene i praksisundersøkelsen gjaldt ca. 63 % (56) av de 89 innvilgelsene voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a. Oppreisning ble tilkjent i alle vedtakene. Vedtak hvor kun oppreisning er tilkjent utgjør den største gruppen med 32 av 56 saker.

I all hovedsak ble fornærmede tilkjent kr 100 000 eller mer i oppreisning. Dette ble resultatet i 84 % (47) av de 56 innvilgelsene.²⁰⁴ I halvparten av vedtakene hvor skadelidte tilkjennes kr 100 000 kroner eller mer, er skadevolder domfelt for overgrepet. I de fleste av disse sakene legges rettens beløpsfastsettelse til grunn uten at Kontoret foretar en selvstendig vurdering.²⁰⁵ Etter mitt syn er det av særlig interesse å se nærmere på vedtakene der skadelidte tilkjennes oppreisningserstatning uten at skadevolder er domfelt. Det er i disse sakene det fremgår hvilke momenter Kontoret for voldsoffererstatning vektlegger i

²⁰³ En slik innfallsvinkel kommenteres i Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) og er her gjenstand for klar kritikk, jf. side 48-49.

²⁰⁴ Henholdsvis ca. 63 % (35) ble tilkjent kr 100 000 og ca. 21 % (12) ble tilkjent over kr 100 000. I en av sakene hvor fornærmede er tilkjent kr 100 000 fremgår det ikke hva slags voldtekt hun har vært utsatt for.

²⁰⁵ Kontoret tar selvstendig stilling til erstatningsspørsmålet i tre saker hvor det foreligger domfellelse.

utmålingsvurderingen. Jeg vil først se på vedtakene hvor fornærmede tilkjennes erstatning over norm.

Gjentatte voldtekter fra samme skadevolder er vektlagt i flere vedtak hvor fornærmede er tilkjent over kr 100 000. I to saker ble fornærmede tilkjent kr 120 000 i oppreisning etter gjentatte voldtekter.²⁰⁶

Det er imidlertid ikke gitt at fornærmede tilkjennes høyere erstatning dersom hun utsettes for flere voldtekter fra samme skadevolder. I tre saker i praksisundersøkelsen ble fornærmede ikke tilkjent erstatning over norm til tross for at det dreide seg om flere overgrep. Som eksempel viser jeg til en sak der fornærmede var på besøk hos skadevolder for å vurdere ekteskap. Hun var ikke bosatt i Norge og behersket heller ikke norsk. Fornærmede hadde ikke tidligere hatt samleie og ønsket ikke seksuell kontakt med skadevolder før eventuelt ekteskap. Kontoret uttaler i vedtaket:

”Kontoret for voldsoffererstatning viser til at skadevolder, over seks døgn, utsatte søkeren for trusler og vold og tiltvang seg sex med henne 3-4 ganger i døgnet i denne perioden. Det vises til at søkeren klart tilkjennega at hun motsatte seg dette, men at hun ga opp motstanden på grunn av drapstrusler og andre trusler fra skadevolders side. Hva gjelder utmåling vises til Rt. 2003 side 1580 og Rt. 2003 1586, hvor Høyesterett kom til at oppreisning til voldtektsofre burde normeres, og

²⁰⁶ I en av sakene i materialet var fornærmede utsatt for gjentatte seksuelle, fysiske og psykiske overgrep fra sin far over en periode på omlag ni år. Hun ble tilkjent kr 150 000 i oppreisning. I en annen sak ble skadevolder domfelt, men av retten frifunnet for erstatningskravet. Dette ble begrunnet med at fornærmede hadde mottatt kr 150 000 i kompensasjon fra skadevolder for å trekke anmeldelsen mot ham. Kontoret legger i tråd med lagmannsrettens uttalelser til grunn i sin vurdering av oppreisningserstatning at fornærmede har vært utsatt for forsettlige voldtekter. Utgangspunktet tas i Rt-2003-1580 hvor norm i voldtektssaker er fastsatt til kr 100 000. Da fornærmede var utsatt for to voldtekter og vold i samboerforhold over flere år, finnes erstatningen passende å kunne fastsettes til kr 150 000. På samme måte som tingretten legger imidlertid Kontoret til grunn at beløpet fornærmede har fått utbetalt fra skadevolder må anses som oppreisning. Fornærmede fikk derfor ikke utbetalt oppreisningserstatning, jf. punkt 4.5.

at normen passende skulle settes til kr 100 000. Det skal særlige grunner til å fravike normen – oppover eller nedover. Kontoret for voldsoffererstatning følger dette og tilkjenner søkeren oppreisning med kr 100 000.”

Slik jeg leser vedtaket tas det i realiteten ikke stilling til om normen bør fravikes. Det pekes på hva som er karakteristiske trekk i saken, men dette benyttes ikke konkret i vurderingen av om erstatningen skal settes opp. På bakgrunn av min egen gjennomgang av sakens dokumenter finner jeg det underlig at fornærmede ikke er tilkjent oppreisningserstatning over norm. Det er i denne saken tale om et stort antall overgrep, gjennomført over flere dager. Fornærmede ble utsatt for gjentatte trusler fra skadevolder. Det fremkommer i en rapport fra legevakten at fornærmede hadde store smerter ved gjennomføring av underlivsundersøkelsene. Overgrepene ble avbrutt ved at fornærmede klarte å forlate boligen mens skadevolder var ute en kort tur.

De øvrige vedtakene hvor fornærmede er tilkjent over kr 100 000 i oppreisning dreier seg alle om voldtekt utført av flere gjerningsmenn. I et vedtak om forskuddserstatning i en sak med flere skadevoldere uttales:

”Voldtekt begått av flere i fellesskap vil i normaltilfellene gi høyere oppreisning enn normert av Høyesterett.”²⁰⁷

Dette følges opp i andre vedtak. I et vedtak uttales:

”Søker ble voldtatt av tre gjerningsmenn og Kontoret for voldsoffererstatning finner at det foreligger særlige grunner for å fravike normen.”

I to vedtak ble fornærmede tilkjent kr 125 000 i oppreisning, i ett vedtak kr 120 000. I alle tilfellene ble voldtekten begått av flere skadevoldere og besto i samleie. I vedtakene hvor

²⁰⁷ Fornærmede var i denne saken tilkjent kr 200 000 i oppreisning av retten.

fornærmede ble tilkjent kr 125 000 består imidlertid voldtektene av flere typer samleie. Det ene vedtaket gjaldt vaginalt og analt samleie, det andre vaginalt og oralt samleie. I vedtaket hvor fornærmede tilkjennes kr 120 000 gjelder voldtekten ”kun” vaginalt samleie.

Det fremstår ikke klart for meg hvorfor Kontoret har tilkjent ulike beløp i disse sakene. Vedtaket der fornærmede tilkjennes kr 120 000 ligner svært mye på saksforholdet i det ene vedtaket hvor fornærmede tilkjennes kr 125 000. Fornærmede ble i begge tilfeller dratt inn i en bil av skadevolderne. Hun ble i begge tilfeller truet med kniv under voldtekten. Individuelle omstendigheter i det enkelte vedtak kan resultere i ulik utmåling, og Kontoret har adgang til å tilkjenne ulike erstatningssummer etter en konkret skjønnsmessig vurdering. Det fremstår likevel ikke klart på bakgrunn av de dokumenter jeg har gjennomgått hvorfor det er gjort forskjell mellom disse to sakene.

Tilsvarende som ved flere overgrep fra samme skadevolder, medfører heller ikke voldtekt gjennomført av flere skadevoldere automatisk at oppreisning over kr 100 000 tilkjennes. I praksisundersøkelsen var det flere skadevoldere i fem av sakene som gjaldt voldtekt til samleie etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a.²⁰⁸ I fire av disse ble fornærmede tilkjent over kr 100 000 i oppreisning. I den siste saken ble fornærmede tilkjent kr 100 000. Fornærmede ble overfalt av tre menn da hun var på vei hjem fra fest. Det ble gjennomført to vaginale samleier med opphold imellom. Det er usikkert om det var en skadevolder som gjennomførte begge samleiene, eller om de ble gjennomført av to forskjellige skadevoldere. Det er i denne saken ikke diskutert om det er grunnlag for å tilkjenne erstatning over norm. Saken skiller seg fra de øvrige gruppevoldtektene ved at det ikke kan fastslås hvorvidt det er en eller flere skadevoldere som har gjennomført samleie med fornærmede. Erstatningsutmålingen kan tenkes å bygge på at det ikke anses klart sannsynliggjort at det er flere skadevoldere som har forgrepet seg på fornærmede. Utmålingsmessig bedømmes derfor saken som om det er en skadevolder. Dette fremgår imidlertid ikke av begrunnelsen i vedtaket.

²⁰⁸ Det var flere skadevoldere i ca. 8 % (7) av sakene hvor erstatning ble tilkjent. To av sakene (ca. 29 %) gjaldt overtredelse av straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Den ene av disse gjaldt samleie.

Til nå har jeg forsøkt å peke på noen generelle tendenser i Kontorets praksis i saker der normen på kr 100 000 er fraveket og fornærmede er tilkjent et høyere oppreisningsbeløp. I det følgende vil jeg gjennomgå praksis hvor fornærmede er tilkjent erstatning i tråd med normen.

Fornærmede ble tilkjent kr 100 000 i oppreisning i 63 % (35) av de 56 vedtakene som gjelder overgrep subsumert under straffeloven § 192 første ledd bokstav a. I 21 av disse 35 sakene var fornærmede tilkjent erstatning i straffesak. Kontoret har lagt til grunn beløpet utmålt i dommen i alle disse sakene foruten en.

I de øvrige 14 sakene hvor fornærmede ble tilkjent kr 100 000, ble erstatningen fastsatt etter en selvstendig vurdering av Kontoret. Alle sakene med unntak av en ble avgjort uten at det ble drøftet særskilt om det forelå særlige grunner til å fravike normen.²⁰⁹ Kontoret fremholder at normen etter Rt-2003-1580 er kr 100 000, og tilkjenner erstatning i tråd med dette.

Det kan stilles spørsmål ved om ikke gode grunner taler for at Kontoret lar det fremgå med større tydelighet om det forligger eller ikke foreligger grunner til å fravike normen i vedtakene. Som illustrasjon kan det vises til en sak hvor fornærmede ble tilkjent kr 100 000 i oppreisning til tross for at voldtekten hadde fått store konsekvenser. Det uttales i vurderingen at ”hendelsen har fått *svært alvorlige* helsemessige følger for henne”. (min utheving). Det ble konkludert med 100 % medisinsk invaliditet på grunnlag av psykisk skade. Til tross for dette vurderes det ikke om normen skal fravikes, ut over en konstatering

²⁰⁹ Unntaket gjelder en sak om oppreisning etter voldsofferforskriften for voldtektsforsøk og seksuelt overgrep. Det ble derfor ikke tatt utgangspunkt i normen fra Rt-2003-1580. Nivået i forsøkssaker ligger etter praksis fra nemnda på kr 75 000. Da fornærmede hadde fått store psykiske vansker og saken gjaldt seksuelle overgrep i tillegg til voldtektsforsøk, ble fornærmede tilkjent kr 100 000 i oppreisning.

av at det skal særlige grunner til for å fravike denne.²¹⁰ Det er mulig fornærmede i en slik sak ville vært tjent med at det vurderes konkret om det foreligger særlige forhold. Dersom Kontoret må foreta en slik konkret vurdering vil det være større sikkerhet for at alle relevante momenter er vurdert.

Gjennomgangen viser at Kontorets utmålingspraksis i voldtektssaker hvor overgrepet faller inn under straffeloven § 192 første ledd bokstav a, i hovedsak er i tråd med normen på kr 100 000 fastsatt i rettspraksis. Hvor fornærmede er utsatt for gjentatte voldtekter fra samme skadevolder eller voldtekten er utført av flere skadevoldere, tilkjennes ofte erstatning med et beløp over norm. I enkelte saker fremstår det som underlig at Kontoret ikke vurderer om, og kanskje også konkluderer med, at det foreligger særlige forhold som gir grunnlag for å fravike normen. Dette gjelder særlig med tanke på at særlige forhold ikke alltid vurderes i saker hvor fornærmede er utsatt for flere voldtekter fra samme skadevolder, eller hvor voldtekten er utført av flere. På den andre siden kan det synes noe formalistisk å kreve at det alltid skal vurderes om det er grunn til å gjøre unntak. Normen i Rt-2003-1580 omfatter som nevnt et relativt vidt spekter av saker. Hvor det fremstår som utvilsomt at normen skal følges, bør muligens en slik konstatering være tilstrekkelig.

²¹⁰ Fornærmede ble tilkjent menerstatning, og invaliditeten var psykisk begrunnet. Det kan reises spørsmål om menerstatning på slik grunnlag medfører at de store psykiske skadene ikke kan vektlegges i oppreisningsvurderingen. Skadelidte vil på denne måten kunne få ”dobbel uttelling” for skadene. Dette kan imidlertid ikke være avgjørende. Menerstatning og oppreisning er i utgangspunktet to forskjellige erstatningsinstitutter. Selv om det ikke er klare grenser mellom disse må de samme momenter kunne tas i betraktning ved utmåling av begge erstatningsformene.

4.4.3 Samleie hvor fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen

4.4.3.1 Innledning

Jeg har nå sett på tendenser ved Kontorets utmålingspraksis i saker ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a. I dette punktet skal jeg se nærmere på om voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b følger de samme prinsipper, eller om det gjør seg gjeldende egne utmålingstendenser for disse sakene.

Overgrep hvor fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen ble innlemmet i voldtektsbestemmelsen ved lovendring i 2000. Tidligere var disse handlingene regulert i straffeloven § 193. Begrunnelsen for endringen var at slike overgrep i følge departementet kunne være like straffverdige som tradisjonell voldtekt.²¹¹ Lovendringen medførte at strafferammen for disse voldtektene ble betraktelig hevet.

4.4.3.2 Avgjørelser fra Høyesterett

Da Høyesterett tok stilling til normen i 1988 ble altså seksuelle overgrep hvor fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen ikke regnet som voldtekt. Situasjonen var en annen da Høyesterett igjen tok stilling til normen i dommene fra 2003. Høyesterett vurderte imidlertid oppreisningserstatning ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b allerede i 2002. Rt-2002-1288 gjaldt erstatning for voldtekt til samleie av to unge kvinner som var ute av stand til å motsette seg handlingen på grunn av søvn og beruselse (alkoholrus). Skadevolder hadde samleie med begge kvinnene.

Oppreisning ble tilkjent med kr 50 000 til hver av de fornærmede. Ved utmålingen viser førstvoterende til at oppreisningssummen må kunne fastsettes ”utan at det er nødvendig å gå inn på dei konkrete verknadene i det einskilde tilfellet, i det omsynet til verknader bør byggjast inn i nivået”.²¹²

²¹¹ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) *Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)* side 41.

²¹² Side 1292.

Uttalelsene tyder på at Høyesterett mener oppreisningserstatning skal normeres også ved voldtekt etter bokstav b. Høyesterett peker på at det i begrepet normering ligger at erstatningsbeløpet tar høyde for enkelte forhold som normalt må antas å foreligge eller oppstå, slik som at voldtekt er et grovt overgrep og at skadevirkningene for fornærmede vil kunne være store. Hva gjelder utmålingen tilkjenner Høyesterett fornærmede et høyere beløp enn hva som ble tilkjent i Rt-1988-532. Høyesterett uttaler:

”[s]ummen på 50.000 kroner er ein del høgare enn det som tidlegare har vore lagt til grunn *i slike saker*. Eg meiner at det er ein følgje av den strengare vurderinga av det straffverdige i handlingane at også nivået for oppreising må aukast.”²¹³ (min utheving)

Referansen for utmålingen er ”slike saker”. Førstvoterende tar ikke åpent stilling til om ”slike saker” viser til voldtekt generelt, slik at normen fra 1988 i utgangspunktet skulle vært lagt til grunn også her, eller om det foreligger en egen norm for voldtekter etter bokstav b og at det i så fall er nivået etter den tidligere § 193 det her vises til.

Lovendringen i 2000 tillegges vekt også for oppreisningsspørsmålet. Hva gjelder økt straffverdighet, peker førstvoterende på at man ved å flytte overgrep der fornærmede ikke har vært i stand til å motsette seg handlingen inn i voldtektsbestemmelsen, har knyttet sammen overgrep av til dels svært ulik karakter. Dette fordrer en gradering av *straffen* i saker som omhandler hjelpeløshet sett i forhold til de overgrep som tradisjonelt regnes som voldtekt, det vil si voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a. Førstvoterende kommenterer dette slik:

”Det einaste direkte utgangspunktet i lovførearbeida er utsegnene i proposisjonen om i hjelpeløysetilfella ’kan være like straffverdige’ som i dei tilfella som

²¹³ Side 1292.

tradisjonelt er rekna for valdtekt. Det same er også teke oppatt i merknadene til dei einskilde paragrafane der det også heiter 'slike forhold kan være like alvorlige som dem som tradisjonelt er bedømt som valdtekt' ... I begge samanhengane er såleis nytta *kan* ... Det er likevel ingen tvil om at lovgivar no har ført inn i § 192 tilfelle der alvorsgraden er veldig ulik. Og eg kan ikkje sjå at det er mogeleg eller ønskjeleg å unngå ei gradering av tilfella. Etter mitt syn vil hjelpeløysesituasjonen, der hjelpeløysa ikkje er framkalla med føremål å gjennomføre eit overgrep, *kunne vere* i den nedre delen av straffeskalaen. ... Eg understrekar samstundes at dette ikkje utan vidare vil vere slik, sjølv ikkje i dei tilfella som ikkje går inn under framkallingsalternativet i andre ledd bokstav b.”²¹⁴

Jeg finner grunn til å presisere at uttalelsene knytter seg til straffutmålingen, ikke til selve erstatningsutmålingen. Da det er den økte straffverdigheten som benyttes som argument for å øke oppreisningsbeløpet, må imidlertid uttalelsene anses å være av betydning også for erstatningsspørsmålet. Utnyttelse av fornærmedes tilstand hvor tilstanden ikke er fremkalt for å gjennomføre overgrep, vil etter dette kunne gi mindre i oppreisning enn hva som er tilfelle i valdtektssaker etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a og utnyttelsessaker hvor tilstanden er fremkalt for å gjennomføre overgrep. Dette har blitt fulgt opp i en senere avgjørelse fra Høyesterett, Rt-2002-1295.

På samme måte som i avgjørelsen i Rt-2002-1288 ble det heller ikke i Rt-2003-1580 direkte kommentert om økningen gjaldt alle typer overgrep som rammes av straffeloven § 192 første ledd, eller om erstatningen skal graderes alt etter om valdtekten rammes av bokstav a eller bokstav b. Ved vurderingen av normeringsnivået i Rt-2003-1580, viste imidlertid førstvoterende til nivået ved ”andre typer overgrep”. I denne forbindelse ble det vist til dommen i Rt-2002-1288. Dette kan indikere at Høyesterett legger til grunn at normen på kr 100 000 kun gjelder oppreisning ved valdtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a.

²¹⁴ Side 1291-1292.

Høyesterett tok i Rt-2005-663 på ny stilling til oppreisningsnivået ved voldtekt til samleie etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Skadevolder gjennomførte samleie med fornærmede mens hun sov. Fornærmede og skadevolder var bekjente og hadde forut for samleiet hatt frivillig seksuell kontakt. Fornærmede hadde imidlertid gjort det klart at hun ikke ønsket samleie med skadevolder. Til tross for dette gjennomførte skadevolder et kortvarig samleie med fornærmede etter at hun hadde sovnet.

Hva gjelder straffeutmålingen, slutter Høyesterett seg til vurderingene i Rt-2002-1288 om at dette er forhold som befinner seg i nedre sjikt hva gjelder alvorlighetsgrad. I tilknytning til oppreisningsbeløpet på kr 100 000 og kravet om særlig grunner for å fravike normen fastslått i Rt-2003-1580, uttaler førstvoterende:

”Det skal særlige grunner til for å fravike en slik norm i den ene eller annen retning. Men *i et tilfelle som dette* – i det nedre området av de forhold som rammes av straffeloven § 192 som voldtekt til samleie – er det grunnlag for et lavere nivå på oppreisningserstatningen.” (min utheving)

Høyesterett tilkjente fornærmede kr 50 000 i erstatning. Som det vil fremgå av drøftelsen under, har denne avgjørelsen i liten grad virket klargjørende på nivået for oppreisningserstatning ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.

4.4.3.3 Praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning

4.4.3.3.1 Innledning

Det kan stilles spørsmål ved om avgjørelsen i Rt-2005-663 oppstiller en egen oppreisningsnorm for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Flertallet vurderte overgrepet til å ligge i nedre sjikt av hva som anses som voldtekt. Avgjørende er hva Høyesterett har lagt vekt på for å komme til denne konklusjonen.

Det springende punkt er hva Høyesterett legger i uttrykket ”i et tilfelle som dette”. For det første kan de spesielle forholdene i saken Høyesterett viser til. Fornærmede og skadevolder hadde relativt omfattende seksuell kontakt i forkant av voldtekten. Uttalelsene kan på den annen side forstås slik at den knytter seg til handlingen som sådan. Dette innebærer i så fall at voldtekt etter bokstav b generelt anses å være i nedre sjikt av hva som skal regnes som voldtekt.

Hvilket tolkningsresultat som legges til grunn har stor betydning for voldtekts ofre i bokstav b-saker. Jeg vil senere i dette kapitlet analysere avgjørelsen nærmere. Først finner jeg imidlertid grunn til å se nærmere på hvordan Kontoret for voldsoffererstatning forholder seg til det uklare rettskildebildet på området.

Uklarheten gjenspeiler seg i utmålingspraksis for voldtektssaker etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. I noen vedtak legger Kontoret til grunn at normen i Rt-2003-1580 også gjelder voldtekt etter bokstav b. Andre vedtak bygger på at Rt-2005-663 gir anvisning på erstatningsnivået.

Voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b utgjør ca. 33 % (29) av de totalt 89 innvilgelsene i praksisundersøkelsen. Av disse 29 sakene ble fornærmede i nesten halvparten av sakene (14) tilkjent kr 100 000 i oppreisningserstatning.²¹⁵ I ni av sakene (31 %) ble fornærmede tilkjent kr 50 000. I tillegg til de som fikk tilkjent kr 50 000 ble det i noen saker tilkjent under dette, mens det i andre tilfeller ble tilkjent oppreisningserstatning mellom kr 50 000 og kr 100 000. Samlet sett ble fornærmede tilkjent under kr 100 000 i oppreisningserstatning i halvparten av vedtakene.²¹⁶ Tilsvarende for bokstav a-voldtekter er ca. 16 % (9).²¹⁷

²¹⁵ Tilsvarende for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a er ca. 63 % (35).

²¹⁶ I den siste innvilgelsen etter bokstav b ble fornærmede tilkjent over kr 100 000 i oppreisning. Tilsvarende for bokstav a er ca. 21 % (12).

²¹⁷ Bokstav a-sakene gjelder med unntak av ett vedtak forsøk på voldtekt, ikke fullbyrdet voldtekt. I bokstav-b sakene gjelder samtlige vedtak under kr 100 000 fullbyrdet voldtekt.

For å nærmere belyse hvorfor så mange søkere får tilkjent under kr 100 000 ved bokstav b-voldtekt, vil jeg bruke en del plass på gjennomgangen av aktuelle vedtak. Jeg går først gjennom vedtakene hvor fornærmede er tilkjent kr 100 000 eller mer i oppreisning. Deretter ser jeg på saker hvor fornærmede er tilkjent under kr 100 000.

4.4.3.3.2 Vedtak hvor fornærmede tilkjennes kr 100 000 eller mer

I sakene der fornærmede tilkjennes kr 100 000 og Kontoret foretar en selvstendig vurdering av beløpets størrelse, legges det til grunn at normen i Rt-2003-1580 også gjelder for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Som eksempel vises det til en sak i praksisundersøkelsen hvor fornærmede ble oppsøkt på sin bopel av tre personer. De satt og snakket en stund, før det neste fornærmede husker er at hun våknet alene med smerter i nederste del av ryggen og i underlivet. Det heter i vedtaket:

”Ved utmåling legges det vekt på skadeomfanget, handlingens objektive grovhet og omstendighetene for øvrig. Kontoret for voldsoffererstatning legger til grunn at søker ble voldtatt og at hun våknet med blod på gulvet rundt seg og på kroppen. Høyesterett normerte i dom inntatt i Rt 2003 s 1580 oppreisning etter voldtekt til kr 100 000. Søker tilkjennes på denne bakgrunn kr 100 000 i oppreisning.”

I enkelte vedtak vurderes forholdet mellom Rt-2003-1580 og Rt-2005-663. Som eksempel viser jeg til en sak i materialet der det forelå domfellelse og fornærmede av retten ble tilkjent kr 50 000 i oppreisning. Kontoret fremhever at dom i den aktuelle saken ble avsagt før Høyesterett i 2003 hevet normen i voldtektssaker. Om forholdet mellom søknaden til avgjørelse ved Kontoret og Rt-2005-663 uttales:

”Det har i denne saken ikke vært forutgående seksuell/intim kontakt mellom søker og skadevolder. Det foreligger heller ikke holdepunkter for at søker har ønsket samleie med skadevolder. ... Søker har opplyst at hun ikke kan erindre noe før hun

våknet av at skadevolder lå oppå henne. Kontoret finner etter en konkret vurdering at oppreisning i denne saken passende kan settes til kr 100 000.”

I vedtaket legges det til grunn at det spesielle saksforholdet i Rt-2005-663 er bakgrunnen for at Høyesterett tilkjente kr 50 000 i oppreisning. Saken til avgjørelse hos Kontoret hadde ikke disse momentene. Det var derfor ingen grunn til å fravike normen i Rt-2003-1580.²¹⁸

I samme retning trekker også et vedtak hvor fornærmede ble tilkjent kr 120 000 i en voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Søknaden ble først avslått av Kontoret da anmeldelsesvilkåret ikke ble ansett oppfylt. Vedtaket ble påklaget og Erstatningsnemnda fant å kunne gjøre unntak. Nemnda fant også at det forelå klar sannsynlighetsovervekt for at fornærmede hadde vært utsatt for voldtekt. Saken ble sendt tilbake til Kontoret for utmåling av erstatning. Ved utmålingen trekkes Rt-2003-1589 og Rt-2003-1586 frem. Fornærmede var påført store skader i anus som følge av overgrepet, og hun måtte opereres for skadene. Skadeomfanget ble ansett som et særlig forhold som berettiget å fravike normen, og oppreisningen ble på bakgrunn av dette satt høyere enn normen på kr 100 000.

4.4.3.3.3 Vedtak hvor fornærmede tilkjennes under kr 100 000

Vedtakene jeg har gjennomgått så langt peker i retning av at Kontoret anser normen i Rt-2003-1580 som gjeldende også ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. I de vedtakene jeg nå skal gjennomgå gis det imidlertid anvisning på en annen norm som utgangspunkt for utmåling av oppreisningserstatning.

En del vedtak legger Rt-2005-663 til grunn for utmåling av oppreisningserstatning. Som eksempel vises det til en sak der fornærmede og skadevolder reiste sammen på nachspiel. De tok boblebad sammen og skadevolder gjorde tilnærmelser ovenfor fornærmede, men

²¹⁸ I de øvrige sakene der Kontoret setter beløpet til kr 100 000 er fornærmede tilkjent oppreisning i dom, og Kontoret foretar ingen selvstendig vurdering. Dette er tilfelle i ni saker.

disse ble avvist. Fornærmede og skadevolder la seg til å sove i samme seng. Fornærmede våknet av at skadevolder hadde samleie med henne. Hun dyttet ham bort. Skadevolder forsøkte å gjennomføre samleie med fornærmede på nytt, men ble dyttet bort igjen. Om utmåling av oppreisning uttaler Kontoret:

”Hva gjelder utmåling vises til at Høyesterett i Rt-2005-663-A har drøftet oppreisningsutmåling i en dom som gjaldt samleie med en sovende kvinne. Høyesterett kom til at forholdet var i det nedre område av de forhold som rammes av straffeloven § 192 som voldtekt til samleie, og Høyesterett kom videre til at dette ga grunnlag for et lavere nivå på oppreisningen og tilkjente kr 50 000. Kontoret for voldsoffererstatning følger dette og tilkjenner søkeren oppreisning med kr 50 000.”

Utmålingsdrøftelsen konsentreres rundt avgjørelsen fra 2005. Avgjørelsene fra 2003 berøres ikke i vedtaket. Det er videre grunn til å merke seg at de spesielle saksforholdene i Rt-2005-663 ikke kommenteres. I saken til avgjørelse hos Kontoret var det ikke seksuell kontakt mellom partene i forkant av voldtekten. Saksforholdet fremstår som ganske ulikt Rt-2005-663, med unntak av at det dreier seg om voldtekt av sovende kvinne, og at overgrepet var av kort varighet.

Tilsvarende utgangspunkt finnes også i et annet vedtak i praksisundersøkelsen. Heller ikke i dette vedtaket trekkes avgjørelsen i Rt-2003-1580 frem i vurderingen av oppreisningserstatningen. Kontoret uttaler:

”Søkeren ble utsatt for voldtekt og Kontoret for voldsoffererstatning finner grunnlag for å tilkjenne oppreisning. Hva gjelder utmåling vises til Høyesteretts dom [Rt-2005-663]. Her ble en kvinne tilkjent oppreisning med kr 50 000 etter å ha blitt seksuelt misbrukt mens hun sov. Kontoret for voldsoffererstatning følger dette og tilkjenner søkeren kr 50 000.”

Fornærmede hadde avvist skadevolder tidligere på kvelden da han spurte om fornærmede ønsket å ha samleie med ham. Da fornærmede våknet ble ”noe” trukket ut av hennes vagina. Det legges til grunn i vedtaket at det dreier seg om fullbyrdet voldtekt.

Til slutt vil jeg trekke frem ytterligere et sitat fra ett vedtak i materialet. I utmålingen vises det til Rt-2003-663 og Kontoret legger vekt på at ”[f]orholdene for søker er lik som i den nevnte sak. Oppreisningserstatning settes derfor til kr 50 000”.

Gjennomgangen indikerer at Kontoret for voldsoffererstatning legger til grunn at voldtekt der fornærmede sover følger erstatningsbeløpet i Rt-2005-663. Uttalelsen i avsnittet ovenfor er beskrivende for hvordan Kontoret vurderer disse sakene. Det er ikke frivillig seksuell kontakt i forkant av voldtekten som gjør saksforholdene like. Fellestrekket mellom sakene ved Kontoret og Rt-2003-663, er at det dreier seg om voldtekt av sovende kvinner.²¹⁹

Ser man nærmere på vedtakene hvor fornærmede er tilkjent oppreisningsbeløp mellom kr 50 000 og kr 100 000, følger disse samme innfallsvinkel. Dette gjelder tre vedtak. Det ene vedtaket bygger på oppreisning tilkjent ved dom. Kontoret foretar her ingen selvstendig vurdering av erstatningens størrelse.²²⁰ De to øvrige vedtakene baserer seg på selvstendige vurderinger av Kontoret.

I den ene saken var fornærmede og skadevolder på samme nachspiel. Fornærmede var meget beruset og kastet opp. Da hun våknet påfølgende morgen lå skadevolder i sengen hennes. Fornærmede husket ikke noe av hva som hadde foregått den aktuelle natten. Skadevolder bekreftet at de har hatt samleie. I utmålingsvurderingen uttaler Kontoret:

²¹⁹ Denne innfallsvinkelen gjør seg gjeldende i ytterligere to saker. Fornærmede var i disse sakene tilkjent oppreisning med kr 50 000 av retten. Denne utmålingen legges til grunn.

²²⁰ Fornærmede var tilkjent kr 90 000 i oppreisning av retten.

”I Rt. 2003 side 1586, kommer Høyesterett til at oppreisning til voldtektsofre bør normeres, og at normen passende kan settes til kr 100 000. Høyesterett har imidlertid i Rt. 2005 side 663 drøftet oppreisningsutmåling i en dom som gjaldt samleie med en sovende kvinne. Høyesterett kom til at forholdet var i det nedre området av de forhold som rammes av straffeloven § 192 som voldtekt til samleie, og Høyesterett kom videre til at dette gav grunnlag for et lavere nivå på erstatningen. Høyesterett satte oppreisningen til kr 50 000. I nærværende sak kan søker ikke huske noe fra et lengre tidsrom som følge av alkoholrus. Det er videre ikke noe som tyder på at påstått skadevolder brakte søker i hjelpeløs tilstand med den hensikt å gjennomføre overgrepet. Kontoret for voldsoffererstatning finner at det er grunnlag for å fravike Høyesteretts norm. Foreliggende sak skiller seg fra saken i Rt. 2005 side 663 ved at det ikke var frivillig seksuell omgang i forkant av voldtekten. Kontoret for voldsoffererstatning finner at forholdet i foreliggende sak er alvorligere enn i Rt. 2005 side 663. Etter en konkret vurdering tilkjennes søker oppreisning med kr 75 000.”

Det fremstår etter min mening som uklart hvilken dom normen det vises til i vedtaket peker tilbake på. Det uttales kun at Kontoret finner grunn til å fravike normen. På den ene side kan vedtaket forstås dit hen at normen det siktes til er beløpet fastsatt i avgjørelsen fra 2003. Avgjørelsen fra 2005 må i så fall anses som et særlig tilfelle som gir grunnlag for å sette ned erstatningen. Da saksforholdet i det aktuelle vedtaket anses mer alvorlig enn saksforholdet i 2005-dommen, er det ikke grunn til å sette erstatningen like langt ned. Erstatningen settes derfor til kr 75 000. Jeg heller imidlertid mot å forstå vedtaket dit hen at Kontoret legger til grunn normen på kr 50 000. Det slås fast i første del av vurderingen at det finnes en norm for voldtekter generelt. Når Høyesterett så tok stilling til oppreisningsbeløpet ved voldtekt av sovende personer ble det etablert en egen norm, en ”undernorm”, for disse tilfellene. Det vises til at slike forhold ligger i nedre sjikt av hva som rammes av voldtekt til samleie. Utgangspunktet for vurderingen synes da å være normen i 2005-dommen. Da Kontoret bedømmer den aktuelle voldtekten som alvorligere

enn overgrepet i dommen fra 2005, gir dette grunnlag for å fravike normen og øke oppreisningsbeløpet til kr 75 000.

I det andre vedtaket fremgår det tydeligere hvilken norm Kontoret mener skal legges til grunn. Kontoret uttaler:

”Ved utmålingen tar Kontoret for voldsoffererstatning *utgangspunkt* i Høyesteretts dom 24. mai 2005. I denne saken tilkjente Høyesterett kr 50 000 i oppreisning til en kvinne som var blitt voldtatt mens hun sov.” (min utheving)

Også her ble det i vurderingen lagt vekt på at fornærmede og skadevolder ikke hadde hatt frivillig seksuell omgang i forkant av voldtekten. I tillegg legges det vekt på at fornærmede fryktet hun var blitt smittet av HIV som følge av voldtekten. Oppreisningen ble satt til kr 65 000.

Ved å uttrykkelig betegne dommen fra 2005 som ”utgangspunktet”, synes det klart at Kontoret i denne saken mener det foreligger en egen norm for bokstav b-voldtekter. Oppreisningsbeløpet bygger ikke på en vurdering av om særlige grunner foreligger, slik det etter Høyesteretts uttalelser i 2003-dommen kreves for å fravike normen ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a.

4.4.3.3.4 Oppsummering og egne betraktninger

Gjennomgangen gir etter mitt syn grunnlag for å konkludere med at det ved Kontoret for voldsoffererstatning opereres med to normer i voldtektssaker som rammes av straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Kontoret har ved den konkrete, skjønsmessige erstatningsfastsettelsen anledning til å ta hensyn til individuelle forhold, og på dette grunnlag tilpasse erstatningsbeløpet. Slik jeg ser det er det imidlertid uheldig når det legges *ulikt utgangspunkt* til grunn for vurderingene. Gjennomgangen tyder på at det er dette som medfører at fornærmede tilkjennes ulikt erstatningsbeløp, ikke den konkrete, skjønsmessige vurderingen i saken.

Ulikt utgangspunkt kunne vært akseptert dersom dette var begrunnet i ulikheter mellom sakene, som for eksempel at en kategori overgrep blir ansett som mindre eller mer alvorlig enn andre, eller at skadevirkningene er spesielt store eller særlig beskjedne for fornærmede. Etter min oppfatning er det imidlertid ikke så klare forskjeller mellom vedtakene hvor det tilkjennes kr 100 000 og kr 50 000 at det lar seg forsvare å benytte ulike utgangspunkt. Dette er heller ikke påberopt i vedtakene.

Det er i og for seg forståelig at praksisen ved Kontoret spriker. Også i rettspraksis utmåles ulike erstatningsbeløp. Det må imidlertid stilles strengere krav til ensartet praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning enn i domstolen, da Kontoret er et forvaltningsorgan. Ulovfestede regler i forvaltningsretten oppstiller krav til forvaltningsorganers behandling av saker, samt til avgjørelsers innhold. En slik ulovfestet regel er likhetsprinsippet.

I korthet medfører prinsippet at like tilfeller skal behandles likt. Prinsippet setter grenser for forvaltningens skjønnsutøvelse og sikrer en ensartet praksis. Likhetsprinsippet er imidlertid ikke til hinder for at forvaltningsorganer endrer praksis underveis. Avgjørende er da som Frihagen (2003) uttaler på side 88:

”Hvis et avvik fra den praksis som ellers følges, skyldes en *bevisst* omlegging av denne, vil likhetsprinsippet ikke komme til anvendelse. Forvaltningen kan godt foreta kursomlegging, det er den tilsynelatende *tilfeldige vingling* som er forbudt.”
(min utheving)

Dersom det hadde vært slik at Kontoret i en periode tok utgangspunkt i en norm for deretter å endre praksis til å følge en annen norm, måtte praktiseringen av de ulike grunnlagene kunne godtas. Dette er imidlertid ikke tilfellet. Vedtakene hvor Kontoret har foretatt en selvstendig vurdering av oppreisningsbeløpets størrelse og fornærmede er tilkjent kr 100 000, er avsagt i perioden mellom 1.3.05 til 13.3.06. Hvor fornærmede er tilkjent under 100 000 er vedtakene fattet i perioden fra 17.7.05 til 27.3.06. Vedtakene er altså avsagt i

samme tidsrom. At praksis varierer må etter min oppfatning anses som utslag av at det ved Kontoret ikke er tatt klart standpunkt til hvilket nivå som skal legges til grunn ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.²²¹ Dette medfører at det blir tilfeldigheter som avgjør hvilken norm som danner utgangspunkt for vurderingen, med den følge at søkere tilkjennes ulike oppreisningsbeløp til tross for at overgrepene er noenlunde like. Variasjonen medfører i realiteten at fornærmede ikke er sikret lik rett til erstatning.

Det bør være relativt enkelt å utarbeide retningslinjer for utmålingen slik at praksis ved Kontoret blir ensartet. At en del vedtak bygger på domfellelse hvor fornærmede er tilkjent under kr 100 000 i oppreisning byr på en utfordring, men skaper ikke uoverkommelige hindringer. Som nevnt tidligere er ikke Kontoret bundet av rettens fastsettelse av erstatningsbeløpet. At Kontoret stiller seg fritt til denne fremgår også av praksisundersøkelsen. Rett nok vil rettens fastsettelse være et tungtveiende moment, men dette må veies mot betydningen av at fornærmede i voldtektssaker sikres lik rett til erstatning.

I gjennomgangen ovenfor har jeg redegjort for hvordan avgjørelsene fra Høyesterett vedrørende voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b er forstått ved Kontoret for voldsoffererstatning. Som jeg her har dokumentert fremstår rettstilstanden på området som uklar. I det følgende gir jeg en nærmere redegjørelse for hvordan jeg selv mener avgjørelsen i Rt-2005-663 må forstås.

Ved vurderingen av hvilken norm som skal legges til grunn ved voldtekter etter bokstav b, synes stridens kjerne som nevnt å være hvordan man skal forstå uttrykket ”i et tilfelle som dette” i Rt-2005-663. Legges det til grunn at det er det spesielle faktum i dommen som er bakgrunnen for å sette erstatningen til kr 50 000, må det antas at voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b følger normen for voldtekt etter bokstav a. Utgangspunktet for

²²¹ Av Årsrapport (2006) fremgår det på side 16 at et internt presedenssystem er under oppbygging. Mitt inntrykk fra hospiteringen ved Kontoret er at et slikt system per juli 2007 ikke er på plass, i alle fall ikke hva gjelder utmåling i voldtektssaker.

erstatningsutmålingen vil da være kr 100 000. Fornærmedes og skadevolders relativt omfattende seksuelle kontakt i forkant av voldtekt er ved en slik tolkning å anse som et særlig forhold som gir grunnlag for å fravike normen. Legges det derimot til grunn at voldtekter etter bokstav b generelt anses å være i nedre sjikt, vil utgangspunktet for vurderingen være oppreisning på kr 50 000.

Det finnes etter mitt syn momenter som trekker i ulik retning. Som nevnt kan avgjørelsen tolkes dit hen at normen for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b følger normen på kr 100 000 ved voldtekt etter bokstav a. I denne retning peker for det første det faktum at flertallet starter med å behandle Rt-2003-1580, og uttaler at det skal særlige grunner til for å fravike en slik norm. At førstvoterende tar utgangspunkt i 2003-normen kan tyde på at Høyesterett mener denne skal anvendelse også ved bokstav b-voldtekter. Det er da saksforholdet som anses å være ”i tilfeller som dette”. Høyesterett må ved avgjørelsen anses å fravike normen fordi det foreligger et særlig tilfelle. Avgjørelsen vil med en slik forståelse ikke medføre at det for voldtekt etter bokstav b generelt er fastslått et lavere erstatningsbeløp enn for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a.

For en slik tolkning taler også formålet med lovendringen i 2000. Fornærmedes erstatningsrettslige stilling ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b vil bli betraktelig styrket dersom denne tolkningen legges til grunn, og hensynene lovendringen bygger på få større gjennomslagskraft. Et tredje moment som trekker i retning av at Høyesterett anser saksforholdet som avgjørende, er en senere avgjørelse hvor fornærmede i en sak om grov uaktsom voldtekt ble tilkjent kr 60 000 i oppreisning.²²² Det er i tråd med erstatningspraksis generelt at det tilkjennes et høyere oppreisningsbeløp ved en forsettlig overtredelse enn hvor overtredelsen er grovt uaktsom.

Rt-2005-663 kan på den annen side forstås slik at Høyesterett mener bokstav b-voldtekter generelt gir grunn til lavere oppreisning. Det er flere momenter som trekker i retning av at

²²² Rt-2006-961.

Høyesterett legger til grunn en egen norm for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Førstvoterendes fokus på lovgivers bruk av ordet ”kan” i forbindelse med alvorlighetsgrad tyder på dette. Høyesterett underbygger i stor grad sin tolkning i Rt-2005-663 med signaler lovgiver ga ved lovendringen i 2000. Disse signalene peker etter mitt syn ikke entydig i retning av at bokstav b-voldtektene generelt skal anses mindre alvorlig enn voldtekt etter bokstav a. I vurderingen av slike voldtekter poengter departementet at disse *i noen tilfeller kan* være i nedre sjikt, men de må ikke nødvendigvis være det.²²³ Høyesteretts argumentasjon på dette punktet bygger tilsynelatende på tidligere praksis om alvorlighetsgraden av bokstav b-voldtekter.²²⁴ Det kan ikke ses bort fra at denne har vært styrende for erstatningsvurderingen.

Videre er det ved tolkningen grunn til å peke på Høyesteretts begrepsbruk i Rt-2005-663. I vurderingen uttaler førstvoterende:

”[I] et tilfelle som dette – i det nedre område av de forhold som rammes av straffeloven § 192 som voldtekt til samleie - er det grunnlag for et lavere *nivå* på oppreisningserstatningen.” (min utheving)

Bruken av begrepet ”nivå” peker etter min mening i retning av at avgjørelsen retter seg mot en større gruppe enn kun de voldtekter som har et saksforhold som ligner på det Høyesterett her tok stilling til.

Som et tredje argument fremheves at separate normer for voldtekt etter bokstav a og bokstav b vil være i tråd med det ulike straffnivået for disse overgrenene.²²⁵ Videre vil jeg peke på at dommen i Rt-2005-663 ble avsagt under dissens. Dissensen kan anføres som et argument mot at det kun er det spesielle saksforholdet som skal anses som ”et tilfelle som

²²³ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) side 17 og 41.

²²⁴ Se redegjørelsen for Rt-2002-1288.

²²⁵ Ertzeid (2006) side 366. Gjennomgang av voldtektssaker i Høyesterett fra 2002 til første halvdel av 2006 viser at voldtekt etter bokstav b straffes betraktelig lavere enn voldtekt etter bokstav a.

dette”. Dissensen gjaldt riktignok straffutmålingen, men den rettet seg nettopp mot vektlegging av seksuell aktivitet i forkant av voldtekten, slik førstvoterende i så stor grad gjorde. Dersom førstvoterendes uttalelser om den seksuelle aktiviteten også knytter seg til utmåling av et lavere oppreisningsbeløp, ville det vært naturlig at dissensen omfattet også oppreisningsspørsmålet. Det gjorde den imidlertid ikke.

Til slutt skal det påpekes at dommen i Rt-2006-961 om grov uaktsom voldtekt som ble fremhevet til inntekt for at normen på kr 100 000 også gjelder ved voldtekt etter bokstav b, gjaldt voldtekt subsumert under straffeloven § 192 første ledd bokstav a. Dersom det først legges til grunn at bokstav b-voldtekter som hovedregel skal straffes lavere og gi mindre i erstatning enn bokstav a-voldtekter, vil argumentet om forsettlige versus uaktsomme overtredelser miste mye av sin kraft. Forskjeller i oppreisningsnivået mellom forsettlig og grov uaktsom voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a vil da ikke være utslagsgivende for nivået på oppreisning ved forsettlig voldtekt etter bokstav b.

Samlet sett taler dette etter min mening for at Høyesterett ved bruk av uttrykket ”i et tilfelle som dette” mener at det skal opereres med en egen erstatningsnorm på kr 50 000 ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.²²⁶

Uansett utfall av vurderingen må Kontoret for voldsoffererstatning ta standpunkt til hvilken norm som skal legges til grunn ved utmåling av oppreisningserstatning etter den statlige erstatningsordningen. Personlig heller jeg i retning av at normen på kr 100 000 bør legges til grunn også ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. En norm på kr 100 000 vil etter min mening kunne være med på å realisere formålet bak lovendringen

²²⁶ Legger man først til grunn at oppreisningsbeløpet er lavere ved bokstav b-voldtekter, stiller jeg meg noe undrende til at slike overgrep av Høyesterett nokså konsekvent blir avfeid som mindre alvorlige enn voldtekt etter bokstav a. Det kan synes som om domstolen i noen grad undergraver lovgivers forsøk på å øke straffverdigheten av voldtekt der fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen ved slike uttalelser om alvorlighetsgrad og et relativt markant avvik fra normen i forhold til voldtekt etter bokstav a. Slik også Vollan (1991) side 60.

gjort gjeldende for voldtekt der fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen i større grad enn en lavere norm. Det vil signalisere økt straffverdighet ovenfor samfunnet. Like viktig er signalverdien oppreisningsbeløpet har ovenfor kvinner som har opplevd voldtekt. Disse kvinnene er utsatt for en av de mest alvorlige integritetskrenkelser vi har i vårt samfunn, og erstatning er ofte den eneste måten krenkelsen kan kompenseres på i praksis. Ved å tilkjenne erstatning i tråd med den norm som tilkjennes i det som litt blundt kan kalles ”vanlige voldtekter”, tilkjenner samfunnet at overgrepet er av en meget alvorlig og grovt krenkende karakter. I Innst.O. nr. 46 (2000-2001) side 6 uttaler justiskomiteen at selv om det statlige oppreisningsnivået bør ligge på omtrent samme nivå som etter de ordinære erstatningsregler, er det ikke noe i veien for at nivået for oppreisning heves i ordningen for voldsoffererstatning. Kontoret for voldsoffererstatning har med dette en stor mulighet til å styrke stillingen til kvinner utsatt for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Denne bør Kontoret etter mitt syn benytte.²²⁷

4.4.4 Seksuell omgang ved vold og trusler

Gjennomgangen av praksis for oppreisningserstatning har så langt knyttet seg til voldtekt til samleie. Dommer som gir anvisning på dagens normer gjelder på tilsvarende vis voldtekt til samleie. Det er i disse ikke klart uttalt om normeringen får anvendelse også der voldtekten består i seksuell omgang. Høyesterett har heller ikke i andre avgjørelser fastslått oppreisningsnivået der overgrepet ikke består i voldtekt til samleie.

I undersøkelsen var det 13 saker etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a som ikke gjaldt samleie. Kun fire av de totalt 85 saker hvor overgrepet besto i voldtekt etter bokstav a, gjaldt seksuell omgang alene. Av disse ble tre innvilget. Fornærmede ble tilkjent kr

²²⁷ Jeg går av plassmessige årsaker ikke inn på konsekvenser for vedtak der fornærmede er tilkjent kr 50 000 dersom det konkluderes med at normen Rt-2005-663 ikke er senket til kr 50 000 ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.

100 000 i to av sakene og kr 50 000 i den siste. I sistnevnte vedtak er utmålingen i tråd med den erstatning som ble tilkjent ved dom.²²⁸

I begge vedtakene hvor fornærmede tilkjennes kr 100 000 tar Kontoret utgangspunkt i normen fra Rt-2003-1580. Det kommenteres ikke eksplisitt i vedtakene at overgrepene det er søkt erstatning for, er relativt forskjellige fra overgrepene i dommene hvor normen ble fastsatt. I den ene saken besto voldtekten i at skadevolder hadde holdt fornærmede fast og ført finger/fingre inn i hennes vagina. Overgrepet var av relativt kort varighet. I lys av praksis fra Erstatningsnemnda for voldsofre finner kontoret ingen grunn til å fravike normen på kr 100 000. Også i den andre saken legges normen til grunn, og det anses ikke å være grunnlag for å fravike denne. Søker var en eldre kvinne som ikke hadde store muligheter til å forsvare seg ovenfor skadevolder. Det vektlegges at det ikke er gjennomført samleie, men fremholdes at skadevolder har ”holdt på” i ganske lang tid. Overgrepet er beskrevet som at skadevolder ”banket” penis flere ganger mot fornærmedes vagina. Slik jeg forstår vedtaket er det tilkjent erstatning for fullbyrdet seksuell omgang, ikke forsøk på voldtekt til samleie.

Vedtakene indikerer at Kontoret for voldsoffererstatning legger til grunn at normen i Rt-2003-1580 kommer til anvendelse også hvor voldtekten består i seksuell omgang. Materialet er imidlertid meget lite, slik at det er vanskelig å trekke generelle slutninger.

4.4.5 Seksuell omgang der fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen

Av vedtakene i praksisundersøkelsen hvor voldtekten besto i seksuell omgang (13), gjaldt syv av sakene voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.²²⁹ Av disse ble seks

²²⁸ Også i det ene vedtaket hvor fornærmede tilkjennes kr 100 000 i oppreisning er hun tilkjent dette i dom. Kontoret tar likevel stilling til utmålingen.

²²⁹ Dette utgjorde ca. 15 % (7) av de 47 sakene hvor voldtekten gjaldt straffeloven § 192 første ledd bokstav b.

saker innvilget. I innvilgelsesvedtakene ble fornærmede i fire saker tilkjent kr 50 000, i de resterende to under kr 50 000 i oppreisning.

I vurderingen benytter Kontoret Rt-2005-663 som moment ved fastsettelse av erstatningen. Som eksempel vises til et vedtak hvor det fremgår:

”Vedrørende oppreisningsnivået vises til rettspraksis i saker som gjelder overtredelse av straffeloven § 192 (1) b. Se bl.a. Rt-2005-663, hvor oppreisning ble tilkjent med kr 50 000.”

Fornærmede var i denne saken tilkjent kr 15 000 oppreisning ved dom. Kontoret økte erstatningen etter en selvstendig vurdering. Uttalelsen i vedtaket gir Rt-2005-663 anvendelse også i overgrep av annen karakter enn hva som var tilfellet i dommen. I saken til avgjørelse ved Kontoret for voldsoffererstatning våknet fornærmede av at skadevolder hadde finger/fingre i hennes vagina. Hun våknet raskt og fikk avsluttet overgrepet.²³⁰

I et annet vedtak er det gitt en mer konkret begrunnelse for å fravike rettens erstatningsfastsettelse. Fornærmede ble tilkjent kr 30 000 i oppreisning av retten. Den seksuelle omgangen besto i at skadevolder gjorde samleiebevegelser med sine fingre i fornærmedes vagina. Oppreisningen ble satt til kr 50 000 av Kontoret. Som begrunnelse angis:

”Kontoret har ved utmåling lagt vekt på de skadevirkninger dette har medført for søker, at handlingen fant sted i søkers eget hjem og at handlingen ble utført av en

²³⁰ Slik også i to øvrige saker. I den første saken var fornærmede tilkjent kr 30 000 i oppreisning. Skadevolder var domfelt for grov uaktsom seksuell omgang, jf. straffeloven § 192 første ledd bokstav b, jf. fjerde ledd. Overgrepet besto i at skadevolder gned sitt halvt erigerte kjønnsorgan mot fornærmedes lår og forsøkte å få penis inn i fornærmedes munn. I den andre saken ble fornærmede tilkjent kr 50 000 etter en selvstendig vurdering. Overgrepet besto i at skadevolder hadde sine fingre i fornærmedes skjede.

person søker hadde et nært vennskapsforhold til. Kontoret har videre sett hen til Høyesteretts avgjørelse i Rt. 2005 side 663.”

Kontoret viser videre til uttalelsene fra Høyesterett om at voldtekten ligger i det nedre sjikt av forhold som rammes som voldtekt til samleie. Betydningen av dette for en sak om seksuell omgang fremgår ikke av vedtaket. Det er imidlertid grunn til å anta at Kontoret sikter til at overgrepene anses relativt like i alvorlighetsgrad.

I to vedtak som gjelder seksuell omgang har Kontoret valgt å opprettholde rettens erstatningsfastsettelse til tross for at denne var under kr 50 000. I den ene saken ble fornærmede tilkjent kr 30 000 i erstatning. Skadevolder hadde i dette tilfellet hatt sine fingre i fornærmedes vagina. Den andre saken gjaldt slikking av fornærmedes vagina. Fornærmede var i denne saken tilkjent kr 15 000 i oppreisning av retten.²³¹ Utmålingene ble ikke vurdert på selvstendig grunnlag. Rettens fastsettelse ble lagt til grunn med henvisning til at denne er et tungtveiende moment.

Det reises ikke som et tema i vedtakene om det må anses problematisk at en dom som gjelder samleie legges til grunn også i tilfeller som gjelder seksuell omgang. Dette burde muligens vært gjort sett hen til at voldtekt til samleie i de fleste tilfeller anses å være et grovere overgrep enn voldtekt som består i seksuell omgang. Som tidligere nevnt anses imidlertid saksforholdet i dommen å være i ”nedre sjikt” av hva som regnes som voldtekt til samleie. Dersom det er den lavere alvorlighetsgrad som begrunner bruk av normen på kr 50 000 også for voldtekt til seksuell omgang, bør dette tydeliggjøres i vedtakene.

²³¹ Domfellelsen gjaldt overtredelse av straffeloven § 193 første ledd, første straffalternativ før lovendringen i 2000.

4.4.6 Forsøk

De fleste sakene i praksisundersøkelsen gjaldt fullbyrdet voldtekt. Av de 89 vedtakene som ble innvilget var det kun åtte vedtak som gjaldt forsøk på voldtekt.²³² Alle sakene gjaldt overtredelse av straffeloven § 192 første ledd bokstav a. Fornærmede ble tilkjent oppreisningsbeløp under kr 100 000 i samtlige vedtak. Fordelingen var som følger: I fire saker ble fornærmede tilkjent kr 50 000, i tre saker under kr 50 000 og i en sak mellom kr 50 000 og kr 100 000.²³³ I fem av sakene var fornærmede tilkjent erstatning av retten. Kontoret la i samtlige saker rettens erstatningsutmåling til grunn direkte.²³⁴

I de øvrige tre sakene foretok Kontoret en selvstendig vurdering av oppreisningens størrelse. Fornærmede ble tilkjent kr 50 000 i to av sakene og kr 40 000 i den siste. I vedtakene hvor fornærmede er tilkjent kr 50 000 tas det utgangspunkt i praksis for voldtektsforsøk i Erstatningsnemnda. Vedtakene trekker frem ulik praksis, men nemnda tilkjente i begge tilfellene kr 75 000 i oppreisning. I vedtaket hvor fornærmede er tilkjent kr 40 000 er imidlertid utgangspunktet tatt i et vedtak fra Erstatningsnemnda hvor søker ble tilkjent kr 25 000 i oppreisning. Dette vedtaket gjaldt ikke voldtektsforsøk, men overfall i eget hjem om natten. Fornærmede ble ved overfallet påført fysisk skade ved slag og spark.

Gjennomgangen over viser at også her varierer oppreisningen fornærmede tilkjennes som følge av utgangspunktet for vurderingen. Hvor sammenligningssummen ligger under det beløp fornærmede tilkjennes og erstatningen derfor settes opp, tilkjennes fornærmede ofte lavere oppreisning enn dersom utgangspunktet er omvendt. Det vises for øvrig til diskusjonen under punkt 4.4.3.3.

²³² I materialet totalt gjaldt ca. 7 % (11) av sakene forsøk på voldtekt. De øvrige tre ble avslått.

²³³ Det var imidlertid i praksisundersøkelsen også noen saker hvor voldtekten var delvis fullbyrdet. I disse sakene var deler av overgrepet fullbyrdet, mens andre deler fortsatt var på forsøksstadiet. I disse sakene, fem av innvilgelsene, ble fornærmede i fire saker tilkjent kr 100 000 og i en sak over kr 100 000.

²³⁴ Beløpene var henholdsvis kr 25 000, kr 40 000, kr 50 000, kr 50 000 og kr 80 000.

Fra å behandle de ulike formene for erstatning som utmåles i voldtektssaker, går jeg nå over til å se på øvrige regler som gjelder generelt for utmåling av voldsoffererstatning. Først behandles reglene om fradrag, før jeg deretter ser nærmere på betydningen av skadelidtes medvirkning. Til slutt vil jeg knytte noen kommentarer til voldsoffererstatningsordningens beløpsmessige grenser.

4.5 Fradrag

Erstatningsordningens subsidiære karakter medfører at øvrige ytelser og stønader skadelidte mottar til dekning av tap som også omfattes av voldsoffererstatningsordningen, vil gå til fradrag i erstatningen. Den statlige voldsoffererstatningsordningen skal kompensere tap som ikke dekkes etter ordinære ordninger. Både voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften har derfor regler om fradrag. Disse står i henholdsvis § 9 og § 6 nr 3. Fradragsreglene i loven og forskriften er innholdsmessig like og det foretas derfor en felles gjennomgang av disse.

Fradragsreglene gir anvisning på at det skal gjøres ”fullt fradrag” for en rekke ytelser og stønader. Dette gjelder ytelser gitt som substitutt for lønn, trygdeutbetalinger og utbetalinger fra arbeidsgiver, samt forsikringsutbetalinger uavhengig av om disse kommer fra egne forsikringer eller fra skadevolders forsikringsselskap.

Erstatning skadelidte allerede har mottatt direkte fra skadevolder går også til fradrag. Dette fremgår av forskriften, men ikke av loven. At dette også følger av loven må imidlertid være klart. Som illustrasjon vises det til en sak jeg allerede har berørt i en annen sammenheng. Kontoret tilkjente fornærmede kr 150 000 i erstatning. Det ble lagt vekt på at fornærmede hadde vært utsatt for vold i samboerforhold over flere år, og at skadevolder var domfelt for to uaktsomme voldtekter mot søker. Fornærmede hadde imidlertid mottatt kr 150 000 fra skadevolder på et tidligere tidspunkt, blant annet som kompensasjon for å trekke tilbake anmeldelsen mot ham. Det var mellom partene ikke avtalt at denne kompensasjonen skulle

anses som oppreisning. Dette ble likevel lagt til grunn i straffedommen, og Kontoret følger opp dette. Om vurderingen uttales:

”Retten har lagt vekt på at skadevolder på det tidspunktet erstatningen ble betalt var klar over at saken uansett ville bli ført for retten, og at søkers tilbaketrekking av anmeldelsen i den sammenheng ikke kan være verd et vederlag på kr 150 000. Kontoret legger til grunn at beløpet må oppfattes som erstatning for oppreisning.”

Etter dette gikk hele beløpet fornærmede hadde mottatt fra skadevolder til fradrag i oppreisningserstatningen.²³⁵

I ytterligere en sak ble det gjort fradrag i erstatningen. I dette tilfellet var fornærmede tilkjent forskudd på oppreisningserstatning med kr 80 000. Det ble gjort fradrag for dette beløpet da den senere oppreisningserstatningen ble utbetalt.

Reglene om fradrag i voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften favner videre enn den alminnelige regelen om fradrag i skadeserstatningsloven § 3-1 tredje ledd. Etter voldsoffererstatningsloven skal det gjøres fullt fradrag for alle poster, det sondres ikke mellom postene. Etter skadeserstatningsloven er det imidlertid kun substitutt for lønn, trygdeytelser, pensjoner og forsikringsytelser hvor skadevolder har betalt premien det *skal* gjøres fullt fradrag for. Hva gjelder andre forsikringsytelser og annen økonomisk kompensasjon åpner skadeserstatningsloven § 3-1 tredje for at domstolen kan se bort fra slike utbetalinger ved vurderingen av hva som skal gå i fradrag.²³⁶

²³⁵ Fornærmede ble imidlertid tilkjent erstatning for lidt inntektstap av Kontoret. Søknad om erstatning for tap i fremtidig erverv ble avslått.

²³⁶ Erstatning etter voldsoffererstatningsordningen lempes imidlertid ikke etter skadeserstatningsloven §§ 1-1, 1-3 og 5-2 slik tilfellet er når fornærmede tilkjennes erstatning fra skadevolder etter skadeserstatningsloven, jf. Høringsnotat (2005) punkt 3.1.2, 3.2.1 og 3.4.2. Det samme fremgår av Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 29.

Praksis etter forskriften fra Erstatningsnemnda trekker i retning av at erstatning fra skadevolder går i fradrag dersom denne er utbetalt eller det er klart at den vil bli utbetalt. Det er ikke tilstrekkelig at skadevolder er idømt erstatningsansvar av domstolen eller at skadevolder vedtar kravet.²³⁷ Dette må ses i sammenheng med den særstilling voldsofre er tilstått ved den statlige erstatningsordningen. Lovgiver ønsket å sikre voldsofre erstatning. Det ville ikke harmonere godt med dette om risikoen for skadevolders betalingsvilje- og evne ble plassert hos skadelidte. Det samme må derfor antas å gjelde også etter loven.

Regelen om fullt fradrag for egne forsikringsytelser fremstår etter mitt syn som en noe uheldig regel. Skadelidte er gjennom voldsoffererstatningsloven gitt rettskrav på erstatning, og det synes derfor lite rimelig at staten benytter skadelidtes egen innsats til å redusere erstatningsutbetalingen. Grunnen til at en slik løsning er valgt er kun kortfattet kommentert i forarbeidene, hvor det vises til at det er behov for dette da staten ikke er skadevolder.²³⁸ At staten utbetaler en lavere erstatning der skadelidte har tegnet forsikring, medfører imidlertid også at beløpet det eventuelt skal søkes regress for hos skadevolder blir mindre. Slik kommer skadelidtes forsikringer ikke bare staten, men også skadevolder, til gode. Dette kan synes urimelig. Det er også påfallende at skadelidte som ikke har tegnet forsikring vil oppnå en større utbetaling fra staten og dermed en større økonomisk gevinst av den statlige voldsoffererstatningsordningen enn skadelidte som må dekke deler av erstatningen selv gjennom egne forsikringer.

I begrepet fullt fradrag ligger at ytelsene skal gå til fradrag krone for krone.²³⁹ Fradrag kan videre gjøres i alle erstatningsformene²⁴⁰ og gjøres i erstatningen som helhet, ikke bare i motsvarende post.²⁴¹ Ytelser skadelidte mottar fra en uføreforsikring kan for eksempel gå

²³⁷ Schönning (1991) side 129.

²³⁸ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 45.

²³⁹ Lødrup (2005) side 252 følgende og Nygaard (2007) side 32.

²⁴⁰ Lødrup (2005) side 352 følgende og 381, Nygaard (2007) side 31 følgende.

²⁴¹ Schönning (1991) side 128. Uttalelsene gjelder praksis etter forskriften, men det samme må antas å gjelde også etter voldsoffererstatningsloven.

til fradrag i posten for lidt tap istedenfor posten for tap i fremtidig erverv. Det er imidlertid kun økonomiske utbetalinger som går til fradrag i voldsoffererstatningen. Besparelser eller andre fordeler går som hovedregel ikke til fradrag.²⁴²

Dersom skadelidte får utbetalt voldsoffererstatning for tap som senere blir dekket over andre ordninger, kan den utbetalte erstatning kreves tilbakebetalt. Om dette finnes det regler i voldsoffererstatningsloven § 16 første ledd siste punktum.²⁴³ En sak i praksisundersøkelsen berørte denne problemstillingen. Fornærmede hadde fått utbetalt kr 12 075 av fylkesmannen i forskudd til spesialisterklæring. Da fornærmede ble tilkjent ytterligere erstatning fra Kontoret, ble den tidligere utbetalingen motregnet i erstatningen hun ble tilkjent.

4.6 Skadelidtes medvirkning

4.6.1 Innledning

En hovedtanke i erstatningsretten er at skadelidte skal få kompensert tap vedkommende uforskyldt blir påført som følge av andres handlinger. Dersom skadelidte selv er å bebreide vil noe av grunnlaget for ordningen falle bort. Det er ikke rimelig at skadevolder må bære hele ansvaret dersom også skadelidte kan lastes for at skaden inntre. I erstatningsretten finnes derfor regler om at erstatningen kan reduseres, og i noen tilfeller også falle helt bort, som følge av skadelidtes medvirkning.

Reglene om medvirkning er ulikt utformet i voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften. De vil derfor bli gjennomgått hver for seg.

²⁴² Schönning (1991) side 128.

²⁴³ Bestemmelsen gjelder også for forskriften, jf. loven § 19.

4.6.2 Medvirkningsregelen i voldsoffererstatningsloven

Voldsoffererstatningsloven har regler om medvirkning i § 10. Bestemmelsen gir den alminnelige medvirkningsregelen i skadeserstatningsloven § 5-1 direkte anvendelse i saker om voldsoffererstatning.

Avgjørende etter skadeserstatningsloven § 5-1 er hvorvidt skadelidte ”ved egen skyld” har bidratt til at skaden har oppstått, jf. første ledd. Begrepet skyld brukes i denne bestemmelsen i en noe annen betydning enn hva som er vanlig. Et ord som ofte benyttes synonymt med skyld er bebreidelse. Det ligger imidlertid ikke i vilkåret ved egen skyld at skadelidte nødvendigvis må kunne bebreides for at skaden har oppstått. Lødrup (2006) oppstiller på side 119 som utgangspunkt for vurderingen spørsmål om hvorvidt skadelidte har utvist den forsiktighet situasjonen krevde. Det er tilstrekkelig til å redusere erstatningen at skadelidte ved sin oppførsel har økt risikoen for at skaden skal inntre.

Etter skadeserstatningsloven § 5-1 andre ledd regnes i tillegg som medvirkning at skadelidte ”i rimelig utstrekning [har latt være] å fjerne eller minske risikoen for skade eller etter evne å begrense skaden”. Med andre ord vil også passivitet fra skadelidte kunne regnes som medvirkning.

Det er ingen automatikk i at eventuell medvirkning fra skadelidte medfører reduksjon i erstatningen. Etter skadeserstatningsloven skal erstatningen reduseres dersom dette finnes ”rimelig”. Det gis her anvisning på en konkret vurdering hvor det er anledning til å ta hensyn til individuelle forhold i sakene. Videre er det slik at ikke all oppførsel fra skadelidte som teoretisk sett kan kalles medvirkning, vil bli regnet som dette i erstatningsrettslig sammenheng. I følge Lødrup (2006) side 120 viser praksis knyttet til bestemmelsen at det kreves medvirkning ”av en viss størrelsesorden” for at denne skal tillegges vekt.

4.6.3 Medvirkningsregelen i voldsofferforskriften

Også voldsofferforskriften har regler om reduksjon av erstatningen dersom skadelidte selv har medvirket til skaden. Reglene finnes i forskriftens § 6 andre ledd som gir bestemmelsen anvendelse dersom skadelidte har ”medvirket til eller foranlediget skaden ved uforsiktighet eller annen skyld”. Dette er imidlertid ikke den eneste måten skadelidte risikerer å få redusert sin erstatning på etter bestemmelsen. Forskriften § 6 andre ledd siste setning åpner for at også andre forhold ved skadens inntreden kan være avgjørende. Hvorvidt slike ”forhold”, som i teorien kan være nesten hva som helst, skal få innvirkning, beror på en konkret vurdering hvor det avgjørende er hvorvidt det anses ”rimelig” at staten erstatter tapet.

Dersom skadelidte er noe vesentlig å bebreide eller har utvist uforsiktighet, kan erstatningen enten settes ned eller falle helt bort. Ved vurderingen av hva som er den rette reaksjonen foretas en konkret vurdering hvor blant annet skadens og handlingens art og skadelidtes skyld er av betydning.²⁴⁴

4.6.4 Særlig om medvirkningsspørsmålet ved voldtekt

Jeg finner grunn til å knytte noen særlige kommentarer til medvirkningsproblematikken ved voldtekt. Dette skyldes enkelte tendenser i samfunnet til oppfatninger om at visse forhold ved kvinners opptreden skal regnes som medvirkning til voldtekt. Tendensene gjør seg særlig gjeldende ved såkalte ”nachspielvoldtekter”: voldtekter som finner sted hvor skadevolder og fornærmede er på samme fest/nachspiel. Tendensen forekommer imidlertid også ved ”overfallsvoldtekter”. Forhold som typisk tillegges vekt er blant annet om fornærmede var beruset, om hun var utfordrende kledd, om hun tidligere på kvelden selv hadde oppsøkt kontakt med motsatt kjønn og så videre. Ved slik opptreden mener enkelte at fornærmede selv må ta en del av ansvaret for voldtekten, i alle fall i større grad enn dersom hun hadde vært edru. Det fremheves at hun med sin opptreden ikke bare har unnlatt å bestrebe seg på å unngå voldtekt, hun har i tillegg økt risikoen for å bli utsatt for et slikt

²⁴⁴ Schönning (1991) side 174 følgende.

overgrep. Selv om fornærmede ikke direkte anses å ha medvirket til voldtekten ved en slik opptreden, legges det til grunn av enkelte at hun i alle fall har lagt forholdene til rette for den.²⁴⁵ Hun må da selv bære en del av risikoen og ansvaret for overgrepet, og dette vil kunne føre til redusert erstatning.

Også ved voldtekt i hjemmet gjør det seg gjeldende tilsvarende tendenser. Fornærmedes forhold tillegges vekt ved vurdering av hvorvidt erstatning skal settes ned som følge av medvirkning. Dersom en kvinne i et voldelig samliv til tross for vold og voldtekter velger å fortsette samlivet, ser man i enkelte tilfeller at hun blir gjort erstatningsrettslig ansvarlig for voldtektene. Det fremholdes at risikoen kunne vært redusert, og muligens også falt helt bort, dersom hun hadde brutt ut av samlivet.²⁴⁶ Ved å velge å fortsette samlivet blir det fremholdt at hun har utsatt seg for slik risiko at erstatningen må reduseres etter medvirkningsbestemmelsen.²⁴⁷

Slike holdninger har i utgangspunktet ingen plass i vårt rettssystem. Det finnes likevel flere eksempler på at slike holdninger har kommet til uttrykk også i rettspleien. I mars 2007 ble det publisert en rapport fra Riksadvokaten om politiets og påtalemyndighetens håndtering av voldtektssaker. Hva gjelder fornærmedes forhold er det særlig ved lagrettens behandling

²⁴⁵ Av Amnesty (2007) side 5 og 15 fremgår det at slike tendenser finnes i den mannlige delen av befolkningen. I undersøkelsen svarte 29 % og 24 % av mennene at kvinnen selv var helt eller delvis ansvarlig for seksuelle overgrep dersom hun henholdsvis var beruset eller gikk på en øde strekning. Hvor kvinnen flørtet åpenlyst mener nesten halvparten av mennene i undersøkelsen at hun selv helt eller delvis er ansvarlig for seksuelle overgrep hun utsettes for.

²⁴⁶ Av Amnesty (2005) side 5 og 15 fremgår det at flertallet av mennene i undersøkelsen (61 %) i større eller mindre grad ansvarliggjør kvinnen for volden hun bli utsatt for dersom hun ikke bryter ut av et voldelig forhold. 4 av 10 mener fornærmede i svært stor grad eller i stor grad er ansvarlig for volden dersom hun ikke bryter ut.

²⁴⁷ Vollan (1991) side 86 og 87. I enkelte av sakene ved Borgarting lagmannsrett (Vollans materiale) ble erstatningen satt ned på dette grunnlag. Dette ble ikke resultatet i et vedtak fra Erstatningsnemnda, jf. Schönning (1991) side 184.

av skyldspørsmålet spørsmål om kvinnens medvirkning kommer på spissen. Det er i forhold til lagrettens vurdering av fornærmedes troverdighet uttalt i rapporten side 17:

”Når lagrettens medlemmer vurderer fornærmedes troverdighet, viser det seg at moralske holdninger til hennes atferd kan spille inn. Hun har eksempelvis vært svært beruset, utfordrende kledd, eller har satt seg i en risikosituasjon ved å bli med ukjente menn hjem på nachspiel.”

Rapporten trekker også frem eksempler på konkrete uttalelser om fornærmedes atferd. I tillegg til en generell skepsis til fornærmedes festing og livsførsel, samt fornærmedes motiv for anmeldelse av voldtekt, trekker rapporten frem moralske oppfatninger uttrykt som ”[p]ene piker gjør ikke sånt” og ”[d]en tøtta der visste hva hun gikk til”. Om siktede ble det fra flere lagrettemedlemmer gitt uttrykk for motsatt oppfatning: han ble ofte møtt med sympati av typen ”- og så den kjekke gutten som får livet sitt ødelagt hvis han dømmes”.²⁴⁸

Slike holdninger fra lagrettemedlemmer har størst betydning ved vurderingen av skyldspørsmålet. Denne vurderingen foretas av juryen alene uten medvirkning fra de juridiske dommerne i saken, jf. straffeprosessloven § 352. I vurderingen av hvorvidt gjerningsmannen skal ilegges erstatningsansvar vil juridiske dommere og lekdommere avgjøre spørsmålet i fellesskap, jf. straffeprosessloven § 376e. Det kan derfor tenkes at tendensene i større grad søkes unngått eller nedtones ved behandlingen av erstatningsspørsmålet. Rapporten gir imidlertid uttrykk for generelle holdninger. Det er ingen grunn til å tro at juridiske dommere som sådan er helt fri for slike holdninger, ei heller at slike holdninger er totalt fraværende når dommere og lekfolk sammen avgjør erstatningsspørsmålet.

Schønnings gjennomgang av praksis etter forskriften viser antydninger til slike holdninger også i Erstatningsnemnda. Særlig i saker hvor fornærmede har vært beruset kan det bli tale

²⁴⁸ Riksadvokaten (2007) side 59.

om å sette ned erstatningen. At fornærmede er beruset blir ikke trukket frem som en direkte form for medvirkning, men medfører at nemnda i en del tilfeller har funnet at fornærmede er å bebreide for at voldtekten har funnet sted. I gjennomgangen ble det blant annet vist til sak K18/84 hvor en 29 år gammel kvinne ble voldtatt av to menn. Både gjerningsmennene og skadelidte skal ha vært beruset. Av vedtaket fremgår at fornærmede var ”beruset og uforsiktig”. En annen sak Schönning viser til er K74/88. En 33 år gammel kvinne ble tatt kvelertak på og voldtatt to ganger av en nabo som kom for å låne telefonen. Det opplyses i nemndas vedtak at fornærmede var noe beruset og at det i lagmannsrettens dom ble antydnet at hun hadde vært noe uforsiktig.²⁴⁹ Det skal presiseres at praksisen det er vist til i Schönning’s gjennomgang er blitt noen år gammel, slik at det må vises varsomhet med å tillegge Erstatningsnemnda slike holdninger i dag.

Departementet tar i Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) side 49 et kraftig oppgjør med vektlegging av momenter som nevnt ovenfor i straffutmålingen. Det fremheves at kvinners seksualmoral er ”uten betydning” for straffutmålingen eller for det vern kvinner skal ha mot voldtekt. At kvinner har benyttet sin bevegelsesfrihet er ”ikke noe formildende moment ... selv om dette i den konkrete saken har økt risikoen for overgrepet”. Det er etter departementets syn en forutsetning at domstolenes praksis ikke er av en slik karakter at den kan oppfattes som begrensende på kvinners bevegelsesfrihet. At situasjonen er en noe annen i praksis viser dessverre Riksadvokatens rapport med stor tydelighet.

Vollan (1991) trekker frem betydningen av Rt-1988-532 i sin vurdering av om medvirkningsbetraktninger har noen plass i voldtektssaker. Høyesterett tok ikke direkte stilling til lempingsregelen i skadeserstatningsloven § 5-1 i avgjørelsen, men førstvoterende fremhever imidlertid på side 537 at medvirknings- og risikosynspunkter i alminnelig erstatningsrettslig forstand må tillegges mer ”begrenset vekt”. Det kan likevel ikke ses bort fra at ”det i særlige tilfelle må kunne tas hensyn til fornærmedes eget forhold”. I Vollans

²⁴⁹ Schönning (1991) side 164 og 178.

gjennomgang av praksis ved Eidsivating lagmannsrett synes dette utgangspunktet fulgt opp.²⁵⁰

Min gjennomgang av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning gir ingen holdepunkter for å påstå at slike uakseptable medvirknings- og risikobetraktninger virker inn når Kontoret fatter vedtak i voldtektssaker. Som jeg har behandlet grundig tidligere i dette kapittelet, må ulikheter i erstatningsbeløpene i første rekke trolig tilskrives manglende interne retningslinjer for utmåling i voldtektssaker.

4.7 Voldsoffererstatningens øvre og nedre grense

4.7.1 Innledning

Fra å behandle enkelte generelle erstatningsrettslige utmålingsregler som gjør seg gjeldene også ved utmåling av voldsoffererstatning, vil jeg i dette punktet se nærmere på en særlig beløpsbegrensningsregel som følger av voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften. Både loven og forskriften har nemlig regler om erstatningens øvre og nedre grense. Grensene etter regelverkene er ulike. For begge regelsett gjelder beløpsgrensene per skadetilfelle. Dette er sagt klart i loven, men framgår ikke av bestemmelsen i forskriften hva gjelder erstatningens nedre grense. Det er imidlertid antatt at også forskriften må forstås slik.²⁵¹

4.7.2 Nærmere om beløpsgrensene

Vedtakelse av voldsoffererstatningsloven medførte en heving av den øvre grensen for erstatning per skadetilfelle. Den øvre grensen etter forskriften er kr 200 000 per skadetilfelle. Denne grensen gjelder for skade oppstått per 1.1.94 og senere. For skade

²⁵⁰ Vollan (1991) side 82 og 88.

²⁵¹ Schønning (1991) side 123.

oppstått mellom 1986 og 1.1.94 er grensen kr 150 000 per skadetilfelle, og for skade oppstått mellom 1975 og 1986 er maksimalerstatningen kr 100 000.²⁵²

Det var en diskusjon under arbeidet med voldsoffererstatningsloven hvorvidt grensen skulle fikseres til et bestemt beløp slik som etter forskriften, eller om det skulle følge en standard som gir en mer fleksibel ordning. Det siste alternativet ble valgt, og det maksimale erstatningsbeløp som kan tilkjennes etter loven er 20G, jf. § 11. Grunnbeløpet utgjør per november 2007 kr 66 812, noe som gir et maksimalt erstatningsbeløp på kr 1 336 240.

Regelen i voldsoffererstatningsloven § 11 innebar en bevisst heving av den øvre beløpsgrensen for voldsoffererstatning. Dette ble for det første begrunnet med at den tidligere beløpsgrensen i stor grad fratok skadelidte muligheten til å oppnå full erstatning for sitt tap. Dette samsvarer dårlig med den ordinære erstatningsrett, hvor hovedregelen er at skadelidtes tap skal erstattes fullt ut. Hevingen av beløpsgrensen medførte at erstatningen etter den statlige ordningen ble mer i samsvar med erstatning utmålt etter de alminnelige regler. Det vil imidlertid også etter voldsoffererstatningsloven kunne være et problem at skadelidte i enkelte tilfeller ikke får dekket sitt tap fullt ut, men dette vil nå trolig forekomme i mindre grad enn tidligere. Økningen må også ses på bakgrunn av ønsket om å gi ofre for vold en særlig stilling i erstatningsrettslig sammenheng. Vold anses som et angrep på noen av vårt samfunns mest fundamentale rettsgoder: liv og helse. Økning av beløpsgrensen styrket voldsofres stilling i så henseende.

Hva gjelder erstatningens nedre grense ble denne videreført fra forskriften. Det må foreligge et tap på minimum kr 1 000 etter begge regelsettene for at erstatning skal tilkjennes, jf. voldsoffererstatningsloven § 11 og forskriften § 6 første ledd nr 1.²⁵³

²⁵² Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 27, Innst.O. nr. 46 (2000-2001) side 3 og Schönning (1991) side 121.

²⁵³ Grensen ble vurdert hevet til kr 2000 i høringsnotatet om forslag til endring av voldsoffererstatningsloven, jf. punkt 3.2.3. Departementet fant imidlertid ikke grunn til å gjøre dette da det ville ha svært beskjeden praktisk betydning.

Det er nettotapet som er avgjørende i forhold til beløpsgrensene, det vil si erstatningens størrelse etter at alle aktuelle fradrag er trukket fra.²⁵⁴ Et tap som tilsynelatende overstiger kr 1 000 kan derfor likevel komme under grensen ved at for eksempel deler av tapet erstattes av trygden. På samme måte kan et tap som ved første øyekast overstiger maksimalbeløpet komme under grensen etter at andre stønader er trukket fra. Overstiger tapet tross fradrag grensen, foretas en forholdsmessig reduksjon av postene.²⁵⁵

4.7.3 Erstatning per skadetilfelle

Beløpsgrensene gjelder som nevnt innledningsvis per skadetilfelle. Det har ved flere anledninger og i ulike fora vært reist spørsmål om hva som skal anses som ett skadetilfelle. På tilsvarende vis som i strafferetten skaper blant annet seksualforbrytelsene problemer i forhold til avgrensningen. Problematikken er særlig fremhevet i forhold til seksuelle overgrep mot barn, men problemstillingen gjør seg gjeldende også for vold i nære relasjoner generelt, herunder voldtekt. Ved slike overgrep kan det være vanskelig å avgjøre om gjentatte overgrep skal regnes som ett skadetilfelle i form av en fortsatt forbrytelse, eller om hvert enkelt overgrep skal regnes som isolerte skadetilfeller og derfor hver for seg gi rett til erstatning.²⁵⁶

I strafferetten vil flere voldtekter begått av samme skadevolder som hovedregel regnes som ett straffbart forhold. Nærhet i tid og sted og forbrytelsens vedvarende karakter fører til at overgrepene strafferettslig anses som en fortsatt forbrytelse, og ikke selvstendige overgrep. Det er imidlertid ikke gitt at samme vurdering kan legges til grunn også hva gjelder sondringen mellom ett eller flere skadetilfeller i erstatningsretten.

Erstatningsmyndighetene, uavhengig om dette er domstolen eller forvaltningen, er ikke bundet av avgjørelsen i en straffesak. De står derfor i utgangspunktet fritt ved vurderingen i erstatningssaken. At erstatning, og især oppreisning, ivaretar noen av de samme hensyn

²⁵⁴ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 27.

²⁵⁵ Schönning (1991) side 125.

²⁵⁶ Problemstillingen er behandlet i Robberstad (2003) side 258-260.

som straffen begrunner, kan imidlertid tale i favør av at den strafferettslige vurderingen legges til grunn også ved vurdering av erstatningskravet.

Et annet område hvor spørsmålet om voldtekt skal regnes som ett eller flere skadetilfeller melder seg, er ved de såkalte gjengvoldtektene. I disse tilfellene blir fornærmede utsatt for flere voldtekter utført av forskjellige personer, men på samme sted og til omtrent samme tid. Også her blir spørsmålet om hver voldtekt skal anses som ett skadetilfelle, eller om voldtektene samlet sett må sies å utgjøre utgjør ett skadetilfelle.

I praksisundersøkelsen var det i 14 % (21) av de 150 sakene søkt om erstatning på grunnlag av flere overgrep fra samme skadevolder. I 8 % (12) av sakene i materialet var det flere skadevoldere. Hva gjelder førstnevnte gruppe, ble det ikke kommentert direkte i noen av vedtakene hvorvidt voldtektene skulle anses som ett eller flere straffbare forhold. Heller ikke der overgrepet var begått av flere skadevoldere ble det direkte tatt stilling til om gjengvoldtekter som sådan anses som ett skadetilfelle. Utmålingen i vedtakene gir imidlertid en pekepinn. Der slike søknader ble innvilget ble fornærmede både i saker med flere overgrep fra samme skadevolder og i saker med flere skadevoldere, hovedsakelig tilkjent høyere erstatning enn i ”normaltilfellene”. Fornærmede ble imidlertid ikke tilkjent ett erstatningsbeløp per voldtekt/skadevolder. Med andre ord utmåles ikke erstatning slik at for eksempel tre voldtekter eller tre skadevoldere gir et samlet oppreisningsbeløp på kr 300 000. Dette indikerer at der hvor fornærmede er utsatt for flere voldtekter fra samme skadevolder anses dette som ett straffbart forhold. På samme måte anses voldtekt hvor det er flere skadevoldere også som ett skadetilfelle.

Det kan stilles spørsmålstegn ved en slik innfallsvinkel generelt. Praksisen medfører at der det er flere skadevoldere vil disse oppnå en reduksjon i erstatningsansvaret. Erstatningen blir fordelt på gjerningsmennene med det resultat at jo flere gjerningsmenn som deltar i overgrepet, jo lavere erstatning må den enkelte betale.²⁵⁷ Om tilfellene hvor samme

²⁵⁷ Skadevolderne vil imidlertid hefte solidarisk for hele erstatningsbeløpet, i tråd med det alminnelige prinsipp om solidaransvar.

skadevolder forgriper seg flere ganger kan det litt satt på spissen sies at skadevolder oppnår ”kvantumsrabatt”. Jo flere voldtekter han begår, jo mindre erstatning vil han måtte betale for hvert enkelt overgrep. For fornærmede kan dette resultatet virke urimelig, da hver enkelt voldtekt kan oppleves som et selvstendig overgrep. En mulig følge av en slik utmålingspraksis vil kunne være at fornærmede opplever at overgrepene ikke blir anerkjent, og således bagatellisert.

4.8 Oppsummering

Skal man forsøksvis trekke noen generelle slutninger basert på min gjennomgang av utmålingspraksis ved Kontoret for voldsoffererstatning, må det være riktig å si at oppreisningserstatning er den mest relevante erstatningsformen i voldtektssaker. I noen grad tilkjennes også erstatning for økonomisk tap, da hovedsakelig med små beløp. Menerstatning tilkjennes sjelden.

Oppreisningserstatning har en spesiell stilling i voldtektssaker. Dette skyldes for det første at det er denne erstatningsformen som tilkjennes hyppigst, samtidig som den ofte utgjør den største erstatningsposten når flere typer erstatning tilkjennes.

Oppreisningserstatningens spesielle stilling kommer også til uttrykk i kravet til årsakssammenheng. I tråd med rettspraksis legger Kontoret for voldsoffererstatning til grunn at kravet til årsakssammenheng mellom voldtekten og skaden er oppfylt i og med overgrepet. For det tredje er nivået for oppreisningserstatning normert i voldtektssaker, noe som har betydning for fornærmede på flere måter. Normeringen letter bevissituasjonen noe, da et normeringsbeløp bygger på at visse forutsetninger er oppfylt. Såfremt voldtekten er av ”normalt grov” karakter og fornærmede opplever skadevirkninger av normal styrke, vil dette blir lagt til grunn uten behov for ytterligere dokumentasjon fra fornærmede. Etter rettspraksis og praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning synes normen å romme et vidt spekter av saker, noe som er et rimelig resultat med tanke på at det kreves særlige forhold for å fravike normen.

Praksisundersøkelsen viser imidlertid at oppreisning for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a og § 192 første ledd bokstav b behandles ulikt av Kontoret for voldsoffererstatning. Ved utmåling av erstatning for økonomisk tap og menerstatning er Kontorets praksis konsekvent, men det samme kan ikke sies om Kontorets oppreisningsutmåling.

Det tilkjennes ofte langt lavere oppreisningsbeløp ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b enn hva tilfellet er for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a. For bokstav a-voldtektene tilkjennes hovedsakelig et oppreisningsbeløp i tråd med Høyesteretts norm på kr 100 000. Foruten det faktum at erstatningsbeløpene normalt er lavere i bokstav b-voldtektene, viser gjennomgangen også at det oftere tilkjennes varierende beløp her enn hva tilfellet er ved voldtekt etter bokstav a. Det ble påvist i gjennomgangen at dette henger sammen med at Kontoret i sin utmålingspraksis legger ulike normer til grunn for utmåling av oppreisningserstatning i bokstav b-sakene. Ved en slik praksis krenker Kontoret etter mitt syn likhetsprinsippet i forvaltningsretten, noe som må anses alvorlig. Det er derfor all grunn til å oppfordre Kontoret til straks å ta tak i problemet, og ta stilling til hvilken norm som skal ligge til grunn i saker som gjelder voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b.

Nivået for oppreisning er relativt likt uavhengig av om overgrepet består i voldtekt til samleie eller seksuell omgang. Også ved seksuell omgang er det et skille mellom oppreisningsnivået ved voldtekt etter bokstav a og bokstav b.

Reglene om fradrag var ikke mye benyttet i mitt materiale. Det samme gjelder reglene om reduksjon som følge av skadelidtes medvirkning til skaden. Fornærmede ble tilkjent maksimalerstatning i ett vedtak etter loven og ett vedtak etter forskriften. Ut over dette ble fornærmede tilkjent erstatning med beløp som lå i nedre del av hva som kan tilkjennes etter voldsoffererstatningsloven. Slik utmåling av oppreisningserstatning praktiseres i dag, sammenholdt med de lave summene som tilkjennes for økonomisk tap, synes

beløpsgrensene ikke å være til hinder for å erstatte fornærmedes tap fullt ut så fremt erstatning ytes etter loven.

Beløpsgrensene gjelder per skadetilfelle. Ved vurdering av hva som skal anses som ett skadetilfelle legges primært en strafferettslig tilnærming til grunn. Både flere voldtekter utført av samme skadevolder og voldtekt begått av flere skadevoldere anses derfor hovedsakelig som ett skadetilfelle.

5 Saksbehandlingsreglene

5.1 Innledning

Så langt har oppgaven gjennomgått de materielle reglene i den statlige voldsoffererstatningsordningen og praktiseringen av disse ved Kontoret for voldsoffererstatning. Jeg vil nå flytte fokus over på reglene som i voldsoffererstatningsloven sorterer under kapittel 3: saksbehandlingsreglene. Under dette punktet vil blant annet reglene om skadevolders partsstatus, regress og utbetaling av erstatning behandles.

Holdes reglene i voldsofferforskriften og voldsoffererstatningsloven opp mot hverandre, fremstår saksbehandlingsreglene som tilsynelatende ulike. Dette er imidlertid ikke tilfelle. Ved vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven ble lovens saksbehandlingsregler gjort gjeldende også for forskriften, jf. loven § 19. Gjennomgangen i dette kapittelet gjelder derfor både loven og forskriften.

5.2 Avgjørelsesmyndighet

Reglene om avgjørelsesmyndighet finnes i voldsoffererstatningsloven § 13. Kontoret for voldsoffererstatning avgjør søknader om erstatning i første instans, både etter voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften.²⁵⁸ Klageinstans er Erstatningsnemnda for voldsofre.²⁵⁹

²⁵⁸ Frem til 2003 var fylkesmannen i søkers hjemfylke førsteinstans i saker etter loven og forskriften. I 2003 ble dette endret, og avgjørelsesmyndigheten ble lagt til Kontoret for voldsoffererstatning. Endringen fikk virkning for alle nye søknader, søknader som allerede var kommet inn skulle fortsatt behandles av

Søkers adgang til å få prøvet vedtaket på nytt er ikke uttømt med voldsoffererstatningslovens regler. Der søker er misfornøyd med en avgjørelse kan hun klage denne inn for Sivilombudsmannen.²⁶⁰ Dette er ikke upraktisk, Sivilombudsmannen mottar årlig flere klager på vedtak om voldsoffererstatning.²⁶¹ Endelig kan søker fremme krav om å få kjent vedtaket ugyldig ved domstolene.²⁶²

5.3 Forholdet til forvaltningsloven

Vedtak om voldsoffererstatning utgjør et typisk eksempel på statlig forvaltningsvirksomhet. Som på forvaltningsrettens område for øvrig, må derfor voldsoffererstatningslovens regler om saksbehandling utfylles og forstås i tråd med de generelle saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven. Dette er uttrykkelig kommet til uttrykk i voldsoffererstatningsloven § 14 første ledd, der det heter at forvaltningslovens regler kommer til anvendelse ved avgjørelse av vedtak om voldsoffererstatning så langt annet ikke er særskilt bestemt.

At forvaltningsloven kommer til anvendelse fremgår allerede av denne lovs § 1, slik at en særlig bestemmelse om dette i voldsoffererstatningsloven strengt tatt ikke er nødvendig. Det ble likevel gitt regler om forholdet til forvaltningsloven ”av hensyn til brukerne av

fylkesmennene. I 2004 ble også disse sakene overført til Kontoret for voldsoffererstatning, jf. Statistikk (2005) side 2.

²⁵⁹ Vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven og den senere lovendringen fikk ingen virkning for avgjørelsesmyndigheten i klagesakene. Kravene til nemndas sammensetning og medlemmenes kvalifikasjoner som var inntatt i forskriften ble videreført i loven, jf. Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 33.

²⁶⁰ Ombudsmannsloven § 6 første ledd.

²⁶¹ Fliflet (2002) side 282.

²⁶² Jeg kjenner til en sak hvor dette er gjort, jf. den tidligere omtalte lagmannsrettsavgjørelsen publisert som LF-2005-9985.

loven”.²⁶³ Det er nærliggende å forstå dette som et ønske fra lovgiver om å lette tilgjengeligheten, og dermed øke forutberegneligheten for brukerne.

Det vil føre for langt å gjøre rede for alle de alminnelige saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven. Bortsett fra kravet til begrunnelsesplikt nøyer jeg med å presisere at forvaltningslovens krav til saksopplysning, veiledningsplikt, habilitet og så videre vil komme supplerende inn ved saksbehandling i førsteinstans og i klageinstansen.²⁶⁴

Etter å ha gjennomgått praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning, fremstår det som et relevant spørsmål om det generelt bør kreves at vedtak om voldsoffererstatning begrunnes bedre. Enkelte vedtak er meget kort begrunnet, særlig gjelder dette der søknaden er avslått. Som eksempel kan det vises til vedtak hvor anmeldelsesvilkåret ikke er oppfylt. I slike vedtak består begrunnelsen ofte kun i en konstatering av dette.

Det kan videre pekes på at det i enkelte vedtak ikke tas stilling til forhold utgjør unntaksgrunn i andre vedtak. Et eksempel kan hentes fra en sak hvor søknaden ble avslått fordi anmeldelsesvilkåret ikke var oppfylt og det heller ikke eksisterte et slikt avhengighetsforhold at det var berettiget å gjøre unntak. Skadelidte og skadevolder hadde felles barn på 17 år. I andre vedtak er det lagt til grunn at felles, mindreårige barn medfører avhengighetsforhold og det blir derfor gjort unntak. I det aktuelle vedtaket er denne mulige unntaksgrunnen ikke kommentert. Videre kan det vises til at Kontoret i vedtak hvor det tilkjennes oppreisning som hovedregel ikke vurderer om det i saken forligger slike særlige forhold som i følge Høyesterett gjør det berettiget å fravike normen. I enkelte av vedtakene er det god grunn til å spørre om dette burde vært gjort, jf. punkt 4.4.2.2.

Begrunnelsesplikten ivaretar andre hensyn enn kun å informere søkeren om resultatet. Et avslag kan være enklere å akseptere for fornærmede dersom hun føler at saken er grundig

²⁶³ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 49.

²⁶⁴ For en nærmere redegjørelse av disse reglene vises det til alminnelig forvaltningsrettslig litteratur. Se for eksempel Eckhoff (2003) del 3 og 4.

vurdert. En grundig begrunnelse vil også gjøre det enklere for søker å avgjøre om det er grunnlag for å påklage vedtaket, og hvilke sider av saken hun i så fall må belyse bedre for at søknaden skal stå sterkere i klageomgangen. Dette gjelder spesielt avslagene, men vil kunne ha relevans også for innvilgelser hvor fornærmede ikke er tilfreds med vedtakets resultat. Et siste argument for at vedtakene bør begrunnes bedre er at dette vil kunne bidra til å sikre ensartet praksis. Ved grundig begrunnelse skapes økt bevissthet om vedtakenes innhold, noe som kan gjøre det enklere å likebehandle tilsvarende saker senere.²⁶⁵

Det er imidlertid ikke gitt at det bør kreves at vedtakene begrunnes bedre. Et argument i motsatt retning kan være at bedre begrunnelse fører til flere klager, siden det vil bli flere grunnlag å angripe. Bedre begrunnelse blir med dette et økonomisk spørsmål. Et slikt argument er etter mitt syn ikke holdbart. Voldsofre er tilstått en rettighet ved voldsoffererstatningsloven, og en måte denne rettigheten sikres på er gjennom adgangen til å klage. Videre fungerer klageadgangen som en rettsikkerhetsgaranti for søker, i og med at muligheten til å få prøvet realiteten av vedtaket i domstolene er begrenset.

Krav om at vedtakene skal begrunnes bedre vil også kunne medføre at saksbehandlingstiden blir lengre. Departementet har i høringsnotatet til endring av voldsoffererstatningsloven vurdert å lovfeste tidsfrister for saksbehandlingen ved Kontoret for voldsoffererstatning, og bedre begrunnelse vil kunne komme i strid med dette.²⁶⁶ Lengre saksbehandlingstid som følge av at vedtakene begrunnes bedre vil imidlertid alltid kunne kompenseres gjennom økte bevilgninger. Med flere stillingshjemler vil tidsfristene kunne overholdes til tross for lengre saksbehandlingstid.

Selv om voldsoffererstatningsloven altså langt på vei følger alminnelig forvaltningsrettslige prinsipper og regler, medfører voldsoffererstatningsinstituttets særlige karakter at det på enkelte områder gis avvikende regler. Dette gjelder i første rekke hvem som skal ha partsstatus ved vedtak om erstatning etter voldsoffererstatningsloven.

²⁶⁵ Slik også Eckhoff (2003) side 254-255.

²⁶⁶ Høringsnotat (2005) punkt 3.3.3.

5.4 Skadevolders partsstatus og spørsmål om regress

5.4.1 Innledning

Skadevolders stilling i den statlige erstatningsordningen ble endret ved vedtakelsen av voldsoffererstatningsloven. Etter forskriftens regler ble skadevolder regnet som part både i selve erstatningssaken og i den etterfølgende regresssaken. Etter voldsoffererstatningslovens ikrafttredelse er skadevolder kun part i den etterfølgende regressomgangen.

Endringen medførte relativt store praktiske konsekvenser for skadevolder. Partsrettighetene i erstatningssaken gav ham rett til å bli varslet om fornærmedes søknad om erstatning og rett til å uttale seg om, og eventuelt imøtegå, denne. Litt unøyaktig sagt ble skadevolder ved endringen fratatt muligheten til å forsvare seg mot anklager som blir fremsatt mot ham i skadelidtes erstatningssøknad. Han har ikke lenger påvirkningsmulighet over erstatningsspørsmålet i samme grad som tidligere. I det følgende skal jeg gå nærmere inn på bakgrunnen for denne endringen.

5.4.2 Skadevolders partstatus i skadelidtes erstatningssak

Forslaget om at skadevolder skulle fratras partsstatus i skadelidtes erstatningssak var gjenstand for debatt under høringsrunden. Av Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 25-26 fremgår det at departementet i høringsbrevet av 13.3.00 foreslo å videreføre ordningen etter forskriften om at skadevolder skal tilkjennes partsrettigheter i erstatningssaken. Flere forhold ble trukket frem både i favør av at skadevolder skulle beholde sine partsrettigheter, og at disse skulle fratras ham.

Det ble blant annet pekt på partsbegrepet i forvaltningsloven § 2 første ledd bokstav e, da særlig den del av definisjonen som omtaler den saken ”ellers direkte gjelder”. Det ble vist til det problematiske i å utpeke en person som gjerningsperson etter frifinnende straffedom uten at vedkommende er gitt adgang til å uttale seg. Det ble videre vist til at vedtaket vil kunne ha stor faktisk betydning for skadevolder, både sett i forhold til det stigmatiserende og belastende i en slik konstatering, og at det vil kunne ha økonomiske konsekvenser for

ham. Videre ble det anført at manglende uttalelse fra skadevolder kunne føre til at saken ikke vil bli tilstrekkelig belyst. På den annen side ble det argumentert med at vedtaket ville kunne være mer til forvirring enn oppklaring for skadevolder, da han som utgangspunkt ikke skal identifiseres i vedtaket. Belastningen ved de over nevnte forhold ble ansett å kunne begrenses ved unnlatt identifikasjon.²⁶⁷

Departementet fant at hensynet til skadevolder måtte vike blant annet av hensyn til skadelidte. Partsrettigheter vil gi skadevolder krav på å bli varslet om søknaden, rett til å uttale seg, samt til å få innsyn i sakens dokumenter etter reglene i forvaltningsloven. Dette vil kunne gå på bekostning av skadelidtes trygghet i søknadsprosessen.²⁶⁸

Uskyldspresumsjonen i EMK art. 6 nr. 2 ble også tatt til inntekt for at skadevolder ikke skulle tilstå partsrettigheter i erstatningssaken. Departementet fremholdt at endringen ville skape renere linjer til EMK.²⁶⁹ Dette må ses i sammenheng med uttalelsene om at dersom skadevolder ikke gis partsstatus bør han heller ikke identifiseres i vedtaket. Hvor han ikke identifiseres i vedtaket vil det ikke foreligge konstatering av straffeskyld, i alle fall ikke ovenfor en konkret identifiserbar person.

Som nevnt over er det kun i fornærmedes erstatningssak skadevolder ble fratatt sine partsrettigheter. I en eventuell regressomgang er rettighetene i behold. Disse reglene, samt statens adgang til å søke regress, vil bli gjennomgått i neste punkt.

5.4.3 Regress

I vurderingen av skadevolders partsstatus i regressomgangen møtte man argumentene for å frata skadevolder partstatus i erstatningssaken nær sagt ”i døra”. Nettopp ønske om at skadevolder ikke skulle ha innsyn i sakens dokumenter ble fremhevet som argument for å

²⁶⁷ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 25-27.

²⁶⁸ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 27. At en slik ordning ville forenkle saksbehandlingen ble også vektlagt.

²⁶⁹ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 27.

frata ham partsstatus. Argumentet mister mye av sin gjennomslagskraft dersom skadevolder likevel har partsstatus i regressomgangen. Skadevolder vil da som utgangspunkt ha rett til innsyn i alle sakens dokumenter. Departementet fremholdt at skadelidtes interesser i hemmelighold av dokumentene likevel kunne ivaretas også i regressomgangen. Avgjørende var hvilke retningslinjer som innføres for adgangen til å søke regress. Dersom regressadgangen ble gjort begrenset fremholdt departementet at det ofte ikke vil være av vesentlig betydning for skadevolder å få innsyn i dokumentene. Han kan da nektes innsyn på dette grunnlag, og skadelidtes interesser vil være ivaretatt også i regressomgangen.²⁷⁰

Etter voldsoffererstatningsloven § 15 gir utbetaling av voldsoffererstatning staten adgang til å søke regress hos skadevolder. Skadelidtes krav mot skadevolder går over på staten når erstatning utbetales. Dette skjer automatisk, og er gjennomført i praksis ved at det er trykket inn en klausul om at dette godtas i det søknadsskjema skadelidte må benytte etter lovens § 3 første ledd.

Regressreglene må ses i sammenheng med voldsoffererstatningsordningens subsidiære karakter, og at skadelidte ved vedtakelsen av loven ble tilstått rettskrav på erstatning. Adgangen til regress bidrar til å gjenopprette det prinsipielle utgangspunkt i erstatningsretten om at skadevolder skal erstatte skadelidtes tap. Dersom ordningen ikke hadde åpnet for at staten kunne søke regress hos skadevolder, ville resultatet i mange tilfeller bli at staten sitter igjen med regningen, selv der skadevolder er i stand til å dekke tapet. Med dette ville ikke bare skadelidte, men også skadevolder, oppnå en særstilling i voldssaker. Skadevolder ville sluppet ansvar fordi staten plikter å tilkjenne og utbetale erstatning dersom vilkårene i loven er oppfylt, uavhengig av skadevolders økonomiske situasjon. En slik begunstigelse av skadevolder er ikke i tråd med lovgivers ønske.

²⁷⁰ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 27.

Voldsoffererstatningsloven § 15 andre og tredje ledd gir Kontoret for voldsoffererstatning en skjønnsmessig adgang til å vurdere når det skal fattes vedtak om regress. Det er imidlertid fastsatt retningslinjer for i hvilke tilfeller regress skal søkes, jf. rundskriv G-17/01. Det skal i utgangspunktet kun søkes regress hvor ”skadevolderens straffeskyld er fastslått ved fellende dom, forelegg eller påtaleunntatelse”.²⁷¹

Adgang til å søke regress gjennomføres ikke absolutt i disse tilfellene. Departementet uttaler i tilknytning til gjennomgangen av gjeldende rett etter forskriften:

”Justisdepartementet har i rundskriv G-24/97 gitt anvisning på i hvilke tilfeller det skal søkes regress og med hvilket beløp. Der gjerningspersoner er straffedømt for de forhold som danner grunnlaget for søknaden, er utgangspunktet at regresskrav skal fremsettes for det hele beløp som tilkjennes i voldsoffererstatning, selv om erstatningskravet ikke ble pådømt i straffesaken. Der erstatningskravet ble pådømt i straffesaken, er utgangspunktet at man bare gjør regresskravet gjeldende med det samme beløp selv om dette er lavere enn det beløp søkeren er blitt tilkjent i voldsoffererstatning.”²⁷²

Denne praksisen kan fremstå som noe vilkårlig og urimelig sett fra skadevolders ståsted. I regressomgangen blir domstolens og påtalemyndighetens avgjørelser i stor grad ansett bindende, noe som ikke er tilfelle for selve erstatningsvurderingen, jf. mine tidligere drøftelser. Slik praksis er utformet, vil det være av stor betydning for skadevolder hvorvidt kravet pådømmes i straffesaken. Dersom fornærmedes erstatningskrav ikke tas med av påtalemyndigheten eller domstolen nekter dette fremmet, vil regresskravet lyde på voldsoffererstatningens fulle størrelse. Dette vil ikke være tilfelle der skadevolder er ilagt ansvar for et lavere erstatningsbeløp i domstolen. Domstolsbehandling av kravet vil altså kunne gi skadevolder en fordel ved at han kan oppnå reduksjon i regresskravet. Når skadevolder selv ikke kan påvirke hvorvidt kravet skal tas med i straffesaken, kan en slik

²⁷¹ Rundskrivets punkt 5.

²⁷² Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 9.

løsning fremstå ekstra urimelig. Videre kan det stilles spørsmålstegn ved regelen om at regresskravet skal frafalles dersom straffesak ikke er avgjort ved felle dom, forelegg eller påtaleunntatelse. Etter voldsoffererstatningsloven og forskriften er det et krav om at skadelidte har vært utsatt for en straffbar handling. I denne vurderingen anser erstatningsmyndighetene seg suverene, og domstolenes avgjørelse i straffesaken er ikke bindende. Det kan oppfattes som noe inkonsekvent at erstatningsmyndighetene anser seg fristilt i vurderingen av lovens vilkår, mens de anser seg bundet av straffesaken hva gjelder regresskravet. Har erstatningsmyndigheten først konkludert med at fornærmede er utsatt for en straffbar handling fra en identifisert skadevolder, bør denne konklusjonen opprettholdes også hva gjelder adgangen til å søke regress.

I tillegg til at det foreligger retningslinjer for når Kontoret skal søke regress, har loven regler for i hvilke situasjoner det kan gjøres unntak fra hovedregelen om at regress skal søkes. Voldsoffererstatningsloven § 15 andre ledd gir Kontoret anledning til å ettergi kravet dersom ”utvist skyld, skadevolders økonomi eller forholdene ellers” tilsier ettergivelse. Det er uttalt i forarbeidene at unntakspraksis etter forskriften har blitt praktisert strengt for saker som ikke omfattes av momentene i bestemmelsen, slik at unntaket ”forholdene ellers” i realiteten er meget snevert.²⁷³

Den snevre regressadgangen loven og forskriften legger opp til underbygges av praksisundersøkelsen. Av vedtakene hvor fornærmede ble tilkjent erstatning var det kun i en sak besluttet å søke regress. Det er imidlertid grunn til å tro at dette ikke gir et fullstendig bilde av Kontorets regresspraksis i voldtektssaker. Da jeg gikk gjennom

²⁷³ Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) side 9. Departementet foreslår i Høringsnotat (2007) at voldsoffererstatningsloven § 15 andre og tredje ledd skal oppheves, jf. punkt 3. Da det kun skal søkes regress i saker hvor skadevolders straffeskyld er fastslått ved dom, påtaleunntatelse eller forelegg vil ettergivelse av hele eller deler av kravet etter voldsoffererstatningsloven kunne medføre at skadevolder får ”dobbel lemping”, siden kravet først kan ha blitt lempet etter skadeserstatningsloven §§ 1-1, 1-3 eller 5-2. Dette gir skadevolder en ubegrunnet fordel.

materialet var det i en del saker tilsynelatende ikke tatt stilling til spørsmålet om regress. Antall regresskrav kan derfor være høyere.²⁷⁴

5.5 Utbetaling av erstatning

Til slutt i dette kapittelet skal jeg knytte noen kommentarer til tidspunktet for utbetaling av voldsoffererstatning. Voldsoffererstatningslovens utgangspunkt er at erstatning skal utbetales når vedtak om erstatning er fattet, jf. voldsoffererstatningsloven § 14 fjerde ledd.

Med vedtak om erstatning menes det første positive vedtaket. Erstatningen skal med dette utbetales selv om søknaden ikke nødvendigvis er endelig avgjort. Erstatning skal utbetales selv om vedtaket blir påklaget til Erstatningsnemnda, for eksempel fordi søker ikke er tilfreds med nivået på erstatningen. Endelig vedtak i saken vil da ikke foreligge før Erstatningsnemnda har tatt stilling til klagen. Søker vil likevel kunne få utbetalt det beløp hun er tilkjent av Kontoret for voldsoffererstatning.

Erstatning kan også utbetales selv om søknaden ikke er ferdig behandlet i første instans dersom dette finnes rimelig. Avgjørende er at søker selv ikke er skyld i at vedtak ikke kan fattes på det aktuelle tidspunkt, jf. § 14 fjerde ledd.

Det ble utbetalt forskudd på erstatning i to saker i praksisundersøkelsen. Den ene saken gjaldt dekning av utgifter til sakkyndigerklæring, den andre forskudd på oppreisningserstatning. I saken hvor det var søkt om forskudd på oppreisningserstatning var skadevolderne domfelt i tingretten og fornærmede var blant annet tilkjent kr 200 000 i oppreisning. Om adgangen til å utbetale forskudd uttales i vedtaket:

²⁷⁴ I følge Statistikk (2005) side 17 er det i 2005 truffet totalt 835 vedtak om regress ved Kontoret for voldsoffererstatning. Det opplyses at det søkes regress i en av fire saker behandlet ved Kontoret.

”Det skal ikke være kurant å få utbetalt forskudd på voldsoffererstatning, jf. [praksis fra Erstatningsnemnda]. I følge Justisdepartementets brev til Fylkesmennene 24. oktober 1995 må det også være klart at den endelige erstatningen skal overstige forskuddet”.²⁷⁵

I rimelighetsvurderingen ble det lagt vekt på at skadevolderne var domfelt i tingretten, at voldtekten var av alvorlig karakter og at fornærmede har fått store psykiske problemer. I vurderingen av forskuddsbeløpets størrelse legger Kontoret vekt på det beløp fornærmede er tilkjent i tingretten, og at normen for oppreisningserstatning i voldtektssaker er kr 100 000. Videre legges det vekt på at voldtekten er begått av flere i fellesskap og at dette tilsier et høyere oppreisningsbeløp enn normen. Fornærmede ble etter tilkjent dette kr 80 000 i forskudd på oppreisningserstatning.

²⁷⁵ Til tross for dette har det vært en oppmyking av forskudsreglene i forhold til hvordan disse ble praktisert etter forskriften. I en sak i materialet uttales at ”[i] Ot.prp. nr. 4 (2000-2001) punkt 5.9 er det gitt uttrykk for at forskuddsbestemmelsen i loven skal praktiseres mer liberalt enn den tilsvarende bestemmelsen i forskriften.”

6 Oppsummeringer og bemerkninger

Den statlige voldsoffererstatningsordningen er tuftet på ivaretagelsen av verdiene liv og helse, verdier som anses å være noen av vår tids mest fundamentale rettsgoder. Ved vold mellom privatpersoner krenkes disse godene. Når skadelidte uforskyldt opplever en slik krenkelse tilsier disse verdiene at fornærmede holdes skadesløs.

Voldsoffererstatningsordningen består av to likestilte regelsett, voldsoffererstatningsloven og voldsofferforskriften. I praksisundersøkelsen var hoveddelen av vedtakene avgjort etter reglene i voldsoffererstatningsloven. Dette er en naturlig konsekvens av at forskriftens materielle regler regulerer erstatning som følge av vold begått før 1.7.01. Voldtekter begått senere reguleres av voldsoffererstatningsloven.

Samlet sett fremstår det som Kontoret for voldsoffererstatning forvalter den statlige voldsoffererstatningsordningen på en god måte. I en oppsummering er det imidlertid på sin plass å fremheve sider ved voldsoffererstatningsordningen jeg mener har rom for forbedringer. Dette gjelder dels sider ved ordningen i seg selv, og dels sider ved Kontorets praksis.

Der skadelidtes søknad om voldsoffererstatning ikke fører frem, viser praksisundersøkelsen at det i første rekke er beviskravet for straffbar handling og kravet til anmeldelse uten unødig opphold som begrunner avslag. Kun ett avslag ble gitt uten at en eller begge disse vilkårene ble anvendt som avslagsgrunn. Klar sannsynlighetsovervekt ble angitt som avslagsgrunn alene eller sammen med andre grunnlag i 64 % (42) av de 61 avslagene. Kravet om anmeldelse uten unødig opphold er angitt som avslagsgrunn i omtrent halvparten av avslagene (32). Vilkares overrepresentativitet som avslagsgrunn tilsier at det bør vurderes å endre disse.

Anmeldelsesvilkåret er forelått endret ved at tidskravet fjernes. Dette vil trolig medføre at vilkåret reduserer sin betydning som avslagsgrunn. Hva gjelder kravet til klar sannsynlighetsovervekt er situasjonen en annen, da dette kravet er foreslått videreført i sin nåværende form. I praksis medfører dette at opphevelsen av tidskravet i anmeldelsesvilkåret får liten betydning. Antall innvilgelser som følge av endringen av anmeldelsesvilkåret anslås å være ca. 10 %.²⁷⁶ Når det straffbare forholdet anmeldes sent, forventes bevisbildet å bli vanskeligere, blant annet som følge av at politiet ikke får iverksatt etterforskning på et tidlig tidspunkt. De langt fleste saker som i dag avslås fordi anmeldelsesvilkåret ikke er oppfylt, antas etter endringen derfor å bli avslått etter kravet til klar sannsynlighetsovervekt. Det er derfor all grunn til å vurdere nærmere om også kravet til klar sannsynlighetsovervekt bør endres, slik at den planlagte lovendringen i voldsoffererstatningsloven medfører en reell styrking av voldsorfres rettigheter.

En mulig løsning vil være å erstatte kravet om klar sannsynlighetsovervekt med det alminnelige beviskravet i erstatningssaker, simpel sannsynlighetsovervekt.

Voldsoffererstatningsordningens fokus bør etter mitt syn være på fornærmedes interesser. Fornærmede bør ikke av hensyn til skadevolder settes i en svært vanskelig bevissituasjon. I kravet til simpel sannsynlighetsovervekt ligger at det er *mer sannsynlig* at fornærmede har blitt utsatt for en straffbar handling enn at hun ikke har blitt det. Av hensyn til fornærmede bør dette være tilstrekkelig for å tilkjenne erstatning. Hva gjelder uskyldspresumsjonen i EMK art. 6 nr. 2 er denne ikke nødvendigvis til hinder for at beviskravet for straffbar handling endres til simpel sannsynlighetsovervekt. Kravet om klar sannsynlighetsovervekt har som nevnt oppstått i norsk rettspraksis til beskyttelse av skadevolder. Han skal ikke risikere at frifinnelse for straffansvar trekkes i tvil av en etterfølgende avgjørelse om erstatning. Aall (2003) vurderer på side 253 forholdet til uskyldspresumsjonen etter frifinnende straffedom dit hen at det må være ”konvensjonsmessig å avsi dom for erstatning etter ordinær sannsynlighetsovervekt i en separat sak, forutsatt at man i

²⁷⁶ Høringsnotat (2002) punkt 2 og punkt 6.

begrunnelsen holder seg til dette sivile tema”. Vedtak om voldsoffererstatning fattes i etterfølgende sivil sak, og medfører ikke strafferettslig skyldkonstatering. Videre skal ikke skadevolder identifiseres i vedtaket om voldsoffererstatning. Hans interesser i å unngå skyldkonstatering i erstatningssaken må på bakgrunn av dette anses tilstrekkelig ivaretatt.

Endring i beviskravet om klar sannsynlighetsovervekt har også en side mot et eventuelt senere regresskrav ovenfor skadevolder. I vedtak om regress må skadevolder nødvendigvis identifiseres. Slik regelen om regress praktiseres i dag har den et relativt snevert anvendelsesområde. Dersom det likevel anses problematisk å senke beviskravet som følge av skadevolders stilling i regresssaken, har lovgiver anledning til å innsnevre regressadgangen ytterligere. Ulike løsninger kan tenkes her. Lovgiver har anledning til å oppheve adgangen til å søke regress. Det overordnede mål med å sikre ofre for vold rett til erstatning vil ikke bli berørt av dette. En vesentlig del av ivaretagelsen av voldsoffererstatningsordningens subsidiaritet vil imidlertid gå tapt. Signalene sendt fra departementet i høringsnotatet av 2007 indikerer at en slik løsning ikke er aktuell, jf. punkt 3. En mindre inngripende løsning vil være at det besluttes at regress kun skal søkes i tilfeller hvor skadevolder er dømt til å betale erstatning. Hvor skadevolder er domfelt vil han allerede være identifisert, og det vil foreligge skyldkonstatering i straffesak. Hvor skadevolder er frifunnet eller det ikke foreligger straffedom kan det besluttes at det ikke skal søkes regress og at skadevolders identitet skal forbli anonym. Et slikt system vil sikre at voldsoffererstatningsordningen harmonerer med EMK art. 6.

Praksisundersøkelsen viser at kravet om klar sannsynlighetsovervekt skaper problemer for bevisvurderingen ved Kontoret for voldsoffererstatning. Ser man nærmere på Kontorets bevisvurdering, er den ikke uventet konkret begrunnet. I enkelte vedtak vektlegges momenter som det for meg fremstår underlig og til dels uheldig å legge vekt på. Dette gjelder spesielt ved vurdering av om fornærmede har vært utsatt for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b. I disse tilfellene vektlegger Kontoret for voldsoffererstatning tidvis at voldtekten er gjennomført uten bruk av vold. Hvor fornærmede ikke er i stand til å motsette seg handlingen på grunn av beruselse eller av

andre grunner, vil det i de aller færreste tilfeller forekomme vold. At det ikke foreligger fysiske bevis må generelt kunne tillegges vekt i bevisvurderingen. Det er imidlertid problematisk når fraværet av et moment som er en del av handlingens straffverdige side, vektlegges til fornærmedes ugunst. Det samme gjelder i noen grad vektleggingen av fornærmedes manglende evne til å redegjøre for overgrep som rammes av straffeloven § 192 første ledd bokstav b. Hvor fornærmede er bevisstløs eller sover, vil manglende minne for situasjonen være naturlig. At bevissituasjonen på dette grunnlag blir vanskelig, og at manglende opplysninger i en del saker således må føre til at beviskravet ikke er oppfylt, har jeg ingen problemer med å godta. Det er imidlertid forskjell på en slik generell bevisvurdering og vektlegging av fornærmedes manglende minne som et konkret moment mot at voldtekt har funnet sted. Det er etter mitt syn grunn til å vise stor varsomhet med å vektlegge karaktertrekk ved voldtektssituasjonen til ugunst for fornærmede slik Kontoret gjør i disse vedtakene.

Gjennomgangen av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning viser videre at det er av stor betydning for bevisvurderingen om fornærmede har kunnskap om hvem skadevolder er. Det fremheves i en del vedtak at fornærmedes forklaring alene ikke er tilstrekkelig til å oppfylle kravet til klar sannsynlighetsovervekt. I praksisundersøkelsen synes dette argumentet å ha størst gjennomslagskraft der det er flere enn fornærmede som kan uttale seg om overgrepet. Når skadevolder er kjent og derfor har avgitt forklaring om voldtekten, er innvilgelsesprosenten markert lavere enn når han er ukjent. Fornærmede vil derfor ha en fordel når hun søker om voldsoffererstatning dersom hun ikke har opplysninger om hvem skadevolder er, eller han av ulike grunner ikke har uttalt seg i saken. En slik praksis er uheldig, kanskje spesielt i voldtektssaker. Bevissituasjonen i voldtektssaker er ofte meget vanskelig, og det vil kun i liten grad være vitner som kan uttale seg om overgrepet. Dersom fornærmedes forklaring alene ikke anses tilstrekkelig, vil voldtektsofre i et meget stort antall saker ha en særdeles tung oppgave med å bevise voldtekt. På dette punktet er det derfor god grunn til å endre praksis.

Slik jeg ser det taler også praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning for at beviskravet til straffbar handling endres til et krav om simpel sannsynlighetsovervekt. Det er all grunn til å tro at det vil være betraktelig enklere å gjennomføre en korrekt og skjønnsom vurdering dersom beviskravet for straffbar handling er simpel sannsynlighetsovervekt fremfor klar sannsynlighetsovervekt.

Oppreisningserstatning ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav a praktiseres i det alt vesentligste konsekvent av Kontoret for voldsoffererstatning. Ved utmålingen blir normen på kr 100 000 fastsatt i rettspraksis som hovedregel lagt til grunn.

Min undersøkelse av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning viser at Kontorets praksis ved oppreisningserstatning for voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b er mindre konsekvent. Det legges ulike normer til grunn ved vurderingen og slike ulikheter medfører at utmålingspraksis er ujevn og fremstår tilfeldig. Dette er meget uheldig, og praksisen bør raskt endres på dette punktet. Oppreisningsbeløpene som tilkjennes ved voldtekt etter bokstav b er dessuten lavere enn hva som tilkjennes for overgrep som tradisjonelt har vært regnet som voldtekt. Normen bør etter mitt syn settes til kr 100 000 uavhengig av om voldtekten subsumeres under straffeloven § 192 første ledd bokstav a eller bokstav b. Dette vil medføre en styrket stilling for voldtekts ofre ved voldtekt etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b, i tråd med hva som ble forutsatt da overgrepene ble tatt inn i voldtektsbestemmelsen.

I gjennomgangen av praksisundersøkelsen ble det påpekt et mulig behov for å stille større krav til Kontorets begrunnelse i vedtak om voldsoffererstatning. Spesielt gjelder dette den konkrete vurderingen av særlige forhold som kan berettig avvik fra normen for oppreisningserstatning. Også der Kontoret avslår søknad om voldsoffererstatning på grunnlag av anmeldelsesvilkåret, synes vedtakene sparsomt begrunnet, og i en del tilfeller tar Kontoret ikke stilling til momenter som i andre saker anses utslagsgivende for å gjøre unntak. Uavhengig av om vedtakene anses å oppfylle kravene til begrunnelse i forvaltningsloven, vil bedre begrunnelse kunne være med på å styrke fornærmedes

erstatningsrettslige stilling. Bedre begrunnende vedtak vil gjøre det enklere for fornærmede å angripe avgjørelsen på en effektiv måte. I dag gjøres særlig avslagene meget korte ved at de i mange tilfeller kun tar stilling til det vilkår som ikke er oppfylt, og ikke vurderer realiteten i noen av de andre. Hvor søker påklager vedtaket og får avslag på et annet grunnlag, vil hun i realiteten kun ha fått behandlet den nye avslagsgrunnen i en instans. Det kan videre være vanskelig for fornærmede å vurdere nivået på oppreisningserstatningen dersom det ikke gis klarere uttrykk for hvilke forhold som anses å gi grunnlag for å fravike normen. Adgangen til å imøtegå anførsler og muligheter for å dokumentere saken bedre, blir skadelidende ved at fornærmede ikke er gjort oppmerksom på manglene allerede etter behandling i første instans.

Helt til slutt vil jeg peke på at voldtektsofres stilling i den statlige voldsoffererstatningsordningen trolig kan forbedres med enkle grep. Utarbeidelse av retningslinjer for praktisering av vilkår og utmålingspraksis vil alene gi stor effekt. Retningslinjene bør utarbeides på grunnlag av praksis ved Kontoret for voldsoffererstatning og Erstatningsnemnda for voldsofre. Retningslinjene må kontinuerlig oppdateres og endres i tråd med utviklingen ved Kontoret og i Nemnda. Jo mer detaljerte retningslinjer som utarbeides, jo enklere vil det kunne være å føre en ensartet praksis. Et høyt detaljnivå vil imidlertid kunne oppleves begrensende på skjønnsutøvelsen. Dette må etter mitt syn anses som et lite inngripende tiltak målt opp mot de gevinster slike retningslinjer vil kunne gi. Med den relativt omfattende praksisen voldsoffererstatningsordningen genererer, synes det naturlig at avgjørelsen av fornærmedes erstatningssak ikke beror på at den enkelte saksbehandler er oppdatert på all foreliggende praksis. Av størst betydning må være at fornærmede sikres rett til erstatning i tråd med de intensjoner som ligger til grunn for voldsoffererstatningsordningen.

7 Litteraturliste

7.1 Norske lover

- 1902 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
- 1962 Lov om Stortingets ombudsmann for forvatningen (sivilombudsmannsloven) av 22. juni 1962 nr. 8
- 1967 Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) av 10. februar 1967
- 1969 Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) av 13. juni 1969 nr. 26
- 1978 Lov om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven) av 9. juni 1978 nr. 45
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25
- 1997 Lov om folketrygd (folketrygdloven) av 28. februar 1997 nr. 19
- 1999 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30
- 2004 Lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven) av 20. april 2004 nr. 13

7.2 Norske forskrifter

- 1976 Forskrift om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling av 11. mars 1976 (opphevet)
- 1981 Forskrift om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling (voldsofferforskriften) av 23. januar 1981 nr. 8983
- 1997 Forskrift om menerstatning ved yrkesskade av 21. april 1997 nr. 373.

7.3 Internasjonale konvensjoner

Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms av 4. November 1950

Kvinnekonvensjonen Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Woman (CEDAW) av 18. desember 1979

Voldsofferkonvensjonen European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, CEST No.: 116 av 24. November 1983

7.4 Rettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelser

Rt-1985-22	Rt-1999-887	Rt-2003-1580
Rt-1988-532	Rt-1999-1363	Rt-2003-1586
Rt-1990-688	Rt-2002-1288	Rt-2005-154
Rt-1996-864	Rt-2002-1295	Rt-2005-663
Rt-1997-852	Rt-2003-841	Rt-2006-961

Lagmannsrettsavgjørelser

LF-2005-9985 Frostating Lagmannsrett

Avgjørelser fra den Europeiske menneskerettighetsdomstolen

Y v. Norway The European Court of Human Rights, 11. mai 2003

7.5 Norske forarbeider og andre offentlige dokumenter

Innstilling til Odelstinget

- Innst. O. nr. 92 (1999-2000) Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.v. (seksuallovbrudd) (ikke vist til i oppgaven foreløpig)
- Innst. O. nr. 46 (2000-2001) Innstilling fra justiskomiteen om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)

Odelstingsproposisjoner

- Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)
- Ot. prp. nr. 4 (2001-2002) Om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven) (sitert fra Lovdata)

Stortingsproposisjoner

- St. prp. nr. 39 (1975-1976) Om bevilgning under kap. 424 i samband med innføring av en ordning om erstatning fra staten til ofre for straffbare handlinger

Norsk offentlig utredning

- NOU 1992: 16 Sterkere vern og økt støtte til kriminalitetsofre
- NOU 2000:33 Erstatning til ofrene hvor tiltalte frifinnes for straff
- NOU 2003:31 Retten til et liv uten vold
- NOU 2006:10 Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter

Høringer

- Høringsnotat (2005) Høringsnotat – Utkast til lov om endringer i voldsoffererstatningsloven av 8. april 2005

Høringsnotat (2007) Høringsnotat – utkast til endringer i voldsoffererstatningsloven, blant annet om barn som er vitne til vold, av 3. mai 2007

7.6 Internasjonale instrumenter

Voldsofferkonvensjonens forklarende rapport European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, CETS No.: 116, Explanatory Report

Kvinnekomiteens Hovedanbefaling nr. 19 United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women “General recommendations no 19”, 11th session, 1992

7.7 Litteratur

Andenæs (2004) Andenæs Johs., Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn *Alminnelig strafferett*. 5 utgave. Oslo, 2004

Bratholm (1995) Bratholm, Anders og Magnus Matningsdal *Straffeloven med kommentarer, Anden Del, Forbrydelser*. Oslo, 1995

Frihagen (2003) Frihagen, Arvid, Ørnulf Rasmussen og Jan Fridthjof Bernt *Frihagens forvaltningsrett*. Bind 1: *Innledning til forvaltningsretten, dokumentoffentlighet, informasjonsbehandling, inhabilitet, saksbehandling, klage og omgjøring*. 2003

- Eckhoff (2006) Eckhoff, Torstein og Eivind Smith *Forvaltningsrett*. Oslo, 2006
- Lødrup (2006) Lødrup, Peter. *Oversikt over erstatningsretten*. 5. utgave. Oslo, 2006
- Lødrup (2005) Lødrup, Peter *Lærebok i erstatningsrett*. 5. utgave, 1. opplag. Oslo, 2005
- Møse (2002) Møse, Erik *Menneskerettigheter*. Oslo, 2002
- Nygaard (2007) Nygaard, Nils *Skade og Ansvar*. 6. utgave. Bergen, 2007
- Robberstad (2003) Robberstad, Anne *Bistandsadvokaten*. 2 utgave. Oslo, 2003
- Schønning (1991) Schønning, Albert *Erstatning fra staten til voldsofre*. 2 utgave. Oslo, 1991
- Tømmerås (2002) Tømmerås, Anne Sofie *Billighetserstatning – og andre offentlige erstatningsordninger*. Oslo, 2002
- Vollan (1991) Vollan, Marianne *Erstatning til fornærmede i sedelighetssaker: om erstatning for skader av ikkeøkonomisk art, oppreisning og mænerstatning*. Oslo, 1991

7.8 Artikler

- Aall (2003) Aall, Jørgen "Uskyldspresumsjonen etter frifinnende dom". I: Lov og Rett 2003 side 249-256 (Sisert fra Lovdata)
- Ertzeid (2006) Ertzeid, Aina Mee "Straffeloven § 192 om voldtekt – et supplement til pensum i spesiell strafferett". I: Jussens Venner 2006 nr 6, side 337-371

Fliflet (2002) Fliflet, Arne ”Sivilombudsmannen og behandlingen av saker om offentlig erstatningsansvar”. I: Bonus Pater Familias; festskrift til Peter Lødrup, 2002, side 273-286 (Sitert fra Lovdata)

Kaasin (2006) Kaasin, Janne ”Statens forpliktelse etter EMK artikkel 3 og 8 når privatpersoner utøver seksuell vold mot kvinner”. I: Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2006 nr 4/5, side 581-618

7.9 Rapporter

Riksadvokaten (2007) Riksadvokatens utredningsgrupper *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v.*
Rapport nr. 1/2007

Amnesty (2007) Amnesty International Norge og REFORM – ressursenter for menn *Hvem bryr seg? En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner.* Oslo, 25.4.2007

Statistikk (2005) Kontoret for voldsoffererstatning *Statistikk 2005*
http://www.voldsoffererstatning.no/elements/images/rsstatistikk2005_copy_1.pdf
[sitert 27.8.2007]

Årsrapport (2006) Kontoret for voldsoffererstatning *Årsrapport 2006.* Vardø

7.10 Rundskriv

Rundskriv G-17/01 Voldsoffererstatningsloven 2001, av 28. juni 2001

8 Vedlegg 1

DET KONGELIGE JUSTIS- OG POLITIDEPARTEMENTET

Ragnhild Hennum
Institutt for offentlig rett
Universitetet i Oslo
Boks 6707
0130 OSLO

Deres ref.

Vår ref.
200702881- /RMO

Dato
20.06.2007

Søknad om dispensasjon fra taushetsplikt - voldsoffererstatning

Vi viser til din søknad 14.12.06 og øvrige dokumenter i saken, sist brev 22.06.07 fra Rådet for taushetsplikt og forskning.

Både Kontoret for voldsoffererstatning og Riksadvokaten har stilt seg positive til søknaden. Rådet for taushetsplikt og forskning samtykker i at det dispenseres fra taushetsplikten i samsvar med søknaden, men det stilles betingelser, se under.

Justisdepartementet legger vekt på prosjektets samfunnsmessige betydning. Prosjektet vil kunne sikre at voldsoffererstatningen fungerer i tråd med intensjonene, og det vil på den måten komme voldsofrene til gode.

I tråd med av forvaltningsloven § 13 d bestemmer Justisdepartementet at Kontoret for voldsoffererstatning kan gi stud. jnr. Hanne Nicolaisen, f. 23.08.81 tilgang til voldsoffererstatningssaker i forbindelse med prosjektet om voldsoffererstatning i voldtektssaker. Betingelsene er av at all innsamling, oppbevaring og bruk av taushetsbelagte opplysninger skjer på en faglig forsvarlig måte, og at alle personidentifiserende opplysninger anonymiseres ved eventuell publisering. Siden det er tale om svært sensitive personopplysninger, er det en forutsetning at gjennomgåelsen av dokumentene foretas på Kontoret for voldsoffererstatning, og at søkeren ikke får ta med seg dokumenter som ikke er sladdet. På bakgrunn av søknaden legger vi til grunn at prosjektet ledes av en person med førstestillingskompetanse.

Med hilsen

Brita Mellin-Olsen
underdirektør

Henning Brath
seniorrådgiver

Postadresse Justis- og Politidpt. 0650 Oslo	Kontoradresse Nobelsgt. 42	Telefon sentralbord 22 24 3114 Org. nr.: 972 417 631	Sivindeleksen 1 etasje 22 24 27 82	Saksbehandler brita.mellin-olsen 2224 5454
---	-------------------------------	--	--	--

9 Vedlegg 2

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Høiviksgate 29
N-0407 Bergen
Kontor
Tlf. +47 55 55 42 13
Fak. +47 55 55 55 50
post@nsd.no
www.nsd.no
Opplysn.vesenets
kontrollnummer

Ragabild Helene Hennum
Institutt for offentlig rett
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vedlegg 17.03.2007

Vår ref: 16082/08

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 10.01.2007. Meldingen gjelder prosjektet

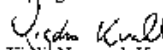
16086	Undersøkelser av praksis mblt. valgføreforsøtning til personer utsatt for valdtekt
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved instituttansett sivertt leder
Daglig ansvarlig	Ragabild Helene Hennum
Student	Hanne Nilsen

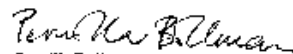
Litteratgjennomgang av opplysninger gitt i meldingsområdet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningsloven §§ 31 og 33.

Da som prosjektoppfølger endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.no/personvern/endrings skjema>

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig. Prosjektet kan settes i gang.

Vennlig hilsen

Vigdis Namred, Kvalheim

Petrus Bollman

Kontaktperson: Petrus Bollman, tlf. 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektomrødering

Kopi: Hanne Nilsen, Treschowsgate 15 D, 0470 OSLO

Ansvarspersoner / kontaktpersoner

OSLO: Hilde J. Hovland (04), Petrus Bollman (55 58 24 10), G. G. G. (46), Tlf. +47 22 85 52 11, h.hovland@nsd.no
BERGEN: Hilde J. Hovland (04), Petrus Bollman (55 58 24 10), Tlf. +47 55 55 42 13, h.hovland@nsd.no
TRONDHEIM: Hilde J. Hovland (04), Petrus Bollman (55 58 24 10), Tlf. +47 73 64 45 56, h.hovland@nsd.no